

Buda és Pest sorsdöntő évei.

(1526—1541)

(Főleg Levéltári források alapján)

Áldatlan viszonyok bomlasztották és züllesztették a XVI. század elején Magyarországot, dacára annak, hogy a század első két évtizedében szomszédaival viszonylag békességben élt. Ámde az országot belső politikai harcok, pártoskodás, különféle visszaélések, pénzügyi bajok, parasztlázadás, majd pedig a reformáció lazítják és gyengítik, s így még szerencse volt, hogy az ország az oszmánsággal — a legerősebb és leghatalmasabb ellenféllel — fegyverszünetben élt. Ez a külpolitikai nyugalmi állapot azonban csak 1520-ig, Szelim szultán haláláig tartott. 1520 szeptember 30-án Szelim után Szulejmán szultán lépett az oszmán trónra, aki ekkor II. Lajos magyar királyhoz elküldte követségbe Behrám csauzt, hogy »vele mint szomszéd fejedelemmel barátságot és békét kössön.«¹⁾

Ismeretes, hogy II. Lajos király és a magyar urak ekkor elkövezték azt a sarkalatos hibát, hogy a szemükben gyanus Behrámot letartóztatták, sőt el is záratták, amivel a hiú és nagyravágyó szultánt halálosan megsértették és bosszúra ingerelték. Ennek következménye Nándorfejérvár, Szabács, majd Zimony, Szalánkemén, Títel ostroma és bukása volt. Ezzel az ellenség »ante portas« állott, és ezáltal egyúttal megindult az oszmánság sorozatos támadása Magyarország ellen, amely így egy csapással »ante-murale Christianitatis« (et Europae occidentalis) lett s több, mint két századon át az is maradt.

Az előbb felsorolt határvárak elestével nyitva állott az oszmánok előtt az út az Alföldön keresztül az ország szívéig, és a szultáni hadak komoly ellenállás nélkül Budáig vonulhattak volna, ámde az időközben fölmerült perzsa ügyek a szultán figyelmét és seregét innen elvonták. Egyelőre beírta tehát az említett katonai sikerekkel és hazánkból a perzsa harctérre távozott.

Néhány évvel később, az európai politikai viszonyok alakulása folytán a Habsburg-ellenes liga táborában találjuk a szultánt, akinek célja ekkor Ferdinánd megtámadása volt. Mivel azonban a Habsburg-család legkeletibb exponensét csak Magyarországon keresztül támadhatta meg, hogy tehát Ferdinándhoz férhessen, mindenekelőtt Ferdinánd sógorát, II. Lajos királyt és Magyarországot kellett legyőznie.

Így tehát a szultánnak nem Magyarország meghódítása és az oszmán birodalomba való bekebelezése volt a célja, hazánkat csak seregei átvonulására akarta fölhasználni, amint ezt a bekövetkezett események világosan igazolták.

Ilyenféle animus-szal indult tehát 1526 nyarán Szulejmán Magyarország ellen és Pétervárad elfoglalása után a Duna mentén Buda felé tartott, hogy II. Lajos királlyal és hadával találkozzék. II. Lajos segélyt kérő leveleiben hangoztatta ugyan, hogy a szultán »recta huc Budam et contra personam nostram venire conatur«,²⁾ ámde Szulejmánnak nem Budával volt dolga, hanem neki főcélja a királyi sereg megtámadása és megsemmisítése volt. A főváros sorsa a magyarságot természetesen módfölött érdekelte, s ennek megvédése a nemzet szemében rendkívül fontos volt. Ezt a fölfogást Frangepán Kristófnak fivéréhez, Ferenchez 1526 szeptember 5-én írott levele tükrözi vissza. E szerint, ha a szultán Budát ostrom alá veszi, a király — akinek elestéről Kristóf persze ekkor még nem tudott — ne hagyja el Budát, engedje csak azt ostrom alá venni, mert ha elmenekül: »perdet regnum«, elvesz az ország, és a megrémült országlakosok majd nem a király köré gyülekeznek s nem csatára, hanem futásra készülnek.³⁾

Bekövetkezett Mohács, ahol a szultán elsődleges célját elérte. Tönkretette a magyar király, a »sógor« seregét és odaveszett maga II. Lajos is. Ezzel Buda és Pest városok egyszerre az akkori világ érdeklődésének központjába kerültek, és reájuk tizenöt nehéz és megpróbáltatásokkal teljes esztendő szakadt. A mohácsi csata hírére Mária özvegy királyné, udvara és Buda város német lakossága sietve menekülni kezdett. Később a magyar lakosság is észbekapott, »mindenki útra készült, s ki merre akart, elfutott«, amint ezt Szerémi Emlékiratában olvassuk.

A budai királyi udvar menekülése oly nagy sietséggel történt, hogy pl. Szele Ilona udvarhölgy javainak nagy része a nagy zürzavarban Budán maradt, és Zalay János ezzel kapcsolatban egy levelében Batthyány Ferencnének meg is írta, hogy ő biztosan tudja, hogy a királyné udvarhölgyei holmijukat legnagyobb részt Budán felejtették, »ex quo festinanter discedere coacte sunt«.⁴⁾

A budai királyi kápolnából és a Szent János egyházból az egyházi javakat Pozsonyba mentették, ahol csak 1528-ban leltározták őket, de mentettek egyházi paramentumokat Eperjes felé is.⁵⁾

Így tehát a főváros lakosai javaikkal együtt elhagyták házaikat. 1526 szeptember 8-án Farkas pozsonyi örkanonok Balbi Jeromosnak azt írja, hogy Buda annyira üres, hogy a városban alig száz ember lézeng. Mindenki a Dunán át menekült, bízva a vajdában.⁶⁾ A budaiak azonban a vajdában hiába bizakodtak, mert Szapolyai számottevő seregével messziről tétlenül szemlélte az események fejlődését és a fővárost sorsára hagyta.

Közben a szultán a mohácsi csata után néhány nap mulva megindult a védtelen Buda felé és Kelenföldén tábort ütven, szeptember 14-én 300 emberével a várost fölgyújtatta, de Buda várát, azaz a királyi várat tanácsosai véleményére megkímélte.

Hosszú századok óta nem taposta a magyar főváros földjét ellenség, a szultán tehát a város fölgyújtásával óhajtotta itteni első tartózkodását emlékezetessé tenni.

Az egykorú, vagy közel egykorú források Buda (és Pest) ekkori bevételéről majdnem mind megemlékeznek, azonban előadásukban ezen eseményt az akkori divat szerint fantasztikus részletekkel színezik ki. Egy augsburgi krónika szerint a szultán Budát és Pestet katonai erővel

4. Tanulmányok Budapest múltjából. IX.

foglalta el, földülta, fölégette és elpusztította.⁷⁾ Egy 1568-ban készült nürnbergi krónika szerint az oszmánok Budán mindent kiraboltak, elpusztítottak és elégették és amint a zsidók utcájába értek, itt 3500 zsidót megöltek, úgyhogy csak húsz tudott az öldöklésből megmenekülni.⁸⁾ A többi nürnbergi krónika Budáról röviden csak annyit ír, hogy az oszmánok ekkor elfoglalták a várost.⁹⁾

Az 1568. évi nürnbergi krónika a budai zsidók leöléséről szóló részletet vagy a »Hernach volgt des Blutthunds« kezdő című, vagy »Newe Zeyttung, wie es« stb. című egykorú nyomtatványból, vagy pedig Franck Sebestyén 1531. évi krónikájából vehette.¹⁰⁾ A szemtanu Szerémi semmiféle öldöklésről nem tud. Szerinte a szultán az ekkor Budán talált keresztényeknek egy kereskedő közbenjárására megkegyelmezett. Azok a rémületes részletek tehát, amelyeket ezek a nyomtatott források és utánuk részben az említett nürnbergi krónika föltálat, csak arra valók voltak, hogy az olvasókat az oszmánság ellen izgassák. Ismerve Buda város akkori területét és középkori topográfiáját, teljes képtelenségnek kell tartanunk, hogy a budai »platea Judeorum«-ban 3500 zsidó lakhatott volna. Ha pedig mégis ennyi zsidó lakott volna ott — ami egyszerűen hihetetlen —, akkor hogy lehet a Farkas pozsonyi kanonok levelében írtakat és Szerémi előadását, hogy t. i. Buda szeptember 8-a előtt már majdnem teljesen üres volt, a nyomtatott források nagyhangú ostrom-leírásával, az ostrom alkalmával 2500 oszmán pusztulásával, a külön megerősített zsidó utca megtámadásával, a zsidók ellenállásával és a jóformán üres városban rendezett tömegöldökléssel összeegyeztetni?

Itt tehát a tényeknek meg nem felelő, hangulatkeltő leírásokkal állunk szemben, amelyekben a véres és nehéz ostromokról, a pesti és budai nép és a zsidók lemészárlásáról szóló hajmeresztő részletek teljesen légből kapottak és csak a krónikások fantáziájának szüleményei.

Szulejmán 16 napi budai tartózkodás után átkelt a Dunán és az Alföldön végigvonulva tért vissza Sztambulba. A szultán célját csak részben érte el, mert II. Lajos királyt és seregét legyőzte ugyan, de győzelmét kihasználni nem tudta és tulajdonképeni ellenfeléhez, Ferdinándhoz, már csak az őszre hajló idő miatt is, hozzáférni nem tudott.

Szulejmán távozása után megindult a harc János és Ferdinánd között a magyar királyság és a főváros birtokáért. 1526 októberében Buda vára úgy látszik már János vagy hívei kezében volt, mert október 11-én Nádasdy Tamás Ferdinánd főhercegnek azt írja, hogy »iam arx Budensis sit occupata per quosdam.«¹¹⁾ 1526 november 10-én Szapolyai Jánost magyar királlyá koronázták, aki Szerémi szerint november végén Budára indult, innen pedig 29-én telelni Esztergomba ment, ahol 1527 március derekáig maradt.

Buda birtokbavételét Jánosnak ellenfelei nagyon rossz néven vették. Egy 1527 január 13-án kelt instrukcióban fölrojják neki, hogy »die haubtstat Offen« és más városokat és várakat magának, »für sich selbs« elfoglalt.¹²⁾

Természetesen az ország fővárosára igényt tartott Ferdinánd is, aki 1527 május 15-én, tehát már javában birtokon kívül, a nádornak egy budai házat ígér, s egy július 13-án kelt oklevél szerint a »Kressnprun« melletti táborban Nádasdy Tamás, Zalay János és társaik eskü alatt kötelezik

magukat, hogy amint a királyi felség, azaz Ferdinánd, Budát, »que sedes regia est«, birtokba veszi, ők az első fölszólításra Pozsony és Dévény várakat vagy Ferdinándnak vagy kiküldendő magyar megbízottjának átadják.¹³⁾

1527 nyarán tehát Ferdinánd már fölkészült a János király elleni harcra, és a főcélja a főváros birtokbavétele volt. Július 27-én Bécsből írja is Jován cárnak (Nigro homini), hogy ezen a héten seregével együtt egyenesen Budára készül; augusztus 2-án Magyaróvárról egy ismeretlen levélíró az olmützi püspöknek már jelzi, hogy »majestatem suam esse nunc in expeditione et protectione sua versus Budam.«¹⁴⁾

Ferdinánd július 30-án indult el hadaival Bécsből és augusztus 1-én lépett magyar földre. Augusztus 18-án már Buda alatt állott, miután közben már Esztergomot elfoglalta.¹⁵⁾

Augusztus 21-én Rincon Antal többek között megírja János királynak, hogy már megerősítik a hírt, hogy Ferdinánd Esztergomot és Budát bírja, felséged pedig — írja Antal — ügye elveszvé, a menekülést választotta. János király egy augusztus 22-én kelt levél szerint Budáról augusztus 17-én távozott s átkelvé a Dunán Eger felé tartott.¹⁶⁾ Ferdinánd pedig Augsburg város tanácsához intézett s augusztus 21-én kelt levelében már jelzi, hogy 20-án — miután a magyar várakat már elfoglalta és most Budáig szabad az út — Isten segítségével Budát »on ainichen wider stannd... mit aufgerekten panier und gewertter hanndt eingenomen haben.«¹⁷⁾ Jelzi ezen levélben Ferdinánd azt is, hogy János »szepesi gróf«, aki magát mindedig magyar királynak nevezte, Budáról néhány nap előtt elmenekült. Ferdinánd budai bevonulását legrészletesebben udvarmestere, báró Waldburg Vilmos írja le ugyancsak Augsburg város tanácsához küldött és augusztus 22-én kelt levelében. Írja, hogy Ferdinánd 600 udvari lovassal július 30-án indult el Bécsből Magyaróvár felé. A magyar határon a nádor, a veszprémi püspök, Szentgyörgyi Ferenc gróf, Thurzó Elek és mások 400 lovassal fogadták. Anádor beszédet is mondott, melyben fölkérte Ferdinándot, hogy vegye át az uralmat, az országot a külső és belső ellenség ellen védje meg, az ország törvényeit és privilégiumait tartsa tiszteletben. Ferdinánd kíséretében volt Kázmér brandenburgi örgróf is. Útközben Dévény várát bevették, Pozsony, Nagyszombat, azután Győr megadta magát, Komáromot ostrom alá vették, mire az is kapitulált. Esztergom, Tata és Visegrád bevétele után Ferdinánd 2000 lovassal Buda alá ért és augusztus 20-án néhány ifjú herceg (mint pl. a bajor, a münsterbergi, a leuchtenbergi hercegek) és más kiváló és tisztas emberek kíséretében bevonult Budára, egyenesen a Boldogasszony (a mai koronázó, Mátyás) templomba, ahol Te Deum-ot tartatott, azután pedig a királyi várba vonult. Ézalatt — írja Waldburg — a hadi nép Budától délre fél mérföldnyire nyomult és sátrunk még ma is ott van. Midőn a király a Duna mellett bevonult Budára, ugyanakkor a két-háromszáz lovasból álló ellenség a város másik oldalán kivonult, és azt mondják, hogy köztük volt személyesen a »vajda« is. A vár előtt ott találtuk karóra tűzve Fekete Iván cár fejét.¹⁸⁾

Buda elfoglalásáról és hadi sikereiről Ferdinánd augusztus 22-én sietett a lengyel és angol királyt, továbbá Schidlovitz nádort értesíteni.¹⁹⁾

Amint Mária királyné megtudta, hogy fivére Budát elfoglalta, nyomban Budára küldte emberét, nemes Nagyszombati Sarson Andrást, hogy

részére Óbudát és a Csepel-szigetet birtokba vegye és egyelőre kormányozza.²⁰⁾

Ferdinánd király 1527 nyár végét és őszét Budán töltötte, ahol fővezére, Kázmér brandenburgi őrgróf szeptember 21-én meghalt. Az őrgróf holttestét a budai Boldogasszony templomban temették el, és György őrgróf 1528-ban Bécsben megcsináltatta Kázmér címeres pajzsát, melyet azután bizalmas embere, doktor Weinman János hajón Budára szállított s a templom főoltára melletti falon elhelyeztetett.²¹⁾

Ferdinánd vezérei János királyt — amint tudjuk — 1528-ban az országból Galiciába szorították, Ferdinánd pedig 1527 őszén Székesfejérváron magyar királlyá koronáztatta magát. Utána a telet Esztergomban töltötte, majd 1528 januárjában Budán országgyűlést tartva, 1528 tavaszán kivonult az országból.

Buda és Pest tehát 1527-ben Ferdinánd kezébe került s hatalmában maradt 1529 őszéig. János király 1528 tavaszától őszig Lengyelországban tartózkodott és október végén lépett ismét magyar területre, magyarországi hívei azonban már 1528 tavaszán mozgolódni kezdtek,²²⁾ aminek következménye volt, hogy Budán és Pesten az embereket a bizonytalanság érzése ülte meg, ami nem is csoda, mert 1528 novemberében János király már összekötetésben állott a pesti bíróval.²³⁾

1528 vége felé a fővárosban már annyira bizonytalan lett a helyzet, hogy a helytartótanács tagjai elhagyták Budát. Erre Pemflinger István budai udvarbíró és Sibrik Ozsváld Ferdinándnál a helytartótanács ellen panaszt emeltek és kérték, hogy a tanácstagokat Budára rendelje vissza, mert ekkor Budán már csak a magyar udvari kamarai tanácsosok és Fekete Mihály várnagy maradtak. A panasznak volt is némi foganatja, mert 1529 január 3-án Linzből Ferdinánd meghagyja a nádornak, Thurzó Eleknek, az esztergomi érseknek és az egri püspöknek, hogy az ország érdekében térjenek vissza a budai várba és innen intézzék a közügyeket és tegyenek meg mindent, ami az ország védelmére szükséges. Egy 1529 január 28-án kelt levél szerint a helytartótanács ekkor már megint Budán volt és február 11-én innen levelez Kacziánerrel. Így tehát a királyi parancs nem maradt hatástalan.²⁴⁾

1529 telének végén Nádasdy Tamás, aki ekkor királyi vicekincstárnok volt, otthagyta Budát, mire Ferdinánd március 23-án megparancsolja, hogy térjen vissza a fővárosba, s egyben rosszalását fejezi ki, hogy mint vicekincstárnok innen eltávozott. Ugyanekkor a magyar udvari kamara titkára is feddésben részesült azért, mert nem Budán, hanem Pesten lakott és 3—4 napon át el-elmaradozott hivatalából. De kikapott a királytól az a Sibrik Ozsváld is, aki a Budáról eltávozott helytartótanács ellen nemrég panaszt emelt, aki azonban most szintén elhagyta Budát, mire Ferdinánd ráparancsol, hogy nyomban térjen vissza a fővárosba és ott teljesítse kötelességét. Ugyanilyen fölhívást kapott a Budáról újra eltávozott Thurzó Elek is.²⁵⁾

Így tehát az 1529 januárjában nagy nehezen Budára visszaterelt helytartótanács rossz példáján fölbuzdulva mások is elszökdöstek a bizonytalanná vált Budáról, és Ferdinánd erélyes föllépésére volt szükség, hogy a csüggedőkbe lelket öntsön. A hivatalos köröknek ez a magatartása

a város lakosaira sem maradhatott hatás nélkül, így nem csoda, hogy midőn 1529 március végén Nádasdy visszatért Budára, ezt a király külön megköszönte neki.²⁶⁾

A Budára nehezedő bizonytalanság és rossz érzés 1529 tavaszán csak fokozódott, midőn híre támadt, hogy János »vajda« már Szeged körül jár, ahol a 25.000 főnyi oszmán lovasságot várja segítségül, amellyel Budát is meg akarja támadni. Április 10-én ért ez a hír Budára. Két nappal később Mihály kalocsai prépost már jelenti a királynak, hogy az oszmánság Kalocsa körül portyáz és Pest felé tart. Ugyanő április 18-án Ferdinándnak azt írja, hogy a Tisza-Duna köze Haraszi-ig, amely Pesttől két kis mérföld, üres, mert a keresztények innen mind elmenekültek. Ilyen hírekre nem csoda, ha a Budán működő hivatalos személyek ismét menekülni kezdtek. Április 22-én Ferdinánd ismét utasítja az esztergomi érseket, hogy térjen vissza Budára és ott a helytartótanáccsal intézze az ország ügyeit, de nem valószínű, hogy ennek a meghagyásnak foganatja lett volna.²⁷⁾

A szállongó rossz hírekre a fővárost erősíteni, megfelelő haderővel ellátni és kellően fölszerelni kellett volna, ámde a magyar királyi udvari kamarának pénze nem volt, annyira, hogy a Budát és Pestet őrző naszádosokat sem tudta fizetni, és vezérük, Bakics Pál, a pénztelenség miatt nem is mert naszádosai közé menni. A helytartótanács mindezt jelentette is Ferdinándnak és kifejtette, hogy féltő, hogy a fizetetlen naszádosokat vagy János király vagy az oszmán magához csábítja, amitől Isten óvjon, mert — írja — akkor felséged némcsak a hajókat és ágyukat veszi el, hanem bizonyos, hogy az ellenség rövid időn belül Buda alá hajózik. Egyébként Pesttől számítva 3 mérföldön túl minden »possessio« üres és elhagyott. A kalocsai érsek is jelenti, hogy az ő területe is teljesen elpusztult.²⁸⁾

Ilyen nem éppen biztató hírek közepette Ferdinánd szinte ötletszerűen Nádasdy Tamást Budavár őrzése alól fölmenti és őt az ország ügyeinek vitelére magához rendeli s megbízza, hogy Buda őrzését valamely hűséges és erre alkalmas embernek adja át.²⁹⁾ Ezen ténykedését a király semmivel sem indokolja.

Míg Nádasdyt — akiben úgy látszik föltétlenül megbízott — Ferdinánd maga mellé rendeli, addig az esztergomi érseknek május 26-án szemrehányást tesz, hogy ezen nagyon is zavaros időkben a helytartótanáctól és Budától távol van. Visszarendeli tehát Budára és meghagyja neki, hogy *itt* teljesítse kötelességét. Ugyanilyen királyi dorgatóriumot kaphatott az egrí püspök is, aki vissza is tért Budára, és június 10-én Ferdinánd tudomásul veszi, hogy végre Budán van, mentegetődzését pedig kegyesen elfogadja.³⁰⁾

1529 június elején már híre járt, hogy a szultán vagy Ibrahim pasa hatalmas sereggel hazánk felé közeledik. Erre nemcsak a Buda alatt, de a Buda és Eger közt lakó nép is menekülni kezdett. Az emberek családostul, állatállományukkal együtt az erdőkbe, berkekbe húzódtak.³¹⁾

Dacára ennek egyelőre senki sem mozdult, hogy védelmi intézkedéseket tegyen, és a budai helytartótanácsnak csak június 15-én jutott eszébe, hogy többek között Pest város védelmére is részint az uraktól, részint a vármegyéktől segítséget kérjen. Ekkor azonban már — mint a kalocsai érsek Ferdinándnak írja — a Duna-Tisza közén, el egészen Pest és Eger

magasságáig az ellenség büntetlenül csatangol és »sola Colocia adhuc stat.«

Június 22-én már Buda városa is ráeszmél nehéz helyzetére és az alsóausztriai rendektől 20 hajónyi gabonát és lisztet kér. Ugyanezen napon a helytartótanács Budáról Ferdinándnak jelenti, hogy a dunai rác naszádosok — hat naszád kivételével — mind átpártoltak az ellenséghez.³²⁾

E hírekre és jelentésekre Ferdinánd is megmozdult és a helytartótanácsnak jelzi, hogy két zászlóaljnyi gyalogságot indított Budára, ahol a várat — dacára Ferdinánd főntebb említett intézkedésének — még mindig, vagy már megint Nádasdy őrizte. A király felhívja a helytartótanácsot, hogy gondoskodjék a gyalogság élelmezéséről és intézkedjék, hogy Nádasdy ezeket a várba beengedje.³³⁾

Ezzel szemben a budai helytartótanács június 27-én, majd 30-án Ferdinándtól segítséget sürget, kéri, hogy küldjön már valami őrséget, hogy Budát és Pestet a felség megérkeztéig védeni tudja. E szerint tehát Ferdinánd terve az volt, hogy az ország fenyegetett fővárosát ő maga fogja megfelelő erővel védelmezni. Azonban ez a terv terv maradt. A kezdeményezés nem Ferdinánd, hanem a szultán kezében volt.

Június 30-án a budai helytartótanács Ferdinándnak jelenti, hogy a Duna vonala Pestig védtelen, s eddig Pestre semmiféle hadi nép nem érkezett. Ugyanekkor Ferdinánddal a kémek jelentései alapján tudatják, hogy a szultán hadi operációinak központjául Budát szemelte ki, s így a főváros veszélyben forgása most már nyilvánvaló, annál is inkább, mert frater Bernardinus — aki úgy látszik szintén kémszolgálatot végzett — ugyancsak jelenti, hogy az ellenség »pro presenti anno volebat... degere et morari Budae.«³⁴⁾

1529 július 1-én már Ferdinánd is türelmetlen és kérdést intéz a budai helytartótanácsához, hogy vajjon az általa küldött katonaság Budán van-e már. Végre július 5-én Nádasdy Tamás jelenti, hogy Newenhausen György kapitánysága alatt álló gyalogosok érkeztek ugyan Buda alá, de ő azt kívánja, hogy neki és a várnagynak ezek tegyenek előbb esküt, hogy a várat belső és külső ellenség ellen mindhalálig védelmezni fogják, a felségnek tartozó mindenféle szolgálatban neki hűségesen segítenek. Kérdi, hogy ezek részére honnan várhat zsoldot, nehogy tőle »Gelt oder pluet«-ot követeljenek. Végül, ha az a felség szándéka, hogy Budára jön, nem tartja tanácsosnak a katonákat a budai várba beengedni, mert már most is oly bűdösek, »ut ad adventum vestrae majestatis vix in uno mense arx ipsa a fetore mundari poterit.« Micsoda hallatlan piszokban élhettek tehát ezek az emberek, ha utánuk a bűdösséget egy hónap alatt sem lehetett kiirtani!

Nádasdy álláspontján volt a budai helytartótanács is, amely szintén vonakodott a német zsoldosokat a várba bebocsátani, hivatkozva arra, hogy hiszen multkor a felség jelenlétében is megtették, hogy Pesten tumultust rendeztek. Ha tehát ezek bejönnének a várba, a helytartótanács azonnal kivonul onnan, mert »cum eis in una civitate manere nolumus«. A helytartótanács javasolja, hogy a katonák szálljanak a Duna mellett a város alatt táborba, ahonnan, ha baj van, bármikor a várba lehet őket hívni.

Nádasdy és a helytartótanács érvelését Ferdinánd elfogadta és július 13-án úgy intézkedett, hogy a katonák hagyassanak meg a budai vár

előterében, »in area anteriori castris«, ahol élelmezésükről is könnyebben tudnak majd gondoskodni s általában úgy intézkedjenek, hogy abból az országnak, Buda városának és várának kára ne legyen. Ugyanekkor Ferdinánd elrendeli, hogy a helytartótanács és a magyar kamara gondoskodjék arról, hogy Buda és Bécs között rendes postai összeköttetés legyen, úgyhogy az ellenség mozdulatairól naponként híreket kaphasson.³⁵⁾

1529 július 15-én Báthori István nádor és királyi helytartó jelenti Ferdinándnak, hogy a főváros alatt a Duna mindkét oldalán fából alkalmas erődöket építenek az ellenség első rohamának és kalandozásainak megakadályozására, nehogy a városoknak kárt okozhassanak, s főleg, hogy az élelmezés szempontjából fontos malmokat el ne pusztíthassák.³⁶⁾

Közben az oszmán hadak Székesfejérvárt veszélyeztették, amit Ferdinánd megtudván, nyomban elrendelte, hogy a Budán lévő gyalogosokból ezer ember Székesfejérvár védelmére siessen és ezek helyébe Kacziáner seregével vonuljon Budára. Ugyancsak Budáról indítsanak 50 embert Visegrádra, a magyar szent korona őrzésére.³⁷⁾

A budai helytartótanács, talán éppen Ferdinánd ezen intézkedéseivel kapcsolatban, valami emlékirat-félében fölhívta a figyelmet Budavár rendkívüli fontosságára s kifejtette, hogy »In salute arcis Budensis stat salus et permansio multorum castrorum Hungariae«. Ha Buda vára áll, az ország többi vára is hűségben fennáll, ha azonban ostromban elesik vagy az ellenségnek átadatik, csakhamar a többi várak is elesnek, megadják magukat, mert Budát »ut sedem majestatis vestrae multe alie observant«, azaz az ország szeme a fővárost figyeli, mely ha elvész, sorsát a többi vár és város is mihamar követi, melyeket azután felséged hihetetlen költségek árán tudna csak visszaszerezni. Célirányos tehát, hogy felséged védje királyi székhelyét, nehogy elpusztuljon.³⁸⁾

Az oszmán veszedelem közeledtével a Ferdinándnak jó tanácsokat osztogató helytartótanács Budán mind rosszabbul érezte magát és 1529 augusztus havában Ferdinándnál lépéseket tett, hogy Budáról Esztergomba költözhessék. Ezt azonban Ferdinánd augusztus 10-én kelt leiratában nem engedte meg, dacára annak, hogy ekkor már Bécs védelmére is előkészületek történtek, mert híre járt, hogy a szultán nagy hadi erővel Észekre érkezett. Erre a híre a Pécs, Buda és Bécs között élő lakosság ijedten menekülni kezdett, a magyar kormány szerv pedig tekintet nélkül a Budán állomásozó két zászlóaljnyi katonaságra, egyszerűen Esztergomba távozott és intézkedett, hogy most már a »knecht«-eket a budai várba beengedjék.³⁹⁾

Innen kezdve az események már gyors iramban kergették egymást. Augusztus derekán a német birodalom követői még Budán vannak és kémleltetik az ellenség mozdulatait, azonban innen nemsokára sürgősen távozniok kellett, mert augusztus 23-án a szultán Buda alatt már csak hat mérföldnyire, Kemlődön táborozott, de hadának előőrsei aznap már Buda-alsóvárosban jártak.

Augusztus 26—27-én a szultán körülzárta Budát és a készületlen várost és várat csakhamar el is foglalta.

Maga Nádasdy is Budán rekedt és az ostromzár alatt a várból személyesen ment ki kémszemlére, de fölismerték, s alig tudott a várba visszajutni.⁴⁰⁾

1529 szeptemberének első napjaiban Buda ostroma még »acerrime« folyt, amint azt az egri püspök 5-én Ferdinándnak jelentette. Másnap (szept. 6) Ferdinánd király Nogarollnak már azt írja, hogy egy hírnök jelentése szerint az oszmán had Buda városát kétszer megrohmozta, s a német őrség a heves és erőteljes roham elől kénytelen volt a várba visszavonulni, mert a nagy és széles várost ennyi hadi néppel tartani nem tudta és — tegyük hozzá — nem is akarta.⁴¹⁾

1529 szeptember 8-án Buda város és a királyi vár is elesett, aminek lefolyását egy egykorú jelentésfele a következőképen írja le:

»Augusztus 24-én(?) történt Buda város és a vár körülvétele, s néhány nap múlva az oszmánok már ágyúkkal lötték a várost, majd megrohmozták, azonban ez a roham visszaveretett. Erre nemsokára maga a szultán személyesen jelent meg a Dunán hajón gályák kíséretében és megkérdezte, hogy vajjon serege Buda várát és városát elfoglalta-e. Válasz: Nem. Erre a szultán elrendelte, hogy serege addig sem enni, sem inni nem kap, míg Budát meg nem rohanta és el nem foglalta. Erre az oszmán had a várost körös-körül, minden oldalról megrohanta, úgyhogy a seregtől alig látszottak a falak. Az ellenség tehát behatolt a városba és a védőket a »Samet hoff«-ba kergette, akik itt azután megvetették a lábukat, mire az oszmánok a Szent Zsigmond templománál az utcákon ágyúkat állítottak föl és a királyi várnak különösen az úgynevezett Zsigmond császár-féle termét⁴²⁾ kezdték lőni s némely házat le is romboltak. Az összelőtt házak anyagával betöltötték a várárkot, úgyhogy a terem ablakain benyomulhattak a királyi várba. A védő sereg az udvaron várta őket, ellentállt s addig harcolt, míg csak egy is életben volt. Így az oszmánok eljutottak a királyi vár belső kapujáig és ezt föl akarták törni. A várban jobbadán városi nép keresett menedéket, akiket az oszmánok hitükre fölszóltattak, hogy nyissák ki a kaput. Ez meg is történt, mire az oszmánok Nádasdyt és a budai bírót nyomban elfogták s szavukat meg nem tartva a védőket levágták. — Az oszmánok vesztesége nagy volt. Három nap és éjjel hordták ki halottaikat a zsidó temetőbe. Isten irtalmazzon nekünk!⁴³⁾

Buda elestének híre természetesen gyorsan elterjedt, nemcsak nálunk, de a külföldön is. Erről szeptember 11-én az egri püspök útján már Ferdinánd király, majd a megküldött kémjelentések nyomán Alsóausztria kormánya is értesült, s szeptember 15-én az egri püspök Ferdinánd királynak azt írja, hogy ő Budavár eleste miatt sem vádolni, sem pedig védeni nem akar, míg a felség az egész ügyet tüzetesen nem ismeri, annyit azonban két, Budáról menekült embertől már megtudott, hogy a németek voltak azok, akik Nádasdyt fogva Ibrahim basához küldték.⁴⁴⁾

Alig foglalták el a szultán csapatai Budát, János király sietve a fővárosban temett és szeptember 17-én már innen hívja meg Nyitra vármegye rendeit a Szent Lukács napján (október 18) Budán tartandó országgyűlésre.⁴⁵⁾

Így tehát 1529-ben Budának egymásután három gazdája volt, az év első nyolc hónapjában Ferdinánd, majd a szultán, végül János király volt az úr, minthogy a szultán neki a várost és a várat átadta.

Buda bevétele után a szultán hadaival Bécs felé sietett. Buda nem kellett neki, mert ő mindenképen Ferdinánddal és hadaival akart találkozni.

A szultán október első felében már Bécs alatt is állott, Ferdinánd seregével azonban nem találkozott. Mivel az idő már ősze fordult, a szultán hadaival fölkerelkedvén, miután Bécs elővárosait fölgyújtatta, visszaindult Budára.⁴⁶⁾

Még mielőtt a szultán Budára ért volna, János király itt megtartotta a meghirdetett országgyűlést, amely azonban állítólag gyengén sikerült. Egy Starckl István nevű augsburgi polgár városa tanácsának október 26-án Linzből azt írta, hogy a »vajda« által hirdetett országgyűlésen kevesen jelentek meg.⁴⁷⁾ Mivel a polgár nyilván Ferdinánd-párti volt, értesülését fenntartással kell fogadnunk.

A budai országgyűlés lezajlása után a szultán seregével a főváros felé közeledett, s János »vajda« — amint Thurzó Elek Ferdinándnak november 11-én jelentette — eléje ment Óbudáig, ahol őt a szultán »honorifice« fogadta. A szultán Jánosnak aranyos ruhákat és két lovat ajándékozott. A lovak szerszámozása és nyergei arannyal és drágakövekkel valának díszítve. János »vajda« viszont a szultánnak aranyláncokkal kedveskedett.

Óbudáról a szultán Pestre kelt át, János »vajda« pedig oszmán kísérettel visszatért a budai várba.

A szultán Pest körül táborozván megvárta, míg az egész oszmán sereg átkelt a Dunán, azután magához kérette János királyt és neki többször kijelentette, hogy Ferdinánd ellen Magyarország birtokában őt akarja megtartani és védeni. Végül Thurzó még megírja, hogy Gritti Budán van, de ott van az ő kéme is, aki mindent figyelemmel kísér.⁴⁸⁾

Egészen természetes, hogy Ferdinánd Buda elvesztésébe könnyen belenyugodni nem tudott. Tisztában volt azzal, mert magyar tanácsosai ezt gyakran elismételték neki, hogy akié a főváros, azé az ország. Így tehát, amint a szultán Pest alól hadaival elvonult, nyomban mozgolódní kezdett és célja elsősorban Buda visszaszerzése volt.

Ferdinánd terveiről csakhamar értesült János király is és 1529 november 24-én Budáról valamelyik udvari emberének már meghagyja, hogy lovas hadi népével Buda védelmére szálljon hadba, mivel úgy hallja, hogy Ferdinánd őt meg akarja támadni, hogy Budát és vele az egész országot tőle elvegye.⁴⁹⁾ Másrészt Ferdinándot meg hívei unszolják, hogy legyen gondja Buda és más helyek visszafoglalására. Erre biztatja őt pl. a nádor 1529 november 29-én, viszont november 30-án Bakics Pál azt írja Ferdinándnak, hogy ha a felség lándzsásai és a huszárok a vízi haderőkkel együtt Buda alá vonulnának, a felség Budát könnyen visszavehetné, mert most nem kellene az oszmánok lovasságától tartani.⁵⁰⁾

Bekövetkezett 1529—30 tele, és így a Budáért folyó állandó versengésben bizonyos szünet állott be. János király a telet Budán töltötte, s hogy ott milyen élet folyt, arról Batthyány Ferenc egy Ferdinándhoz írott levelében emlékezik meg. Ebben a levélben Batthyány is biztatja Ferdinándot, hogy Budát ragadja ki az ellenség kezéből. Teszi ezt annál inkább, mert ekkor (1530 március 4) már híre járt, hogy az oszmán hadak ismét Buda felé tartanak. Batthyány Budán szintén tartott egy kémféle embert, aki — mint írja — most éppen egy hétig Budán tartózkodott. Mindennap megfordult a királyi várban és a Zápolyánusok minden dolgát perlustálta. Ezen ember jelentése szerint János, vagy amint ő gúnyosan

nevezi, »Jacula«, övéivel együtt Budán nagy szegénységben él. A budai várban János királynak alig 30 embere lézeng, s maga János nem is mer a várból kimenni, a város kapui pedig láncokkal vannak elzárva, s a városiak szigorúan őrzik. A naszádosok már nincsenek Budán, mert mind elmentek innen. Budán nem kapni egy önyi posztót sem, 10 vagy 20 forintért sem kapni egy pár csizmát, úgyhogy a városban minden fogytán van. Ezt az alkalmat kellene tehát Ferdinándnak megragadnia és Budát megtámadni.⁵¹⁾ Mindezekből világos, hogy Buda városa 1530 elején ismét egy nehéz és küzdelmes esztendő előtt állott s a két király közti versengésnek megint csak a város vallotta kárát.

1530 március 28-án Tamás egri püspök már jelenti Ferdinándnak, hogy a szultán Buda és Esztergom őrzésére janicsárokat küldött, s a két város és vár erős őrséggel leszen ellátva, mert ezek a városok lesznek Morva felé a szultán operációs bázisai. A szultán főhadiszállásának állítólag Újlakot szánták.⁵²⁾

Április 22-én ugyancsak az egri püspök Batthyány Ferencnek azt írja, hogy a szultáni szárazföldi sereg Budára érkezéséről még nem értesült ugyan, de úgy mondják, hogy 40 naszád már Buda alatt horgonyoz. János és övéi Budán nagy félelemben vannak és éjjel-nappal tanácskoznak. Félelmük a mi készülődéseinken alapul.⁵³⁾ Ez a készülődés, mely inkább csak híresztelés volt, nem lehetett veszélyes, hiszen a királyi helytartó két nappal később (április 24) Pozsonyban kelt és Mária királynéhoz intézett levelében éppen Ferdinándra panaszodik és nehezményezi, hogy Ferdinánd a szultán távozása után elmulasztotta a kitűnő alkalmat, amikor a várost (t. i. Budát) könnyen visszaszerezhetette volna, aminek keresztülvitelére ő is »vehementer« rábeszélte, azonban a királyban ennek végrehajtására inkább az akarat, mint a lehetőség hiányzott.⁵⁴⁾

Ferdinánd csak május hó folyamán kezdett valamennyire Buda felszabadítására gondolni, s ekkor Bakics Pál a királynak jó szolgálatait föl is ajánlotta.⁵⁵⁾ Június derekán már az a hír szálldosott, hogy Turn Miklós, Ferdinánd főkapitánya hadával Budától nem messze áll. Ez a hír azonban nem bizonyult valósnak.⁵⁶⁾ A tény az volt, hogy János és Ferdinánd királyok közt bizonyos tárgyalások indulván meg, a Buda elleni hadikészülődések egyelőre abbamaradtak.

Így tehát a veszélyesnek induló 1530. esztendő nagy része Budán aránylag nyugodtan telt el, sőt október elején a Budán tartózkodó Gritti Kőrös vármegeye közönségét tanácskozásra a fővárosba hívja,⁵⁷⁾ noha ekkor Ferdinánd nyilvánvalóan már megtehetette az előkészületeket Buda megtámadására, hiszen most már pontosan tudhatta, hogy az oszmánoktól ősszel nincs mit tartani, mert azok téli hadjáratba nem bocsátkoznak. Előrelátható volt, hogy az eddig nyugodtan eltelt év nem fog Budára nézve minden veszedelem nélkül elmúlni. Így is történt!

Október 26-án az egri püspök Pozsonyból Ferdinándnak jelenti, hogy János király, Gritti, Czibak Imre, Szerecsen, Kápolnay és Nádasy Tamás Budán vannak. Megírja azt is, hogy sem oszmán lovasok, sem janicsárok nem érkeztek Budára. Ami János királyt illeti, róla annyit tud, hogy ügyeinek kimenetelét Budán szándékozik bevárni, végül jelzi, hogy tegnapelőtt nem sok naszádos még a Nyulak Szigetén állomásozott.⁵⁸⁾

Ferdinánd hadikészülődését október második felében befejezte, s hadai Roggendorf Vilmos fővezérlete alatt már útban is voltak Buda felé és azt Oláh Miklós szerint október 31-én körülzárták, miután előbb a János királynak szánt néhány hajónyi élelmiszerszállítmányt elfogták.

November 5-én Oláh Miklós Augsburgból Stomberius Jánosnak még azt írja, hogy egy legbiztosabb hírnöktől (certissimus nuncius) úgy értesült, hogy Roggendorf a királyi hadakkal Buda felé tart, János vajda pedig hallván Esztergom elestét Budára menekült és Esztergom várából 15 ágyút magával vitt. Úgy hiszi, hogy Roggendorf Isten segítségével ezen napokban Buda várát és városát hatalmába keríti.

November 9-én ugyancsak Augsburgból Oláh Stomberius-szal közli, hogy tudomása szerint akkor, amidőn Roggendorf Visegrádot elfoglalta, János már Budán volt.

Nagyon lassan járt ekkor még a posta, s Oláh Miklós csak november 11-én tudta meg biztosan, hogy Roggendorf Budát már körülzártá. A várban bennszorultak János király és Gritti is. Roggendorf János király fejére, ha élve kerítik meg, 10.000, ha pedig halva, 1000 aranyat tűzött ki.⁵⁹⁾

Buda városa az ostrom alatt természetesen sokat szenvedett. Már az ostrom első napján a város (ez alatt nyilván az alsó várost kell érteni) falainak nagy részét az ágyúk ledöntötték, és Roggendorf éjjel-nappal lövette Budát, ahonnan Oláh szerint sokan a németek táborába szöktek, mégpedig az éhségtől kimerülve!

Átszökött a német táborba Balázs kalmár, Buda város bírása is, aki a városban hagyta feleségét és gyermekeit, meg fivérét. A bíró elmondta, hogy a városban micsoda hiányok vannak. Főleg kevés az élelmiszer, mire a németek (a mieink) kérték, hogy a várost, azután a várat mielőbb foglalják el.⁶⁰⁾

Oláh november 16-án Ricius Lajosnak még azt írja, hogy Budát keményen ostromolják, de november 19-én kénytelen bevallani, hogy már 13 napja »nullum e Buda habuerimus nuncium«. Noha az ostrom első híreiből azt a legbiztosabb reményt merítette, hogy »a mieink ezen várost (oppidum) csakhamar elfoglalják, és a várban rekedt János és a többiek a mi kezünkbe kerülnek«, most ez a remény kissé halványodni kezdett.⁶¹⁾

Így tehát a nagy garral megindított ostrom, melyre a legrosszabb időszakot választották, megtorpant, aminek némileg oka volt a bécsi huzavonás haditanács is, amely Buda ostromához a megfelelő mennyiségű puskaport és golyókat idejében nem küldte el, s amely ezért Ferdinándtól »orrot« is kapott. November 14-én a bécsi haditanács Ferdinánd előtt erősen mentegeti is magát és azt meri állítani, hogy Buda ostromához a puskaport és golyókat idejében elküldte.⁶²⁾

Ferdinánd hadainak Buda alatt nem volt szerencsájük. Az időjárástól kezdve szinte minden ellenük fordult, úgyhogy végül is Roggendorf kénytelen volt Buda alól 50 napi ostrom után szégyenszemre csúfosan elvonulni, noha egyesek, mint pl. Bánffy Boldizsár, bátran és híven viselte magát, amiért Ferdinánd részéről dicséretben is részesült.⁶³⁾

December 2-án a Speierben tartózkodó Ferdinánd Roggendorfhhoz és a fővezérlethez levelet intézett, melyben heves szemrehányásokat tett Buda sikertelen és dicstelen ostromáért. Nosza erre a fővezérlet (Oberster

Veldhaubtman, Veldt Marschalh und Kriegsrat) december 21-én a Visegrád melletti táborból egy Ferdinándhoz küldött öngazoló iratban részletesen vázolja Buda eredménytelen ostromának lefolyását és a kudarc okait.

Ezen irat szerint: Első éjjel, midőn Buda alá értek, a magyar urak és saját véleményük értelmében sáncokat huzattak és másnap elkezdték lövetni a várost, és amidőn a visszavert roham után látták, hogy csekély-méretű résnél még egy ház és egy erős »Polwerch« áll, kénytelenek voltak ezeket újra lövetni. Utána jó renddel még egy »Sturm«-ot rendeztek, ami azonban az ellenség derekas ellenállása folytán szintén nem sikerült. Ebbe újfent nem nyugodtak bele, hanem másnap három helyen »sturm-mässig« réseket lőttek, azonban a hadi nép az eddigi sikertelen támadások hatása alatt nem akart több rohamra indulni, mire az ellenség a várban erősen eltorlaszolta magát, úgyhogy minden roham hiábavaló lett volna. Közben elfogyott a puszkapor és a muníció, s arra Bécsből várni kellett, mert a rossz idő és a heves szél a vizen való szállítást nagyon hátráltatta. Hogy azonban az idő hiába ne teljék, aknák ásatásába fogtak. Ez egy helyen a szikla, más helyen a nedvesség miatt nem sikerült, mert az eső folyton esett. Mikor újra támadni akartak, megjelent körülbelül száz naszáddal és gályákkal Mehmet bég és Pest alatt körülbelül 1500—2000 lovassal fölbukkant azzal, hogy beveszi Pestet, vagy legalább a Pest alatt lévő három templomot, s a mi hajóinkat elkergeti. Ezenfelül híre jár, hogy Bánffy János és mások Pécsnél és Székesfejervárnál gyülekeznek, hogy Buda fölmentésére siessenek. Erre kénytelenek voltak a hadi népet megsztani. A spanyol, burgund és két zászlóaljnyi német »Knecht«-et a pesti oldalra küldték, akik itt a külső templomokat is elfoglalták és az ellenség erejét megtörték. Az oszmán erre fölvontatta ágyúit és tüzérségi harcba kezdett, de midőn megtudta, hogy tervbe vették a vele való megütkezést, még azon éjjel megszökött, mire mi lovasságunkkal Kelenföldön állandóan éjjel-nappal őrködtünk, hogy a pécsi és székesfejervári sereg bennünket meg ne támadhasson. Így tehát egyrészt háromfelé osztva, másrészt pedig az ellenség szárazon és vizen naponta »Streifzug«-okkal és csetepatékkal bennünket nyugtalanítván, kénytelenek voltunk csendben állani és a Buda elleni minden további hadi ténykedéstől tartózkodni.

Ugyanekkor a lovasság, hogy Budára a várba élelmiszereket be ne vihessenek, felerészben éjjel előtt, felerészben pedig éjjel után folyton őrségen volt, ami a lovakat teljesen tönkre tette.

Azután elhatározták, hogy egyetlen helyen koncentráltan löni fogják a várfalakat és aknát is robbantanak. De amikor ehhez hozzáfogtak, olyan eső támadt, hogy semmit sem lehetett csinálni. Ettől eltekintve, egy bajor nemes, valami Winkler nevű német »Toplsoldner«, elárulta a budaiaknak az akna hollétét, amire azok ellenaknát ástak és a mi aknáinkat teljesen elrontották, az előkészített puszkaport pedig elvitték.

Erre egy harmadik rohamot akartunk rendezni, de azt a sűrű köd miatt másnapra kellett halasztani. Ezt az időt az ellenség arra használta, hogy a rohamrészeket jól betömte, úgyhogy másnap reggel újfent löni kellett a falakat. A megtartott tanácskozáshoz képest másnap 12 és 1 óra között négy helyen akartak rohamozni, és pedig: 1. a királyi istállók és a Miasszonyunk temploma közötti részen, 2. az Ország Imre házánál,

3. a szombati vásártérnél a Ráskay Gáspár házánál és végül 4. a Thurzó-, Fugger- és Langenwerger-házaknál. A gyalogsággal és a lóról leszállított lovassággal meg is kezdték a rohamot és egészen a sötétség beálltaig folyton rohamoztak, de hiába, mert minden roham megtört az ellenség kemény és szívós ellentállásán.

E sikertelen roham hatása alatt a lovasság kijelentette, hogy tovább egy napot sem hajlandó szolgálni, erre kénytelenek voltunk az ostromot beszüntetni és — nem szívesen bár — de megkezdeni a visszavonulást Visegrád felé.⁶⁴⁾

December 22-én a Visegrád melletti táborból, a kudarcba fulladt budai ostromról Ferdinándhoz írt levelében Bakics Pál is megemlékszik s megírja, hogy Vilmos főkapitány öfelségét nyilván mindezekről már eléggé informálta. Megjegyzi, hogy ő és fivére vére hullásával bátran és hűséggel szolgálta Ferdinándot, emberei pedig elesetek az ostromban. »Mi huszárok — írja — a hosszú ostromban lovainkat veszítettük el. Voltak, akiknek száz lovuk volt, és innen nem tért vissza több, mint 50 vagy 30.«⁶⁵⁾ Ezek szerint Roggendorfnak elég súlyos veszteségei lehettek, de nem kevés kára lehetett Budának is.

Az 1530-as esztendő vége tehát Budának és Pestnek ismét csak szorongást, nyugtalanságot, veszedelmeket hozott és az év az ötvennapos ostrommal és annak utóhatásaival fejeződött be.

Az oszmán hadnak és naszádoknak Buda alatti megjelenését és ezeknek hadi célját Kremsből december 10-én és 13-án kelt leveleiben Oláh Miklós is ismerteti. Ezen levelekben azonban hiába írta, hogy Budán a magyarok és az oszmánok már lóhúst esznek, hogy kevés az élelmiszer stb., december 23-án már Oláh is kénytelen volt tudomásul venni, hogy Buda ostroma hiábavaló volt, és talán nem is sejtette, hogy Ferdinánd a fővárost örökre elvesztette.⁶⁶⁾

Az egi püspök karácsony estéjén kelt levelében egyenesen azt írta Ferdinándnak, hogy Buda ostromának abbahagyásán az ellenség nevet és valósággal mulatva élvezi a kudarcot, míg nálunk (Ferdinánd partján) csüggedést és kétségbeesést okozott.⁶⁷⁾

Buda védői közt kitűnt nemes Fületinczi Pálczán Péter, Buda hírneves bírása, akinek a sors később is fontos szerepeket szánt. A németek elvonulása után János király Pálczánnak, aki Buda városának Ferdinánd hadaitól szenvedett 50 napos ostroma alatt éberségével, vitézségével és vére bőséges hullatásával kiváló érdemeket szerzett, a Debrecen mezővároshoz tartozó biharvármegyei Haláp ingatlant adományozta.⁶⁸⁾

1531 január elején a lengyel király Koszka Szaniszlót fegyverszüneti tárgyalásokra János királyhoz Budára küldte. A tárgyalások folyamán János király Koszkával tudatta, hogy ő mindig kész volt a békére, de míg követei Posenben a békéről tárgyaltak, azalatt Ferdinánd király őt megtámadta, Esztergomot elfoglalta, Buda királyi várost hosszú ostrom alá vette stb. Így tehát maga János király is igazolja, hogy 1530 folyamán közte és Ferdinánd közt tárgyalások folytak.⁶⁹⁾

Az 1531. év Budán és Pesten aránylag csendesen telt el. Ezen év őszén Mehmet bég Budán tartózkodott, akinek ittléte alatt a szultán Budára mesterembereket küldött, hogy ittléző naszádjait kijavítsák.

Úgy látszik tehát, hogy a szultán csendben már készülődött Bécs 1532. évi megtámadására.⁷⁰⁾

Ezen esztendőben János király nagyrészt Erdélyben tartózkodott, ahonnan csak 1532-ben jött ki Esztergom ostromára. 1532 februárjában Pemflinger István Ferdinándnak azt tanácsolja, hogy ezer huszárral és egy zászlóaljnyi német vagy spanyol gyalogossal vonuljon egyenesen a Tisza felé és innen Erdélybe, azután annál biztosabban és jobban tud majd egy Buda elleni expedíciót nyélbeütni.⁷¹⁾ Látnivaló tehát, hogy Buda elfoglalása a Ferdinánd-pártiakat a nemrég elszenvedett kudarc dacára állandóan foglalkoztatta, és lesték az alkalmat, hogy mikor lehetne a fővárost eredményesen megtámadni. A főváros, Buda kérdése tehát nemcsak állandó magyar, de egyenesen európai kérdéssé nőtte ki magát, és ennek következményeit kellett a fővárosnak másfél évtizeden át viselnie.

Ámde Ferdinándot hívei hiába biztatták. Ő egyelőre újabb ostromkísérletbe belemenni nem volt hajlandó, annál kevésbbé, mert 1532 tavaszán Apafi Mihály tudatta vele, hogy János király seregével Erdélyből Buda felé vonul, sok és jó ágyúí vannak, begyakorolt tűzmesterekkel.⁷²⁾

1532 szeptemberében a szultán — mint tudjuk — Bécsset fenyegette, de a kőszegi kudarc után, amely alatt Budán állítólag 6000 puskása tartózkodott, kivonult az országból és Buda — írják Augsburg város tanácsának — már nincs többé az oszmánok által megszállva.⁷³⁾

Bécsnek az oszmán sereg nyomása alóli fölszabadulása öröme úgy látszik Ferdinánd könnyelmű ígéretre ragadtatta magát, mert hatalmas szárazföldi és vízi haderővel nemcsak Budát, hanem ennél sokkal többet vissza akart szerezni. Az ígéret azonban csak szó maradt, és 1532 október 18-án Várdai Pál esztergomi érsek, Tamás egri püspök, Thurzó Elek, Bátori András és a többi királyi tanácsos szemrehányást tesznek Ferdinándnak, hogy mindent megígért ugyan Buda visszaszerzésére, de ebben az irányban a valóságban semmi sem történt. Ha pedig Buda az ellenség kezében marad, biztos lehet benne, hogy nemcsak leghívebb városait, hanem az egész országot elveszti.⁷⁴⁾

Noha Buda megszerzésére semmi sem történt, mégis 1532—33-ban Bécs legalább élénk figyelemmel kísérte a Budán történeteket. 1532 őszén Thurzó Elek jelenti Ferdinándnak, hogy János király és Gritti állítólag elmenekültek Budáról, aminek pontosan az ellenkezője volt igaz, mert ekkor éppen hogy Budán tartózkodtak.⁷⁵⁾

A következő, 1533. év elején János király Budán volt, mert Csulai Móré László familiárisa saját szemével látta, midőn Perényi Péter fiát János király elé Budára hozták, akit a király túszként ott is akart tartani. Ugyanezen év február havában Budáról oszmán sereg és hajóhad megjelenését jelentik.⁷⁶⁾

János király 1533 tavaszát is teljes békességben Budán töltötte, és csak augusztus elején futott híre, hogy János seregével és ágyúival Pécs felé készül, ahova augusztus folyamán el is távozott, mire Bécsben nagy riadalom támadt, mert senki sem tudta, hogy János mit akar Pécssett. Ennek kifürkészésére az esztergomi érsek Ferdinánd parancsára szeptember 5-én kémeket küldött ki, akik jelentették, hogy János a zágrábi püspök és Lindvai Bánffy János közti viszályt akarja elintézni és a szlapon urakat magához édesgetni, mire Bécsben a kedélyek megnyugodtak.⁷⁷⁾

Közben ez az esztendő is eltelt a nélkül, hogy a fővárost különösebb baj vagy veszedelem fenyegette volna.

A következő néhány évben úgy látszott, mintha az ország fővárosát a három érdekelt fél most már békében élni hagyná. Budán az 1534—35. évben nevezetesebb események nem történtek, legföljebb azt kísérték Bécsben figyelemmel, hogy hol Budán, hol Pesten, hol kisebb, hol nagyobb oszmán szárazföldi és vízi haderő tartózkodott, amint az az egykorú levéltárak jelentéseiből kiderül.⁷⁸⁾

1534—35-ben az oszmánok budai hadi ereje számottevő nem lehetett, de 1536-ban már nagyobb létszámú oszmán helyőrség Budára való helyezése, sőt egyenesen a szultán hadi készülődése nyugtalanítja a kedélyeket.

1536 februárjában Thurzó Elek azt írja Ferdinándnak, hogy a szultán egy kiváló szandzsákbéget néhány ezer lovassal és gyalogossal Budára és Pestre óhajt helyezni, hogy itt a szultáni joghatóságot is gyakorolja. Abban az esetben, ha a kiváló és katonás kapitány, Mehmet bég lesz Budára helyezve, félek, hogy ebből nagy veszély származik a szegény országra és felségedre — írja Thurzó — és huszárjaink közül sokan az ellenséghez csatlakoznak. A fő tehát, hogy mindenekelőtt Buda felséged kezébe kerüljön, a többi már könnyebb feladat. Ismétlem — írja Thurzó — hogyha felséged módját ejti Buda visszafoglalásának, tegye azt késedelem nélkül, mert minden késlekedés veszélyes.⁷⁹⁾

Tíz nappal később Thurzó Elek már a következőket írja Ferdinándnak : »Amit írtam, megerősítettett, mert Mehmet bég lovas és hajós sereggel Budára érkezik és itt a szultán nevében joghatóságot fog gyakorolni.« Thurzó attól tart, hogy mindez az országban nagy változásokat fog okozni.

Március végén Thurzó azt jelenti, hogy Mehmet Belgrádtól Budáig minden vár élére lőn állítva.⁸⁰⁾

Ezen év (1536) folyamán egyébként többször írnak az oszmánok hadi készülődéseiről. Így augusztus 2-án valamelyik bécsi kormányzék Lascanus Márton esztergomi kapitánnyal tudatja, hogy 30 vagy 40 ellenséges naszád ért Budára, és hogy Nándorfejevárnál nagyszámú ellenséges lovasság gyűlt össze, s ezek állítólag Magyarországra akarnak betörni. Fölvívják tehát Lascanust, hogy kísérje az eseményeket figyelemmel és ezekről tegyen jelentést.⁸¹⁾ Ezzel szemben Thurzó Elek augusztus 5-én az alsóausztriai kormánynak azt jelenti, hogy Mehmet bég a 40 naszádot és a lovasságot Budáról visszavonta, és most csak annyi helyőrség van itt, mint amennyi ezelőtt is volt.⁸²⁾

Ugyancsak Alsóausztria kormányának ír levelet augusztus 10-én Bakics Pál is, akinek Thurzóéval homlokegyenest ellenkező értesülései vannak. Szerinte Sóvágó György ráckevei bíró azt a hírt hozta, hogy Mehmet bég Buda felé tart, és ez a hír igaznak is bizonyult. Budán az oszmánoknak 40 naszádjá és némi lovassága van, akik unszolják a budaiakat, hogy nekik és lovaiknak a városban adjanak szállást, ami azonban nem történt meg. *A budaiak éjjel-nappal erősen őrzik a várost.* Az oszmánság Pest mellett áll. A budaiak tudatták János királlyal, hogy az oszmán mit akar tőlük, és kérték, hogy legyen órajuk gondja.⁸³⁾

Ez az esztendő azzal zárult, hogy Thurzó Ferdinándot szinte állandóan figyelmeztette a Budát és az országot fenyegető veszedelemre, azonban

úgy látszik hiába.⁸⁴) A következő esztendőben (1537) időnkint fölröppent néhány rémhír. Így az év első napjaiban Heney Bernát valpói várnagy Thurzó Elekkel többek közt tudatja, hogy Mehmet bég Budára készül, és hogy az oszmánok nagy hévvel Budát és János király fejét követelik. Februárban Thurzó Elek is azt jelenti Ferdinándnak, hogy az oszmánság erősen készülődik ellene, félti Komáromot és Győrt. Később meg azt írja, hogy Kászon vajda ezer vagy több oszmán lovassal vagy már Budán van, vagy pedig két napon belül oda ér, és ő úgy tudja, hogy Magyarország nyugati részeit akarja megtámadni, sőt Mehmet bég is támadni készül, de még nem tudni, hogy merre.⁸⁵)

Ezzel szemben április vége felé híre járt, hogy Ferdinánd hadai Buda ellen készülődnek, és ezért János király minden vármegyétől bizonyos számú gyalogost és lovast kért Buda város és vár védelmére. Más oldalról azonban azt állították, hogy János király ezen őrséget Budán nem Ferdinánd, hanem az oszmán ellen helyezte volna el.⁸⁶)

1535-től kezdve tehát Buda és Pest városok békésebb időket élhettek, mert János és Ferdinánd királyok többízben és hosszas alkudozásokkal voltak elfoglalva. Fegyverszüneteket, végül is békét kötöttek, amelyek tárgyalásainak tartama alatt a főváros legalább nyugodtan folytathatta megszokott életét.⁸⁷)

Az 1538 februárjában megkötött úgynevezett nagyváradi béke pontjai a köztörténelemből ismeretesek, de aligha közismert az a pót-egyezmény, amelyet János és Ferdinánd királyok 1538 május 19-én Buda védelme tárgyában egymással kötöttek. János királynak ugyanis el kellett készülnie arra, hogy ha a szultán a nagyváradi békéről értesülni fog, nyomban ostrom alá veszi Budát, amit megfelelő ellenintézkedésekkel meg kellett előzni.

Ezen egyezmény pontjai a következők: A tárgyaló felek megegyeznek, hogy Visegrádot Ferdinánd hadai színleg ostrom alá veszik, és azok, akik a vizi (azaz ma úgynevezett Salamon) toronyban vannak, magukat némi színleges tüntető ostrom után megadják.

Mind a két király jónak látja, hogy Budán a Szent Gellért hegyén egy jól megépített erőd legyen. Ennek élén áll majd Laski, mint János király szolgája, nehogy az oszmán gyanút fogjon. Laski fogja a Szent Gellért-hegy alatt a Duna partján fekvő castellumot is megerősíteni, és ezen alsó erőd szolgálja a fölsőt és megfordítva.

János király kéri, hogy az ő költségére fogadtassék és diszponáltassék Pestre 400 cseh-morva vagy sziléziai árkász, akik Pesten vagy egyebütt, ahol szükséges, sáncokat és bástyákat (bastiones) emeljenek. Ferdinánd király viszont 600 aknászt (quos Knappen appellat) fog a saját költségén Budára küldeni, hogy a »hegy« megerősítését befejezzék, János király pedig ácsokról és más munkásokról fog gondoskodni. János a Pesten és a Gellért-hegyen elvégzett munkálatok után az összes árkászokat és aknászokat saját zsoldjában Budán tartja, hogy az oszmánok esetleges aknaásása ellen és más szükséges munkáknál kéznél legyenek.

Buda, Pest, a Gellérthegyen és alatta lévő erősségek őrzésére Ferdinánd király 5000 német vagy cseh katonát ígér, akik amilyen gyorsan csak lehet, Esztergomból Budára küldendőek és készen kell állniok, hogy Budára

bevonuljanak, azzal, hogy a császár és Ferdinánd király oklevelekben ünnepélyesen megígérik, hogy ezen katonák János király és övéi kárára nem lesznek, Budára minden csel nélkül mennek be és így is jönnek innen ki, ha már ott reájuk szükség nem lesz. Mindezeket a kapitányoknak is eskü alatt meg kell ígérniök.

János király reverzalist ad arról, hogy Ferdinánd katonáinak az élelmiszerek illő áron való eladását megengedi.

Ha Ferdinánd katonáira már nem lesz szükség, legyen szabad nekik minden akadály nélkül Németországba visszatérni. Ugyanígy, ha Németországból hadi gépeket, ágyúkat vinnének Budára, ezeket is legyen szabad Németországba visszaszállítani, és pedig úgy, hogy János király alattvalóinak jobbágysági ezeket ingyen segítenek Ferdinánd területéig továbbítani.

János király ígéri, hogy Buda és Pest védelmére 4000 embert fog tartani.

Végül Ferdinánd jól fölszerelt hajóhadat is állít, és a hajóhad legény-ségének élelmezése Ferdinánd dominiumairól fog történni.⁸⁸⁾

Ezenfelül ismerünk egy megállapodást, mely ugyancsak ezen idő-tájban kötött s amely szerint János király kötelezi magát, hogy halála után Buda Ferdinánd királyra, illetve utódaira száll, s erre nézve János hajlandó esküt is tenni. Buda várnagyai, mind a jelenlegi, mind a következők szoros esküvel köteleztetnek, hogy Budát János király halála után csak a császárnak és senki másnak át nem adják.⁸⁹⁾

Talán nem csalódunk, ha azt állítjuk, hogy ezen egyezmények Buda és Pest végzetét jelentették. Ezek döntötték el 150 esztendőre a két város sorsát!

Hogy a két fél ezen egyezményeket komolyan vette, az kitűnik János lundi érseknek (aki a tárgyalásoknál Ferdinánd embere volt) 1538 május 19-én kelt leveléből, melyben Ferdinándnak jelenti, hogy János király Buda védelmére a Fuggerektől ágyús öntésére igaz áron ezer mázsa réz kiutalását kéri, továbbá a Budán és Pesten építendő bástyákhoz Bécsből ingyen gerendák küldését kívánja.

V. Károly császár 1538 június 10-én Villafrancában kelt iratában a maga és fivére, Ferdinánd nevében is biztosítja János királyt, hogy a Buda védelmére küldendő 5000 főnyi német vagy cseh gyalogsereg János királynak kárt okozni nem fog, minden csel vagy csalárdság távol áll tőlük, és Buda megvédése után a sereg minden sérelem vagy kár nélkül Budáról ki fog vonulni.⁹⁰⁾

Bármilyen titokban is folytak ezen egyezményekre vonatkozólag a tárgyalások, a szultán mégis megneszelt valamit, mert 1538 tavaszán valaki jelenti Ferdinándnak, hogy embere Budáról hazatért és elmondta, hogy Budára a szultán nevében megbízottak érkeztek, akik János királyt keresték. Ezek egyébként Buda környékén három mérföldnyi körzetben eltiltották a rétek kaszálását és elrendelték, hogy Budán és Pesten a házakat mind ürítsék ki s takarítsák tisztára a szultánnal érkező tömeg befogadására. Viszont június 10-én Pettauból Pastor János levélben értesíti Ferdinándot, hogy a szultán ezidén aligha jön Buda elfoglalására, ami tehát azt is jelentheti, hogy a szultán már tudott valamit a tárgyalásokról és készült is valamire.⁹¹⁾

Mint Ferdinánd esküdt ellensége, a szultán rossz szemmel nézte a fejleményeket, és most már lassankint megérhetett benne a gondolat, hogy a fővárost ő maga fogja birtokba venni, nehogy az Ferdinánd kezébe kerüljön.

Természetesen a szultánnak ez a szándéka idővel szintén nem maradt titokban, s már 1538 nyarán mindenféle hír kelt szárnyra. Thurzó Elek június 26-án Ferdinándnak jelenti, hogy hír szerint Atyas basa Budát ostrom alá akarja venni, viszont az oszmánok azt állítják, hogy Ferdinánd birodalmukat akarja megtámadni. János királynak az oszmánok meghagyták, hogy halmozzon fel élelmiszereket. Azt is mondják, hogy János minden vármegyétől alkalmas embereket kért Budavár és város védelmére, nehogy aztán őt okolják, ha ez a hely elvész, de — írja Thurzó — én félek, hogy nem tudják Budát megvédeni.⁹²⁾

Július havában a helyzet Buda körül látszólag komolyodik. 23-án Brodarics István már fölkeri Ferdinándot, hogy utasítsa Thurzót, hogy ez engedje meg, hogy a felső részeken Buda védelmére gyalogosokat szabadon fogadhassanak. De ennél is fontosabb az a jelentés, amelyet Várdai Pál esztergomi érsek küldött Ferdinándnak az ellenség készülődéséről. Az érsek ebben azt írja, hogy amidőn a minap bizonyos ügyben emberét Werbőczy Istvánhoz Budára küldte, János király kancellárja megüzente neki, hogy fontos kérdésben beszélni szeretne vele. A találkozás egy faluban meg is történt, s Werbőczy előadta, hogy a szultán végcélja (most már) Buda ostroma, amelynek jókor elejét kell venni és úgylátszik, mindenekelőtt Lascanot (Tamást) kellene a nála levő hadi néppel Budára küldeni, amit ura véleménye alapján Werbőczy is óhajt.

Várdai és Werbőczy találkozásáról a mindig jól értesült Thurzó is tudott és ő is ugyanazt jelenti Ferdinándnak, mint Várdai.⁹³⁾

Augusztus 1-én Thurzó egy barátja értesülései alapján Ferdinándnak már jelenti, hogy a szultán Budát mindenképpen meg akarja szerezni, mégpedig elsősorban *csellel*. Terve az, hogy valahol egyebütt tüntető támadást rendez és odavonván így a királyi haderőt, *Budát váratlanul meglepi*. Egyébként János király seregével Budára tart és azt állítja, hogy már nem csekély élelmiszert gyűjtött ott össze.⁹⁴⁾

Ezekre a hírekre Buda védelmére megindultak a készülődések. Mindenekelőtt János királynak megengedi Ferdinánd, hogy az ő területén a főváros védelmére zsoldosokat fogadhasson. Erről Thurzót is értesíti, aki ezt tudomásul is vette. Ezenfölül Németországban is megindult a csapatok toborzása. Nürnberg város tanácsa pl. augusztus 5-én Ferdinándnak jelenti, hogy Buda vár és városnak az oszmánok elleni védelmére kész csapatokat adni és Zauntmacher Gáspár kapitánysága alatt egy zászlóaljnyi »Knecht«-et Budára indítani.⁹⁵⁾ Itthon Révay István nagyszámú lovassal siet a főváros védelmére, viszont szeptember 14-én Ferdinánd már Budára küldendő három zászlóaljnyi sereg zsoldjáról intézkedik.⁹⁶⁾ A magyar és a birodalmi hadak tehát lassankint gyülekezni kezdtek, és Ferdinánd megtudván, hogy az oszmánok Budán a város előtt néhány házat és egy hosszú falat építettek, amelyek egy esetleges ostrom alkalmával a városra nézve hátrányosakká válhattak volna, azt kívánta, hogy ezeket a bekövetkező támadás előtt le kell bontani.

Ezenfölül ajánlja, hogy Székesfehérvárát élelemmel és könnyű lovassággal meg kell tölteni, mert ez Buda ostromát erősen hátráltatná.⁹⁷⁾

A hadi készülődések körülbelül augusztus végéig folyhattak, és már bizonyos helyen a salzburgi érsek és a bajor hercegek gyalogosai is összegyűltek, hogy helyőrségül Budára induljanak, de midőn a hercegek megtudták, hogy Buda ezidőszerint veszélyen kívül van, és az oszmánság inkább Moldva és Erdély megtámadására készül, visszavonták csapataikat azzal, hogy ha szükség lesz, hogy Budára helyőrséget küldjenek, ez alól nem fogják magukat kivonni.⁹⁸⁾

Az 1538-as esztendő talán éppen a nagyarányú hadikészülődések miatt Budára nézvé minden különösebb esemény nélkül telt el. A szultán — mint az előrelátható volt — értesülvén a fenti egyezmények tartalmáról, hadat akart indítani János király ellen, akit ekkor Ferdinánd természetesen cserbenhagyott. János szorult helyzetében csak úgy tudott magán segíteni, hogy megvesztegette a nagyvezírt, és így a szultán tervezett hadjárata abbamaradt.

A Ferdinánd perfid eljárásán felbőszült János király a megkötött egyezményeket nyomban fölbontotta és válaszul ezenfölül nőül vette Izabellát, Zsigmond lengyel király leányát. Így 1538 január havában Buda városa már nagyban készülődött a királyi lakodalomra, amelyet a farsangon meg is tartottak. Batthyány Ferenc egy jelentése szerint erre az alkalomra Pestre sok oszmán kalmár csődült össze, de János király elküldte őket azzal, hogy mivel sok idegen jön a lakodalomra, tűnjenek el, nehogy agyonüssék őket. Batthyány ekkor úgy tudta, hogy a szultán erősen készülődik Morva- és Csehországok ellen, és operációs bázisa Pest lesz, s úgy véli, hogy a szultán mind a két királyt el fogja kergetni.⁹⁹⁾

Amint már tudjuk, a hadjáratból nem lett semmi, s ez az év a fővárosra nézve szintén minden különösebb veszedelem nélkül mult el.

Az 1540-ik esztendő azzal a látszattal indult, hogy a szembenálló felek most már komolyan készülődnek a nagy leszámolásra. A tét elsősorban a főváros, azután az ország volt.

Március 26-án Thurzó Elek Ferdinándnak jelenti, hogy János király a gyalogos- és lovashadat a tüzéséggel, amely eddig Budán állomásozott, Váradnál összpontosítja. Nem tetszik nekem — írja Thurzó — hogy János király inkább Kassa, mint Buda megerősítésére gondol. Egy nappal később (március 27) Thurzó az Isten szerelmére buzdítja Ferdinándot, hogy ha valamikor, úgy most szerezze vissza Budát minden erejével.

Az, hogy János király mindent Várad felé vitetett, mindenkit élénken foglalkoztatott. Thurzó március 31-én kelt levele szerint ez a tény János desperációját nyilvánvalóan bizonyítja, és vagy önként át fogja a szultánnak Budát engedni, vagy csak annyi őrséget hagy benne, amellyel tessék-lássék csak két-három napig lehet az ellenség támadását föltartani. Lehet — írja Thurzó Ferdinándnak — hogy Mehmet bég Buda elfoglalására siet, és meglátja felséged, hogy néhány éven belül mennyi kára lesz abból országainak és provinciáinak, ha az oszmán fogja Budát bírni, tehát a főváros védelméről gondoskodni kell. Mindenekelőtt a császár írásban intse meg János királyt, hogy gondoskodjék Buda megerősítéséről, élelmi- és hadiszerekkel való ellátásáról és hatalmas őrséggel ellátva védel-

mezze azt. Most még 6—8000 zsoldossal Buda tartható lenne, de ha az oszmán Budát elfoglalná, akkor ezt csak 60 vagy több ezer emberrel lehet innen kivetni. János király pedig ne gondolja, hogy Buda védelmére 10—20.000 forint elegendő legyen.¹⁰⁰⁾

Ebből és a következő iratokból kiderül tehát, hogy most már Bécs *látszólag* belenyugodott abba, hogy Budát János király tartsa meg, s így a fővárost szintén csak az oszmánoktól féltették. Ezt az álláspontot képviselte Anna királyné, néhai II. Lajos király nővére, Ferdinánd felesége is. 1540 április 6-án Anna királyné Thurzóhoz levelet intéz, melyben utasításokat ad neki arra nézve, hogy Buda vára védelme tárgyában János királyt mire vegye rá. Nevezetesen: a várat jól erősítse meg, mert ha ezt elveszti, és az ellenség kezébe kerül, biztos és állandó székhelye az országban többé nem lesz.

Német katonák nélkül Budavár védelme nem lenne elég hatásos (!): ki kell tehát eszközölni, hogy Ferdinánd saját pénzen fogadott katonái mint őrség Budára beengedtesse. Mindezt azonban igen óvatosan, vigyázva és *nem* írásban kell intézni, nehogy az írás a szultán kezébe kerüljön.¹⁰¹⁾

1540 április elején Várdai Pál esztergomi érsek már úgy hallja, hogy János király elhagyta Budát és Váradra, innen pedig Erdélybe ment. Ugyancsak április elején Werner György Ferdinándnak jelenti, hogy Perényi Péter, aki együtt volt János királlyal Debrecenben és eredetileg Budára készült mint János király helytartója, más parancsot kapván, nem ment Budára.¹⁰²⁾

Buda várának megerősítése ügyében Bécsben április első felében tárgyalások folytak, amiről Thurzót Anna királyné és Ferdinánd is tájékoztatják, s ez utóbbi jelzi, hogy Budavár védelméről maga a császár kíván gondoskodni, hogy hogyan, azt rövidesen meg fogja tudni. Ferdinánd ezenfölül Thurzónak azt a megbízást adta, hogy igyekezzék János király szándékait kifürkészni, s ha úgy látja, hogy Buda várának oszmán támadás elleni megvédésére képtelen lenne, akkor legyen rajta, hogy Ferdinánd őrsége Budára bebocsáttassék.

Thurzó 1540 április 20-án válaszol Ferdinándnak s írja, hogy célja János király határozott álláspontját kifürkészni, de hiába, mert János úgylátszik ezt az ügyet még függőben tartja. Véleménye szerint az ország főbb helyei a legerősebb őrséggel látandók el, és pedig elsősorban Buda, Pest és Székesfejérvár.

Április 24-ére az ügyek már előbbre haladtak, mert Anna királyné értesíti Thurzót, hogy Ferdinánd a császárhoz, a lengyel királyhoz és János királyhoz is követeket küldött.

Két nappal később megszólal maga a császár is. Április 26-án Gandaniból keltezve levelet intéz Zsigmond lengyel királyhoz, melyben jelzi, hogy az oszmánság nagy erővel Magyarország ellen készül, hogy többek közt Budát is elfoglalja. Császári kötelessége, hogy a kereszténységet ezen fenyegető veszélytől megóvja, és ezért elhatározta, hogy Budavár védelmében János királyt »fraterne« segíteni fogja és haderőt küld Budára, melynek kapitányai János királynak is esküt tesznek. A sereget, ha már Budán nem lesz rá szükség, nyomban, minden kártétel nélkül visszavonja.

Bár nem kétli, hogy mindezen intézkedéseket János király szívesen fogadja, mégis arra kéri, küldjön ő is nyomban János királyhoz követet, aki a császári követtel együtt Jánosnál odahatna, hogy a Ferdinánddal kötött egyezményt Budát illetőleg tartsa be.

Ismerjük azt az utasítást is, amellyel V. Károly császár követét Jánoshoz küldte. Ebben is haderőt ígér a császár a már ismert föltételek mellett. Azután a követ előadni tartozik, hogy a jól megerősített és védett Buda az oszmánokat vissza fogja tartani az ország megtámadásától, és nehezebben szánja rá magát a királyi székhelynek, az ország fővárosának ostromára. A követ lehetőleg fürkésze ki, hogy János nem akarja-e Budát védtelenül az oszmánoknak átengedni?¹⁰³⁾

Úgy látszik, hogy a szultán mindezen tervezetésekről és jó szándékokról kémei útján pontosan értesült, és április 27-én Gerendi Miklós erdélyi püspök Bécsből Ferdinándnak azt írja, hogy János király egyik emberétől hallotta, hogy a királyi udvarban félelem tört ki, mert az oszmán azon gondolkodik, hogy Budát szárazon és vizen körülveszi, nehogy élelmezert vagy őrséget lehessen oda bevinni, és ezért János király állítólag meghagyta volna Perényi Péternek, hogy siessen Budára. Másfelől meg olyan hírek is terjedtek, hogy a szultán ezen a nyáron Bécs ellen készül, azonban Bécs a védelemre nem igen készült föl.¹⁰⁴⁾

Úgy látszik közben Ferdinándnak sikerült János király szándékait megtudni, mert május 14-én Thurzó Ferdinándnak jelenti, hogy megtudta azt a lesújtó hírt, hogy János király sohasem fog Budára sem császári, sem ferdinándi haderőt beengedni.¹⁰⁵⁾

Dacára annak, hogy Ferdinánd ezt megtudta, ezzel a budai kérdés korántsem került le a napirendről, sőt a főváros most lépett csak az általános érdeklődés központjába, és a Ferdinánd-pártiakat Buda visszaszerzése állandóan foglalkoztatta.¹⁰⁶⁾ 1540 június 30-án kelt levelében Thurzó Ferdinándot ismét figyelmezteti, hogy Buda elfoglalása esetén az oszmán azonnal fegyvert ragadna, és ha felséged — írja — Budát elvesztené, ez az oszmán ereje folytán az ország és a kereszténység végveszedelmét jelentené. Ha felségednek nincsen elég ereje a szultánnal szemben Buda védelmére, Perényi azt ajánlja, hogy ezt a helyet egyelőre az ország nevében tartani kellene, és valakit a szultánhoz küldeni, aki az ország nevében valamelyes adót ajánlana föl, és azt fizetni kellene mindaddig, amíg felséged ezen ügy elintézésére jobban fölkészülve nincsen.¹⁰⁷⁾

Amint tudjuk, 1540 július 22-én János király váratlanul meghalt. Július 28-án Thurzó már értesült a halálesetről és ezzel kapcsolatban Ferdinándnak azt tanácsolja, hogy most azonnal Budára kell sietni és György barátot (Martinuzzit) és pártját meg kell előzni, nehogy előbb vonuljon be Budára s azt megerősítse, ami mindenesetre szándéka. Ugyanekkor írt Thurzó Anna királynénak is, hogy vagy 3000 gyalogossal és vízi erővel Budát illetően legyen minden eshetőségre készen. Ugyanígy biztatja Ferdinándot Várdai Pál esztergomi érsek is.¹⁰⁸⁾

Mindezen figyelmeztetések azonban hiábavalók voltak. Ferdinánd, mint mindig, most is elkésett. Ezt Thurzó Elek Anna királynénak augusztus 4-én meg is írta s jelezte, hogy György barát Budára siet, Török Bálint pedig Székesfehérvárra ment. Ezek a helyek mindenféle védelmi szerrel

jól el vannak látva, úgyhogy Ferdinánd ezeket már megszerezni nem bírja. Nincs más hátra, mint a *magyar* kérdést hatalmas hadsereggel megoldani.¹⁰⁹⁾

A sok biztatásra végre Ferdinánd is elkezdett mozogni és 1540 augusztus 10-én Bécsből bizonyos királyi tanácsosát (talán Wernert) utasítja, hogy tárgyaljon Perényi Péterrel, hogy ez és Serédy Gáspár minden úton-módon törekedjenek arra, hogy György barát és Török Bálint a Budára való bevonulásban megakadályoztassanak, sőt ha lehet, elfogassanak.¹¹⁰⁾ Ferdinánd ezenfölül a bajor hercegektől segítséget kért.¹¹¹⁾

Ferdinánd mindennél fontosabbnak találta, hogy György barát Budára való bevonulását megakadályozza. Ezen cél elérésére kancelláriája szinte özönével gyártja a leveleket.¹¹²⁾ Ámde az oszmánság sem tétlenkedett, s 1540 szeptember 3-án Thurzó jelenti Ferdinándnak, hogy az oszmánok száz naszáddal Pest alá akarnak hajózni, s ezért a pestiek mindenestől Budára húzódtak. Szeptember 10-én Laski Jeromos Stubiczáról Ferdinándnak jelenti, hogy az oszmán állftólag Buda ellen készül, s a szultán a belgrádi szandzsáknak megparancsolta, hogy János király feleségének adjon segítséget, s ezért a szandzsák a királynéhoz Budára követeket küldött.¹¹³⁾

Ferdinánd Budát illető reményeit alaposan lehűthette ugyancsak Laski Jeromosnak szeptember 18-án Gradiskából Ferdinándhoz intézett levele, melyben elmondja, hogy találkozott egy csausz barátjával, aki neki azt újságolta, hogy felséged Buda megszerzésére 20.000 embert küldött, ámde hiába, mert a szultán Budát felségednek sohasem fogja odaadni.¹¹⁴⁾

Amitől Ferdinánd annyira félt, hogy t. i. György barát és Török Bálint bevonulnak Budára, szeptember hó folyamán bekövetkezett. 1540 szeptember 20-án Ferdinánd levelet intézett Brünnből Fels Lénárdhoz, melyben tudatja, hogy György barát és Török Bálint már Budán vannak, amit nem szívesen hallott, annál is inkább, mert állftólag csak kevés emberrel vonultak be. Azután utasításokat adott Felsnek, hogy egyenesen Buda ellen vonuljon-e, vagy sem. Kedvesen venné, ha Buda hatalmába kerülne és szerinte jó lenne, ha a sereget már most Esztergom alá vezetné s innen pénzzel és más eszközökkel odahatna, hogy György barát és Török Bálint emberei, de főleg a budai polgárok a mi pártunkra térnének.

Ha látja, hogy Buda fegyveres erővel elfoglalható, akkor azonnal vezesse a sereget Buda alá, mert Buda elfoglalása a főcél.¹¹⁵⁾

Ügylátszik, Ferdinánd pénze nem tévesztette el hatását, mert szeptember 22-én Thurzó már jelenti, hogy Szaniszló székesfejérvári prépost, Athinay Simon deák és társaik Ferdinánd pártjára tértek. Jó lenne — írja Thurzó — ha ezek Budára bemennének, ahol egy esetleges ostrom idején nekünk hasznos szolgálatokat tehetnének, s erre gondolva Szaniszló prépost Budán adományul házakat kér. Ferdinánd, ügylátszik, Athinay Simon megtérését értékelte a maga szempontjából a legtöbbre, mert szeptember 25-én arra az esetre, ha Buda vagy Székesfejérvár megszerzésében közreműködik, Cserép várát vagy más ingatlant ígér neki.¹¹⁶⁾

Thurzó, aki Ferdinánddal állandó összeköttetésben állott, szeptember 27-én kedvező híreket jelent. Írja, hogy jó forrásból úgy értesült, hogy Török Bálint és társai az ostromot Budán nem várják be. György barát és Török Bálint kísérete, amellyel Pestre érkeztek, nem több, mint 2000 lovas és gyalogos, akik több hónapon át Erdélyben szolgáltak és hazatértek, úgyhogy az ostrom föltartóztatására voltaképpen csak kevesen mentek be Budára.

Két nappal később (szept. 29) Thurzó újabb jelentésben közli Ferdinánddal, hogy a nála összegyűlt urak véleménye szerint Buda ostromára most itt volna a legjobb alkalom, amidőn a tél szigora a hadműveleteket nem akadályozza, amidőn Buda vára még nincsen kellően megerősítve, amidőn György barátnak kevés embere van, s nincsen remény arra, hogy Török Bálint és Petrovics a rácokkal Buda védelmére siessenek vagy azt megvédeni tudják. Különben is a rácok hadi dolgokban járatlanok, a magyarok pedig nem fognak Budára bezárkózni.¹¹⁷⁾

Mindezen híreknek főleg Fels Lénárd, Ferdinánd vezére örült, Ferdinánd király pedig mindezek dacára szeptember 30-án Perényi Péternek azt írja, hogy fájjalja, hogy György barát, Török Bálint és Petrovics Budán szorultak.

Thurzó azonban nem nyugodott és tovább szította Buda ostroma ügyében a parazsat szeptember 30-án írt levelében előadja, hogy mennyire kívánatos volna Buda elfoglalása. Fölsorolja most már mindazon érveit, amelyek szerinte kívánatossá tennék a főváros birtokbavételét. Szerinte még ezen az őszön be kell venni Budát, »nam in eo constat omnis auctoritas majestatis vestrae ad assequendum totum regnum Hungariae«. Az időpont erre igen alkalmas. Az oszmán most nagy sereggel már nem jöhet és Buda elfoglalásában mindenki egyetért. A király minden követ mozgasson meg, hogy ezek a dolgok sikerüljenek, mert másképp a király az országra végromlást hoz.

Ugyanekkor Nádasdy Tamás is tüzei Buda ostromára Ferdinándot és hivatkozik a kalocsai érsek és Perényi Péter hasonló véleményére. Budát ostrom alá kell venni, s ha a vár bevétele nem sikerülne — írja Nádasdy — felséged mindent el fog veszteni, mert most »de tota republica christiana agitur«, azaz más szóval: Buda sorsa európai ügy lett, ezért tehát a király minden erejét fordítsa Buda megvételére.¹¹⁸⁾

Thurzó nemcsak leveleiben nógatta Ferdinándot, hanem szeptember folyamán emberét, Mérei Mihályt is hozzáküldte, akinek írásbeli utasítást adott arra nézve, hogy mit jelentsen Ferdinándnak. Méreinek el kell mondania, hogy György barát és Török Bálint azért nem akarnak Budán maradni, mert János király fiát Székesfejerváron meg akarják koronázni. Továbbá jó lenne, ha a felség minden tartományában mentül több hadat gyűjtene, annyit, hogy elég legyen Buda visszavételére, amelyet György barát kezéből kicsavarni nem lesz könnyű. De midőn mindenkinek szeme a király székhelyét figyeli, akkor érdemes gondot fordítani arra, hogy az minden eszközzel megszereztessek.¹¹⁹⁾ Ennyi oldalról jövő nógatás elől Ferdinánd már nem térhetett ki, szeptember folyamán összegyűjtött serege Fels Lénárd vezérlete alatt megindult Buda visszavételére. Fels szeptember második felében indult Magyarország felé és Óvárról fölhívja Lascano esztergomi kapitányt, hogy Buda városát kémleltesse ki.¹²⁰⁾

Október 1-én Fels már a Komárom melletti táborból ír Bebek Ferencnek. Jelzi, hogy a komáromi táborból Esztergom felé indul, ott összegyűjti a magyar csapatokat, aztán késelem nélkül Budának tart s útközben be akarja venni Vácot. Fölvívja tehát Bebeket, hogy lovasságával vagy Vác alatt, vagy pedig majd Buda »küszöbénél« csatlakozzék hozzá.¹²¹⁾

Megindult tehát a nagy küzdelem az ország fővárosáért, s elkövetkeztek Buda legkritikusabb napjai!

Fels október 2-án már Almás és Neszmély közt a Duna partján táborozott és innen tudatja Thurzóval, hogy a király parancsára nem Tata vára ellen, hanem egyenesen Budára kell tartania, és ide igyekszik Révay Ferenc is.

Ugyanezen napon Ferdinánd király Thurzóval tudatja, hogy Fels parancsot kapott, hogy seregével egyenesen Buda alá siessen és mindent tegyen meg a királyi székhely visszafoglalására. Mint a kalocsai érsek, Perényi és Thurzó, ő is (t. i. Ferdinánd) úgy véli, hogy Buda visszaszerzésénél most fontosabb föladat nincs, és ezért parancsolta meg Fels kapitánynak, hogy késelem nélkül minden erejével vonuljon Buda ellen, a város alatt üssön tábort, kezdje meg az ostromot és tegye meg mindazt, amit az ügy és az idő parancsolnak.¹²²⁾

Parancsokat adni mindenesetre könnyebb volt, mint kellő fölszerelést előteremteni. Fels sietett is volna Buda alá, de sem megfelelő fölszerelése, sem elég élme nem volt, sőt még csapatai sem voltak együtt. Így azután a sietésből késlekedés és lassúság lett.

1540 október 4-én az esztergomi táborból Fels Thurzónak írja is, hogy a kalocsai érsek és Perényi buzdítják őt, hogy gyorsabban siessen Buda felé. Hiszen ő menne is, de mivel az ostromágyúk még nem érkeztek meg, kellő mennyiségű élelmiszere sincs, sőt a morva csapatok sem érkeztek meg, így a sietésnek sok értelme nincs.¹²³⁾ Fels annyira nem sietett, hogy október 4-én Esztergomból Révay Ferencet három naszád kíséretében követségbe Budára Izabella királynéhoz, illetve György baráthoz küldte.

Az esztergomi táborból Fels fegyverbe hívja Serédy Gáspárt, Bebek Ferencet és őket is Vác vagy Buda alá rendeli.¹²⁴⁾

De Fels a seregyűjtés mellett október 5-én Esztergom mellől Ferdinánd király nevében levelet ír János király özvegyének, amelyben elég naivul fölkéri, hogy fiával, udvari népével és kíséretével együtt Buda várából távozzék és menjen lengyel vagy más területre. Kéri, hogy elhatározásáról értesítse őt, hogy Budától hazájáig vagy máshova megfelelő fegyveres kíséretet adhasson.¹²⁵⁾ Ügylátszik, Fels Révayt is ugyanezen ügyben küldte Budára. Ugyanekkor Fels levelet írt Thurzó Eleknek is, melyben tudatja, hogy elhatározta, hogy Esztergom alól seregeivel Buda alá száll, és mivel Buda ostromához nagyszámú lovasságra van szüksége, tehát fölkéri, hogy hasson oda, hogy a kalocsai érsek és Perényi lovasságukkal hozzá csatlakozzanak.¹²⁶⁾

Ügylátszik tehát, hogy Fels lovasság dolgában tényleg rosszul állt, mert október 6-án Serédy Gáspárt is fölkéri, hogy Buda ostromához könnyű lovasságát azonnal küldje el. Ujságot írni most nem tud mást, mint hogy György barát Buda falain belül, Török Bálint pedig a fővároson kívüli csatával akarják az ostromot föltartóztatni és ezzel fenyegetőznek.¹²⁷⁾

Október 8-án Fels még Esztergomban volt, de utána elindult Visegrád felé és azt be is vette. Zalay Jánoshoz írt levelében dicsekszik is, hogy Visegrádot, amellyel neki a Budára vezető utat elzárták, szerencsésen elfoglalta.¹²⁸⁾

Fels október 12-én tehát Visegrádon volt már, de Budával még mindig nem lehetett tisztában, mert ekkor újra fölhívta Lascano esztergomi kapitányt, hogy küldjön alkalmas kémeket Budára, akik a budaiak és Török Bálint szándékát kikémleljék. A következő napon (október 13) a Visegrád melletti táborból Fels Thurzó Eleknek megírja Visegrád bevételeit (ugyanazt megírta Zalay Jánosnak és másoknak is) s jelzi, hogy ezt a fontos várat most erősíti meg, s ha ez megtörtént, ami körülbelül két napot fog igénybevenni, táborát nyomban Buda felé indítja.¹²⁹⁾

Látnivaló tehát, hogy Fels október közepén Visegrádon állt és sem Buda még kikémelve nem volt, sem pedig elég fegyveres erő rendelkezésére nem állott. Segítőcsapatokért még Visegrád alól is levelez. Így pl. október 15-én innen szólítja föl Wissiczkyt, hogy csapatával a Buda felé induló fősereghez csatlakozzék és vegyen részt a főváros ostromában. Úgy látszik Serédy se nagyon sietett csapata elküldésével, mert Fels október 16-án ír neki, hogy lovasságát mielőbb küldje el, mert holnap (tehát október 17-én) Buda felé indul és miután reméli, hogy egy nap alatt Vácot elfoglalja, innen seregével csakhamar Buda alá vonul. Ugyanekkor Fels a Homonnai Drugethektől is segítséget kért, ezek azonban nem adtak vagy nem akartak adni Buda ostromához hadi népet és ezért Fels előtt mentegették is magukat, aki mentségüket november 2-án kelt levelében el is fogadta.¹³⁰⁾

Mindezekből azt látjuk, hogy Fels voltaképpen készületlenül ment Buda alá. Lehet, hogy abban bízott mindvégig, hogy Izabelláék békésen és harc nélkül át fogják neki Budát engedni. Ugyanebben bizakodhatott maga Ferdinánd is, aki a látszólag nagyszabású hadi készülődés és neki-gyürközés mellett még mindig azt hitte, hogy a főváros kulcsait tálcán fogják fővezére elé vinni. 1540 október 17-én Ferdinánd Bécsújhelyből levelet intéz Felshez, melyben Buda várának békés úton való megszerzésére ad utasításokat. Szeretné — írja — ha Buda vára vérontás, ostrom nélkül, békés úton kerülne kezébe. Úgy intézze tehát az ügyeket, hogy a tekintélyes költségekre való tekintettel a főváros tényleg hatalmába kerüljön.

Izabella királyné fölkérte őt (t. i. Ferdinándot), hogy ne engedje, hogy Buda ostromzár alá kerüljön, tehát Buda vár és város békés átadása tárgyában nem máshol, hanem csakis a királyi táborban tarthat barátságos tárgyalást és Budától körülbelül két mérföldnyire valami alkalmas helyen a tárgyalásra tűzzön ki helyet és háromnapos terminust.

Ha a királyné és tanácsosai Budán vagy Pesten akarnak vele tárgyalni és oda őt személy szerint meghívják, meghagyta, hogy oda semmi szín alatt el ne menjen. Budára be ne tegye a lábát, csak akkor, ha elfoglalta. Tehát csak a királyi táborban tárgyaljon és tőle telhetőleg mindent kövessen el, hogy Buda az ő királyi hatalmába kerüljön.¹³¹⁾

Íme tehát, Ferdinánd, bízva abban, hogy a Fels-féle elégtelen sereg Budára és Izabella udvarára némi nyomást fog gyakorolni, az utolsó

pillanatig azt remélte, hogy a várost és várat békésen birtokba veheti. Amde a végzet könyvében meg volt írva, hogy Ferdinánd soha Budára a lábát be nem teheti.

Visegrád alól Fels tervszerűen Vác alá vonult s azt október 18-án nem nehéz föltételek mellett, vérontás nélkül elfoglalta. Az őrségnek szabad elvonulást engedett és tetszésükre bízta, hogy Budára vagy máshova távozzanak. Vácott Fels 50 gyalogost hagyott őrségül és innen Lascanonak és Thurzónak is jelezte, hogy október 19-én most már Buda alá indul.¹³²⁾ Fels tehát meglehetősen sokat és sokáig elpepecselt egy-egy helyen és késlekedve haladt előre, aminek oka az is lehetett, hogy a főváros ostromához elég erősnek nem érezte magát.

Míg a váci helyőrséggel Fels általában igen kegyesen bánt, addig a neki ellentálló és így fogságba került visegrádi őrséget magával vitte Buda alá, hogy ott sáncokat építsenek és egyéb munkákat végezzenek.¹³³⁾

Október 20-án Fels Óbuda mellett táborba szállott és 25-én innen Lascanonak azt írja, hogy Izabella királynéval és tanácsosaival tárgyal, de úgy látja, hogy ezek nem békét kötni, hanem inkább időt nyerni akarnak, s ezért kémeket küldött Buda fekvésének és vívási lehetőségének kikémlelésére. Ebből arra kell következtetnünk, hogy Lascano kétízben is kiküldött kémei nem nagy eredménnyel térhettek vissza.¹³⁴⁾ Így tehát Fels körülbelül egy hónapot már szerencsésen ellevezett és eltárgyalgatott; október 26-án Bebek Ferencnek azt írja, hogy Buda lövetésére holnap fölállíttatja az ágyúkat. Október 27-ig tehát Budára Felsék még egyetlen lövést sem adtak.¹³⁵⁾

A Fels titubálása folytán rendelkezésre állott egy hónapot Budán igyekeztek jól fölhasználni, mint ezt Gerstner Pál, György brandenburgi örgróf kamarásának leveléből megtudjuk.

Gerstner 1540 október 27-én Óbudáról ír György örgrófnak s így a helyszínéről jelzi, hogy az örgróf kapitányával, Guntzenhauseni Farkassal és az egész királyi sereggel október 24-én érkeztek Óbudára. Azaz mászóval, négy napig tartott tehát, míg a királyi sereg minden része átkelt a Dunán és Óbuda alá ért.

Itt eleinte Fels — amint már tudjuk — főbb katonáival együtt a budai főemberekkel, elsősorban György baráttal, Török Bálinttal és Petrovics Péterrel tárgyalt, akik azonban nem engedték meg, hogy Fels a fővárost megszállja, hanem elhatározták, hogy védekeznek. Megtehetik, írja Gerstner, mert a várost »mit bolwercken vor der stat« és belül is sáncokkal megerősítették, élelemmel bőven ellátták és körülbelül 10.000 emberrel megszállták. A csonkatornyot (den Schunkendurm) félig lebontották és a tetejére öt ágyút helyeztek el. Ugyancsak lőfegyverekkel látták el a Miasszonyunk-templom cintermét és mindenütt, ahol szükség volt, bőven állítottak föl ágyúkat. Gerstner úgy véli, hogy nagy fáradságba és áldozatba fog kerülni, míg a fővárost a csekélyszámú sereggel el tudják foglalni.

Mindez még nem elég. Mert ezenfölül híre jár — írja Gerstner — hogy az oszmán 15.000 főnyi sereggel Buda alatt 18 mérföldnyire állomásozik.

Ezen értesüléseket Gerstner Spiegeltől, aki a brandenburgi választófejedelemné embere volt, és Motzer Menyhértől szerezte, akik ma jöttek ki Budáról a királyi táborba.

Úgy tudja, hogy Fels ma éjjel (október 27) Buda város felé a sáncok építéséhez akar fogni, s ha ezek elkészültek, elkezdí a város lövetését azzal a reménnyel, hogy Isten segítségével azt be is veszi.¹³⁶⁾

A bejelentett sánc- és árokásás azonban nem haladt nagyon gyorsan. Ezt Fels egy későbbi leveléből látjuk. Ugyanis október 30-án Zalay Jánosnak Fels megírja, hogy Buda ostromához miféle előkészületeket tesz. Jelenleg sáncokat és árkokat ásat, azután, ha ezek elkészültek, minden eszközzel hozzáfog a város ostromához.

E szerint tehát október végén még mindig csak a nagyhangú készülődés folyik, s Fels szinte készakarva húzni látszik az időt. Ennek egyik oka az is lehetett, hogy Fels Fráter Györggyel még mindig alkudozott, és október végén még mindig az a hír járta, hogy György barát Budát békésen át fogja Ferdinándnak adni. Úgy látszik, az alkudozások során többek közt György barátnak azt is megígérték, hogy ha Budát átadja Ferdinándnak, a váradi püspökséget megtarthatja.¹³⁷⁾

1540 november 2-án Fels valami (esetleg egyházi) főembere a pápai nunciussal tudatja, hogy már 16 (!) napja Óbudán tartózkodik, ahol azonban inkább irodalommal, mint fegyverforgatással foglalkozik, mert most részint a katonák, részint az ágyúk számára még csak sáncokat, árkokat stb. ásnak, de nagyon várja már az ostrom napját. Az ostromot a tél hidege előtt be akarnák fejezni, hogy azután állandó téli tartózkodásra az errefelé dúló hóviharak elől kényelmesebb és védettebb helyre húzódhassanak.¹³⁸⁾

Fels, dacára annak, hogy ismerte serege gyengeségét, mégis annyira biztos volt dolgában, hogy november 5-én pesti és ráckevei házakat kezdett osztogatni, noha ekkor még sem Pest, sem Ráckeve hatalmában nem volt.¹³⁹⁾ Fels-szel szemben Ferdinánd király más véleményen volt. November 6-án Bécsújhelyből György brandenburgi örgrófhhoz írt levelében ezen véleményét nem is titkolta, helyesebben nem is titkolhatta. Ugyanis György örgróftot arra kéri, hogy az oszmánság ellen küldött segédcapatait még három hónapig hagyja Magyarországon. Ezt a kérelmet indokolni kellett, Ferdinánd megírja, hogy az oszmánság a magyar határon Buda elfoglalása céljából erősen gyülekezik. Jó értesülése van arról is, hogy Buda vár és város tömve van hadi néppel és élelemmel is el van látva, ezért úgy hiszi, hogy Budát olyan rövid idő alatt, mint ő gondolta, elfoglalni nem lehet, s így a dolgok egy kissé el fognak húzódni.¹⁴⁰⁾

Egy november 9-én kelt s Absbergi Siger János által ugyancsak György brandenburgi örgrófhhoz intézett levélből megtudjuk, hogy nemcsak Fels vagy emberei tárgyaltak Izabella királynéval, hanem Ferdinánd király külön követét, Salm gróftot küldte Budára, aki mind a királynéval, mind a környezetében levő urakkal, névszerint Fráter Györggyel, Török Bálinttal és Petroviccsal is tárgyalt, de szintén hiába. Az urak védeni akarják Budát — írja Siger — nem hajlandók Ferdinándnak behódolni, nem akarnak német királyt (»keyn deycen kinig nit haben«, t. i. wellen) s inkább az oszmánt választják, aki kész őket megvédeni. Budán egyéb-

ként mindennel jól el vannak látva. Fels azonban (állítólag) nincs megelégedve. Sajnálja a drága időt, mely hiába eltelik, noha neki ágyúí bőven vannak.¹⁴¹⁾

Miután Budát sem szép szóval, sem szép ígéretekkel bevenni nem lehetett, s mivel végre Fels is belátta, hogy a vár és város őrséggel és hadiszerekkel erősen meg van rakva, nagyon meg van erősítve, s így sem csekély létszámú sereggel, sem pedig rövid idő alatt elfoglalni nem lehet, elhatározta tehát (valószínűleg felsőbb engedéllyel), hogy már csak a télrehajló időjárás miatt is Buda ostromát abbahagyja, elvonul Óbudáról és Visegrád mellé táborba száll. Ezen elhatározásáról november 10-én az Óbuda fölötti táborból Wass Mihályt értesíti. Jelzi, hogy néhány nap előtt elfoglalta Pestet, s mielőtt Visegrádra távoznék, Pesten lovas és gyalogos őrséget hagy.¹⁴²⁾

Fels november 12-én már Visegrád alatt volt és innen értesíti Hont vármegyét, hogy Pest parancsnokának, Finsterwaldi Diska Ottónak épület- és tüzifára lévén szüksége, ezekkel a vármegye Pestet lássa el.¹⁴³⁾

Ferdinánd király, hogy a főváros lakosainak kedvében járjon, november 11-én Bécsűjhelyen kelt oklevelében Buda városának mindazon privilégiumait, melyeket néhai János királytól kapott, helybenhagyja és megerősíti, de különösen jóváhagyja János király azon intézkedését, amellyel Buda város lakosait a magyar nemesek sorába emelte s őket a város területén mindenféle adózás és szolgáltatás alól mentesítette.¹⁴⁴⁾ Ez a szép, de kissé elkésett gesztus a tényeken változtatni már nem tudott. Ferdinánd tehát ismét elkésett.

Fels november 14-én Visegrád alól Lascanonak egész őszintén megírta, hogy Buda ostromához nem érezte magát elég erősnek. Azonban Fels mindezt már az ostrom megkezdése előtt is tudhatta, kár volt tehát egy kilátástalan ostrommal a szultánt fölingerelni és az előrelátható következményeket kiprovokálni. Felsnek csak annyi ereje volt, hogy Pestet bevegye. El is dicsekedett Lascanonak és Serédy Gáspárnak is, hogy Pestet mindössze két zászlóaljnyi német és négy zászlóaljnyi cseh gyalogossal, 300 könnyű lovassal és az összes naszádosokkal foglalta el, ami a gyengén védett palánkos városka bevételéhez aránylag nagy erő volt.¹⁴⁵⁾

A városka bevétele után Fels azt erősíteni kezdte. Ehhez a császári udvari kamara is hozzájárult, amely Pest megerősítése kérdésében »Tscherte« János és Speciacasa János Mario hadmérnökök szakvéleményét kérte ki.¹⁴⁶⁾ Pesten egyébként mint helyőrség 1000 cseh gyalogos, 1000 huszár és két zászlóaljnyi tiroli »Knecht« maradt, Fels pedig felszedvén visegrádi táborát, lassankint visszahúzódott a komáromi várba, majd pedig innen az ellenségtől távolabb fekvő Győrbe távozott.¹⁴⁷⁾

Buda sikertelen ostromának híre eljutott Konstantinápolyba is. December elején Laski Jeromos innen kéri Ferdinánd királyt, hogy ha már Budát bevenni nem tudta, az Isten szerelmére legalább tartsa Pestet, erősítse meg jól és a Szent Gellért-hegyen is építtessen szorgalmasan erődöt. Ezen a télen a szandzsákok nincsenek abban a helyzetben, hogy felséged seregeivel megküzdjenek. Ha pedig felséged Budát elfoglalná, küldjön oda egy kollégát arannyal terhelve (onustum auro), mert ha ezt nem teszi, Magyarország tűzzel-vassal el fog pusztíttatni.¹⁴⁸⁾

1540 december hónapja azzal telt el, hogy Ferdinánd és hívei egymást biztatják Pest védelme tárgyában. Ekkor ugyanis már híre járt, hogy az oszmán Pestet meg akarja támadni. December 15-én Ferdinánd már tudott erről és írt Thurzónak, hogy mivel úgy tudja, hogy az oszmánság Pestet ostrom alá akarja venni, tehát itt a helyőrséget szaporítani kellene, hogy sikeresen ellentállhassanak. Elrendeli a megfelelő intézkedések megtételét.¹⁴⁹⁾

Közben Ferdinánd király tárgyalásokat folytatott Werbőczyvel. December 15-én ugyanis Ferdinánd király levelet írt Werbőczynek, hogy miután fölkérte őt (t. i. Ferdinándot), hogy Budára egy megbízható embert küldjön, ő tehát titkárát, Bornemissza Pált indította Budára, akinek mindenben higgyen.¹⁵⁰⁾ Természetesen nem tudjuk megállapítani, hogy a tárgyalás anyaga mi volt, de egészen valószínű, hogy egyik pontját Buda átadása képezte. 1540 december havában Ferdinánd Zsigmond lengyel királlyal folytatott tárgyalásokat. Ezeknek anyaga úgylátszik az volt, hogy Izabella királyné fiastul Budáról és az országból távozzék és mindent Ferdinándnak adjon át. Ezzel szemben Czarnkowski András lengyel követ Zsigmond királynak azt ajánlja, hogy Izabella ne hagyja el Magyarországot. Valószínű, hogy Werbőczyvel is ezekről folytak a tárgyalások.¹⁵¹⁾

December 18-án a budai ostromot Győrben kipihenő Fels is megszólal és közli híreit Thurzóval. Fels úgy véli, hogy az oszmánok készülődése Pest ellen irányul, mert a Ferdinánd-pártiak által megszállott Pest most a budaiakra nézve nagy kényelmetlenséget jelent. Véleménye szerint Mehmet bég ezért készülődik Pest ellen s azt el akarja foglalni, hogy ott telelhessen. Ő is, mint Ferdinánd király, szükségesnek tartja, hogy Pest erősebb őrséggel úgy láttassék el, hogy az ellenség esetleges támadását visszaverhesse.¹⁵²⁾

A pesti kapitány, Diska írja, hogy a rácok Pest alatt tíz mérföldnyire gyülekeznek, az oszmánság pedig Erdődnél és Péterváradnál átlépte a Dunát és Pest felé tart; ő (Fels) tehát Esztergomba megy, ott gyűjti össze seregét és ott várja be az Ausztriából érkező segédcsapatokat.

Egy névtelen valaki, aki közel állhatott Ferdinándhoz, december 19-én Fülöp hesseni tartománygrófhhoz intézett levelében — úgy látszik, Ferdinánd tárgyalgatásaira célozva — azt írja, hogy ha Ferdinánd Budát komolyan bírni óhajtja, akkor foglalja azt el karddal, mert a fővárost tárgyalgatásokkal — gondolta, de nem írta a névtelen — sohasem fogja bevenni.

December folyamán az erdélyi szászok gyűlést tartottak, ahol azt határozták, hogy királyuknak csak azt fogják elismerni és elfogadni, aki Budát hatalmában tartja. A szászok ezen határozatát természetesen Ferdinánd is megtudta, és az nem nagyon tetszett neki. Próbálta tehát a határozatot a maga javára magyarázni. Ferdinánd ezen ügyben december 21-én Bécsújhelyről Balassa Imrének azt írja, hogy a szászok ezen határozatát úgy magyarázza, hogy ők bizonyára arra gondoltak, hogy ő a fővárost nemsokára el fogja foglalni. Neki valóban szándékában is volt, hogy Pest elfoglalása után Budát is hatalmába keríti. Eltekintve attól, hogy a szászok nyilván nem *ex tunc*, hanem *ex nunc* hozták határozatukat,

Ferdinánd ezen állítása ellentmond a tényeknek, hiszen Pest elfoglalásakor már Ferdinánd és Fels is pontosan tudták, hogy Budát elfoglalni nem tudják. Fels valószínűleg nem azért vonult vissza Buda alól Visegrádra, mert Buda ostromát folytatni akarta.

A szászokkal kapcsolatban Ferdinánd világos célzást tesz arra nézve is, hogy ezek a Szent Márton-napi adót ne Izabella királynénak és György barátnak, hanem természetesen neki fizessék le. Úgy látszik tehát ebből, hogy a szászok hajlandóbbak voltak inkább Izabellát, Buda birtoklóját, mint Ferdinándot királyuknak tekinteni.¹⁵³⁾

Visszatérve most már a névtelenre és Ferdinánd terveire, szerinte a király azt reméli, hogy 1540/41 telén Budát el fogja foglalni. Ez az eddigi tapasztalatok alapján azonban teljesen hiú reménység volt! Ma már tudjuk, hogy Ferdinánd mindig és mindenről lekésett. Lehet, hogy ennek oka nemcsak ő volt, hiszen a német birodalomban ekkor még nem ő volt az úr. Annyi tény, hogy a névtelen szerint, mivel az oszmánok Magyarország ellen készülődik, Ferdinánd is együtt tartja seregét, ez azonban még korántsem jelentette azt, hogy Ferdinánd meg meri kockáztatni Buda téli ostromát. A névtelen levélíró végül annak a gyanújának ad kifejezést, hogy György barát és Budavár boldog birtokosai titkon az oszmánokkal paktálnak!¹⁵⁴⁾

Így tehát a kudarcos, tárgyalásokkal és reménykedésekkel teljes 1540. esztendő véget ért. Az év mérlegét következőleg lehetne összeállítani:

Izabella királyné és emberei a fővárost szilárdan a kezükben tartják. A királyné és tanácsosai, elsősorban György barát, mindenképpen azon vannak, hogy Buda keresztény kézben, tehát az ő kezükben maradjon és se német, se oszmán kézbe ne kerüljön. Ferdinánd viszont úgy gondolja, hogy egyedül ő képes Budát az oszmán ellen megtartani, mert Izabella az oszmánnal paktál. Ferdinánd Buda megszerzésének minden kedvező alkalmát elszalasztja. Nagy garral sereget gyűjt, melyről kiderül, hogy apróbb helyek, Visegrád, Vác, Pest elfoglalására elegendő ugyan, de távolról sem elég a főváros birtokbavételéhez. Így tehát Buda nagy lármával beharangozott ostroma, amely arra mindenestre jó volt, hogy a szultánt fölbőszítse, megint csak kudarcba fulladt, és Ferdinándnak meg kellett elégednie az akkor jelentéktelen Pest birtokával. Azonban még Pest bírása sem volt egészen biztos. 1540 december 20-án Bécsújhelyen kelt levelében Ferdinánd ezt nem is titkolja, amidőn Thurzó Eleknek jelzi, hogy az oszmán sereg közeledéséről szóló híreket mindinkább megerősítik, ennél fogva a szükség arra kényszeríti őt, hogy mentől több erőt gyűjtsön össze, hogy az ellenség szándékait megghiúsíthassa. Pest védelmére tehát mindent el kell követni, és el is rendeli bizonyos védelmi intézkedések haladéktalan megtételét.¹⁵⁵⁾

Nem hiába emlegette Ferdinánd az oszmánok hadi készülődéseit, december 23-i kelettel latinra fordítva megkapta Szulejmán szultánnak azt a levelét, amelyet Petrovics Péterhez és György baráthoz intézett s amelyben írja, hogy hallja, hogy Ferdinánd király lovas és gyalogos hadi néppel és ágyúkkal Budát meg akarja támadni és elfoglalni. »Isten segítségével Magyarország kardunkkal szerzett ország — írja a szultán — amelyet mi ugyancsak Isten akaratából János király fiának Istvánnak

(János Zsigmondot így nevezi!) adtunk és ezt a jövőben sem óhajtjuk megváltoztatni.« Az ország lakosai adófizetőink, »magnates vero potiores nostra mancipia sunt«, ennél fogva ezen országot minden támadás ellen meg fogjuk védeni és a megfelelő intézkedést erre nézve meg is tesszük.¹⁵⁶⁾

Ismerve a szultán levelének tartalmát, nem szabad csodálkoznunk, hogy Ferdinánd félt és Pestet is féltette. Hiszen neki erre a stratégiai támaszpontra Budával szemben nagy szüksége volt. Úgy vélte, hogy amíg ez a támaszpont a kezében van, addig reménye lehet arra, hogy egykor Budát is megszerezheti. Ekkor még Ferdinánd nem is sejtette, hogy Buda soha a kezébe nem kerül.

Elkövetkezett az 1541. esztendő, amelyben az ország fővárosának szerencsétlen sorsa beteljesedett. Inter duos litigantes a tertius, a szultán vitte el a pálmát! Azonban tartsunk az események egymásutánjában rendet!

Az esztendő első napjaiban a kis János Zsigmond, vagy mint a szultán nevezte: István király is kapott levelet a szultántól, melynek fordítását Ferdinánd csodálatosképpen szintén megszerezte. Ebben a levélben a szultán voltaképpen János Zsigmond, helyesebben Izabella királyné azon híradására válaszol, hogy az ellenség Budát el akarja foglalni. A szultán »István«-nak megígéri, hogy őt és országát mindenkivel szemben meg fogja védeni. Szulejmán ezen levelet Werbőczy és a pécsi püspök által küldte János Zsigmondnak, és fordítását a veszprémi püspök juttatta el Ferdinándhoz.¹⁵⁷⁾

Ez a levél természetesen nem csillapította Ferdinánd félelmét, annál kevésbbé, mert január 12-én már Augsburgban is tudták, hogy a szultánnak mik a szándékai. Augsburg város tanácsa ekkor Langmantl Jánosnak és társainak megírja, hogy tudomása szerint a szultán Buda ellen szárazon és vizen erősen készülődik és hirdeti, hogy a belgrádi basa parancsot kapott, hogy vonuljon Buda felé. Megírja azt is, hogy Török Bálint és György barát közt állítólag feszültség támadt volna abban a kérdésben, hogy Buda városát és várát kinek adják át?¹⁵⁸⁾ Nincs kizárva, hogy Augsburg város tanácsának voltak efféle értesülései, s lehet, hogy Budán fölmerült a város és a vár átadásának kérdése is, s ebben a vélemények talán eltérők voltak. A mi szempontunkból mindenesetre föltűnőnek kell mondanunk azt aényt, hogy 1541 január elejétől március derekáig forrásaink hallgatnak arról, hogy Buda ügyében ekkor mi történt. Úgy látszik, forrásaink csak a Budát közvetlenül érdeklő híreket jegyezték föl, de nem törődtek azokkal a tárgyalásokkal, amelyeknek Buda is anyagát képezte. Márpedig 1541 elején Ferdinánd Izabellával Buda átengedését illetőleg tárgyalásokat folytatott. Ettől eltekintve az akkori »világ« figyelme a megtartandó birodalmi gyűlés, Magyarország figyelme pedig a megtartandó pozsonyi országgyűlés felé irányult. Ferdinánd terve az volt, hogy a magyar országgyűléstől lovasság tarthatását fogja kérni, mert véleménye szerint erre a véghelyek oltalma szempontjából föltétlen szükség volt. Lehet azonban, hogy Ferdinánd a véghelyeken Pestet értette s ennek védelmére gondolt.

1541 február hava folyamán a Ferdinánd-párti magyar urak összejöttek Bécsben, hogy megtárgyalják a megtartandó országgyűlés dolgait,

majd március második felében megtartották az országgyűlést, amelyen a rendek megválasztották azt a követséget, amelynek Frangepán Ferenc kalocsai érsek vezetése mellett az április 5-én megnyíló birodalmi gyűlésen kellett résztvennie.¹⁵⁹⁾

A magyar országgyűlés berekesztése után és ezt megelőzőleg is és a birodalmi gyűlés megnyitása előtt Ferdinándnak Pest város megtartása képezte legfőbb gondját. Buda ostromának kérdése mintha egyelőre háttérbe szorult volna.

Ferdinánd már márciusban elkezdte a segélytkérő leveleket széjjelküldeni. 1541 március 17-én Bécsből kelt levelében Augsburg város tanácsától kért hadi segílyt. Írja, hogy vannak ugyan ágyúí, de nincsen kellő számú tüzére, s mivel az oszmán Pestet vizen és szárazon hevesen (hefftig) megszállta, kéri, hogy küldjenek neki szakképzett tüzéreket.¹⁶⁰⁾

Ferdinánd igazat írt, amidőn azt állította, hogy az oszmánság Pestet fenyegeti, mert március 20-án Thurzó Elek is írja, hogy az oszmán hajóhad a Dunán Buda alatt van »et ibi circum circa versatur«. Ámde Thurzó azt sem titkolta, hogy Magyarországon ezidőszerint élelmiszerhiány van, és ezért nagyobb létszámú hadat táborban tartani nem is lehet, hacsak ő (t. i. Ferdinánd) tartományaiából a Dunán hajókon ide élelmet nem szállítat.¹⁶¹⁾

Ügylátszik Pestet 1541 márciusában csak kisebbszámú oszmán sereg és hajóhad fenyegette és március 21-én a várost ostrom alá is vette, mert Thurzó március 26-án Ferdinándnak azt írja, hogy Pest alól az ostromló ellenséges hadat el lehetne úzni, s ha ez megtörténhetnék, a király (t. i. Ferdinánd) dolgai Magyarországon jobban állának, ha pedig az oszmán Pestet elfoglalja, akkor Ferdinánd ettől a vidéktől végleg elesik. Thurzó itt nyilván arra céloz, hogy Pest mint hadi támaszpont birtokában Buda megtámadása is könnyebb lenne, fontosnak tartja tehát, hogy Ferdinánd Pestet mint ezen vidék operációs bázisát kezében tartsa.¹⁶²⁾

Közben Ferdinánd összeköttetésben maradt Izabella királynéval is, azaz más szóval Ferdinánd célját nemcsak fegyverrel, de diplomáciával is igyekezett megközelíteni. Március 27-én Bécsből kelt levelében a király Izabellát azzal gyanúsítja, hogy az oszmánokkal játszik össze és Buda várát ezeknek kezébe akarja juttatni. Természetesen a királyné ezen magatartását nem helyeselheti, de a kereszténység szempontjából azt sem helyeselné, ha Izabella Budát elhagyná és innen bárhova is eltávoznék.

Ferdinánd ezzel látszólag annak a véleményének ad kifejezést, hogy nem bánja, ha Buda Izabella birtokában, azaz keresztény kézben marad, csak a pogány hatalmába ne kerüljön. Azt persze bölcsen elhallgatta, hogy leghelyesebbnek tartaná, ha a főváros az ő kezébe kerülne. Ebben az esetben nem bánta volna, hogy Izabella királyné hová távozik.¹⁶³⁾

Az oszmán haderő tehát 1541 március 21-én ostrom alá vette Pestet. Nem lehet pontosan megállapítani, hogy ez a haderő mekkora volt, de semmiesetre sem lehetett nagyon tekintélyes. A sereg Mehmet bég vezérlete alatt állott, és március 21-től kezdve a bég szárazon és vizen lövette Pestet, de nem nagy sikerrel. Ferdinánd király március 29-én Bécsből Augsburg város tanácsához írt levelében is megemlékszik erről és nemcsak azt jelzi, hogy a bég »durch ain gewaltig Geschütz« löveti a várost,

de a budaiak is adtak neki ágyúkat, s ő is úgy látja, hogy Mehmet Budán is meg akarja vetni a lábát. Ez utóbbi állítása Ferdinándnak alig hihető, mert Mehmetnek ehhez a kettős vállalkozáshoz kevés embere és még kevesebb tüze volt. Végül is mindezek figyelembevételével Ferdinánd Augsburgtól 1000 gyalogos mielőbbi elküldését kéri, dacára annak, hogy Pest »mit ainem ansehnlichen daphren Kriegsuolghk besetzt ist«. ¹⁶⁴⁾

Ferdinánd tehát tudta, hogy a saját szempontjából Pest megtartásának nagy fontossága van, de tisztában voltak ezzel hívei is. Ugyan-ezen napon (március 29) ugyanis Thurzó Elek levelet írt Salm Miklós grófnak s ettől csak azt kérdezi, hogy vajjon a Pesten ostrom alá vett becsületes emberek segítségére az oszmán ellen a német birodalomból jön-e segédcsapat, mert ha elveszítjük Pestet, »so kumen wir von der Cron zu von Hungern«. ¹⁶⁵⁾ Ezt a véleményét Thurzó április 3-án kelt levelében Ferdinánd előtt is megismétli s megírja, hogy nemcsak a magyar, de idegen hadi néppel is kell az oszmánság ellen küzdeni, »ne exemplo Ludovici regis temere pauci cum pluribus congregiantur«. Vigyázni kell tehát, hogy kevés hadi népünket el ne veszítsük, mert akkor nemcsak Pest, hanem minden elvesz, és Ferdinánd kénytelen lenne az ország megtartására irányuló reményével fölhagyni. ¹⁶⁶⁾

Ezenközben Pest ostroma szünet nélkül és — amint a források írják — »fortiter« folyt tovább. Batthyány Ferenc március 30-án Németújvárról Batthyány Kristófnak meg is írja, hogy ő úgy véli, hogy Pest ostroma nem lesz egészen könnyű, mint azt az oszmánok gondolják, s ezenfölül Pest megsegítésére csapatok is érkeznek. ¹⁶⁷⁾

Közben összeült a német birodalmi gyűlés is. Április 6-án a birodalmi gyűlésen jelenlevő augsburgi követek (Röchlinger Farkas, Hoser Simprecht és Dr. Hel Konrád) ekkor még azt írták haza a város tanácsának, hogy Pestről az a hír érkezett, hogy »die Sachen nicht dem pesten steen sollen«. Ez a hír azonban hamisnak bizonyult. Ekkor ugyanis Mehmet bég már kénytelen volt Pest alól eltávozni, mert a város ostromát annak sikertelensége miatt abba kellett hagyni. Előbb a Rákos mezejére vonult, majd pedig április 6-án megindult innen Tolna felé. ¹⁶⁸⁾

1541 április 8-án Tardoskedden kelt levelében Thurzó Elek már jelenti Ferdinándnak, hogy az oszmán had Pest ostromát abbahagyta, ezt azonban »intentione dolosa« tette. Azaz Thurzó e mögött valami csalárdságot vagy fogást sejt. ¹⁶⁹⁾

Pestnek az ostrom alóli fölszabadulása egyrészt mindenféle nagy visszhangot keltett, másrészt pedig alkalmas volt arra, hogy Ferdinándot újabb cselekvésre biztassák. Persze megint Thurzó az, aki figyelmezteti Ferdinándot, hogy most itt a kedvező alkalom arra, hogy a főváros és az ország visszafoglalására összpontosítsa minden erejét, mégpedig mentől gyorsabban. ¹⁷⁰⁾

Ferdinánd Pest fölszabadulásának — amire úgylátszik, nem is volt elkészülve — módfelett megörült és április 8-án a kalocsai érseknek (Frangepánnak) megírta, hogy Mehmet bég, bár erős hadsereggel és keményen ostromolta Pestet, mégis e hó 6-án, Istennek hála, kénytelen volt nem minden vereség nélkül az ostromot abbahagyni. Megemlíti, hogy az ostrom alkalmával Murat bég ágyúgolyótól találva elesett.

Levelét írt Ferdinánd Pestet védelmező katonáihoz is, főleg a huszárokhoz és a naszádosokhoz. Írja, hogy midőn Pestet az ostrom alól fölmenteni indult volna, érkezett Bécsbe Diska Ottó és Varkócs György levele, melyben jelezték, hogy az oszmán Pest ostromát abbahagyta és a város alól eltávozott. Ferdinánd a város védelmében résztvevő katonáit élelmiszerekkel jutalmazta, úgyhogy az ostrom alatt konzumált élelmiszereket minden leszámítás nélkül nekik ajándékozta.¹⁷¹⁾

Április 9-én már a birodalmi gyűlésen is tudták, hogy Pest fölszabadult; és Röchlinger követtársaival Augsburg város tanácsának azt írja, hogy Magyarországból híre érkezett, hogy az oszmán had Pest ostromát abbahagyta és a város alól elvonult.¹⁷²⁾

Pest fölszabadulásának öröme Ferdinánd Thurzó nógatásának is könnyebben engedett. Április 10-én értesíti Thurzót, hogy Buda visszafoglalása érdekében most már nagyszabású erőfeszítéseket tesz, nevezetesen nemcsak a már hadbanálló sereget tartja vissza, hanem számukat még újabb csapatok fegyverbehívásával növeli.¹⁷³⁾

A nagy örvendezés közepette Anna királyné, Ferdinánd felesége is megszólalt és fölhívja Thurzót, hogy a budaiakat intse meg és biztassa városuk megerősítésére. Thurzó ezen fölhívásnak eleget is tett, és úgylátszik, a budaiak az intelem értelmében cselekedtek. Emlékezzünk, hogy Ferdinánd 1541 március 17-én Augsburg város tanácsától szakértő tüzéretet kért. Ferdinánd kérelmére Augsburg város tanácsa csak április 11-én válaszolt s jelzi, hogy Pest alá két tüzért, névszerint Mair Ágostont és Aigner Miksát küldik el. Augsburg város már ismert birodalmi gyűlési követei (Röchlinger és társai) csak április 17-én tudták meg, hogy az oszmán sereg Pest alól elvonult. Sietnek is városuk tanácsával az örvendetes hírt közölni azzal, hogy a mieink az oszmánokat szárazon és vizen követik. A következő napon (április 18) e követek is jelentik városuk vezetőségének, hogy most már komolyan szó van Buda visszafoglalásáról.¹⁷⁴⁾

A követek igazat írtak, mert Ferdinánd tényleg komolyan kezdett Buda visszafoglalására készülödni. Mindenekelőtt kinevezte az ostromló sereg fővezérévé Roggendorf Vilmost és állandóan gyűjtötte a hadi népet. Így pl. április 19-én Bécsből fölhívja Serédy Gáspárt, hogy lovasságával ő is csatlakozzék Roggendorf seregéhez. Váolja azután, hogy milyen erőfeszítéseket tesz a főváros visszafoglalása érdekében, mert — írja — »in eius recuperationem totius regni salus et conservatio consistere videatur! Ezt a szólamot tehát, amelyet Ferdinánd mindig minden oldalról, de főleg Thurzótól, oly gyakran hallott, teljesen magáévá tette.¹⁷⁵⁾

Április 21-én, úgylátszik, Ferdinánd egy újabb levelére Augsburg város tanácsa is nyilatkozott és kijelenti, hogy nemcsak a már ismert két tüzért küldi most már Buda előrelátható ostromához, hanem ha Morvából 2—300 mázsa salétromot tudnak szerezni, pénzért vagy kétszáz mázsa puskaport is tudnak küldeni.¹⁷⁶⁾

Pest város megerősítésére Ferdinánd Speciacasa János olasz hadmérnököt havi 40 forint fizetéssel fölfogadta, amiről Speciacasa Ferdinándtól »privilegiumot« kért.¹⁷⁷⁾ Még április hó folyamán a nehézkes mozgású császári kamara Diska (Tiszka) kapitánynak, Pest parancsnokának »auf das Kriegsfolgkh« 1700 forintot utalt ki.¹⁷⁸⁾

A hadikészülődés mellett úgylátszik, nem pihent Ferdinánd diplomáciája sem, mely eddig is állandóan munkában volt. Ferdinánd Buda és az ország megszerzése érdekében Zsigmond lengyel királlyal szinte állandó érintkezésben állott, és diplomatái igyekeztek Zsigmond királyt leánya, Izabella ellen hangolni, ami azonban nem sikerült. Maga Ferdinánd követei által Izabellával is tárgyalt, állandóan unszolva őt, hogy a fővárost neki engedje át.

Már — amint láttuk — 1541 február hónapja is efféle tárgyalásokkal telt el. Ferdinánd pénzt (évi 32.000 arany forintot), városokat és várakat ígért Izabellának, ha Buda városát és várát békésen átadja. Úgylátszik, e tárgyalásokat Martinuzzi hiúsította meg, aki Ferdinánddal nem akart egyezkedni.¹⁷⁹⁾

E tárgyalások azonban időnkint folytatódtak. Úgylátszik, Ferdinánd föllépésére 1541 április folyamán Zsigmond lengyel király követe Budán Izabella királynénál járt. A követ főadata állítólag az volt, hogy hasson oda a királynénál, hogy a megkötött egyezmények értelmében Buda várát Ferdinándnak adja át. Amint Ferdinánd erről a diplomáciai akcióról értesült, nyomban értesítette Thurzót azzal a megjegyzéssel, hogy a követ tárgyalásaiban nem sokat bízik, de neki minden törekvése az, hogy Budát bármi módon megszerezze.¹⁸⁰⁾

E mellett Ferdinánd készült Buda ostromára, és április második felében a birodalmi gyűlésen is tudták, hogy Ferdinánd Buda megtámadására készülődik. Hiszen ekkor már a magyar követség régen a birodalmi gyűlésen volt, ismeretes volt ezen követség kiküldésének célja is, de ettől eltekintve már széjjelhordták Ferdinánd segítséget kérő leveleit, s így, midőn április 22-én Ferdinánd nővérének, Mária királynénak megírta, hogy az oszmán had Pést alól elvonult, és egyúttal tudatja, hogy serege most már Buda ellen indul, az augsburgiak, Röchlinger és társai is megtudták Ferdinánd szándékát. Azonban ekkor már arról is voltak értesülések, hogy a szultán ebben az évben nagy erővel Magyarország ellen készül, viszont olyan híreik is voltak, hogy György barátot Budán elfogták, és meg is sebesült, s így Ferdinánd reméli, hogy Budát el tudja foglalni. Ezen beállítás szerint tehát Buda visszavételének legnagyobb akadályá Martinuzzi lett volna.¹⁸¹⁾

Ezen mindenféle hírek keringése közben eltelt 1541 április hónapja, és beköszöntött a május, amelyet Ferdinánd szempontjából a bizakodás hónapjának lehetne nevezni. Május 4-én Ferdinánd azt írja Thurzónak, hogy Perényi Péter valamiféle igényének kielégítése és a Podmaniczky mesterkedései miatt támadt ügyeket majd csak Buda bevétele után fogja elintézni. Ferdinánd tehát Buda megszerzését egészen biztosra vette. Úgylátszik, abban, vagy abban is bízott, hogy az Izabella királynéval folyó tárgyalások eredményre vezetnek, és Budát vagy békés úton, vagy karddal annál is inkább megszerzi, mert értesülései szerint nem kell attól félni, hogy a Konstantinápolyba visszaérkezett szultán Magyarország ellen hadjáratot vezet, mert a perzsa ügyek őt ebben akadályozzák.

Így nem csoda, ha Ferdinánd hangulata bizakodó volt, annyira, hogy ezt még V. Károly császár, sőt a német birodalmi gyűlés is megérezte.¹⁸²⁾

1541 májusában Várdai Pál esztergomi érsek jelenti Ferdinándnak, hogy az újabban Magyarországra érkezett lengyel követet állítólag Budára nem engedték be. Ekkor valószínűleg Gorka András, Zsigmond lengyel király követe érkezett Budára, akit azonban később mégiscsak beengedtek a várba. Várdai egyébként nagyban biztatja Ferdinándot, hogy ne késlekedjék, hanem minél nagyobb erővel kezdje meg már Buda ostromát.¹⁸³⁾

Ferdinánd seregei április második felében elindultak Buda alá, és május 3-án Roggendorf a főváros alá érkezett és nyomban körülvette Budát. Így tehát Gorkát inkább Roggendorf tartóztatta föl, de azután mégiscsak beengedte Budára, mert talán abban bízott, hogy a követ Izabella királynét esetleg rá tudja venni Buda békés átadására. Azonban az Izabella, illetve Salm gróf, Roggendorf és Ferdinánd közti tárgyalások teljesen megghiúsultak és eredményre nem vezettek.¹⁸⁴⁾

Közben tovább folydogált Buda ostroma, azonban a birodalmi gyűlésről Röchlinger és társai május 26-án már azt írják Augsburg város tanácsának, hogy Buda még mindig nincs elfoglalva és valószínűleg nehezen is lesz elfoglalható.¹⁸⁵⁾

Buda elfoglalását biztosra vette Ferdinánd konstantinápolyi követe, Laski Jeromos is, aki innen azt írja urának, hogy ha beveszi Budát, akkor — legalább ő úgy hiszi — a szultán Erdély ellen fog fordulni. Azután Ferdinándot Buda ostroma tekintetében jó tanácsokkal látja el. Figyelmezteti, hogy a Szent Gellért-hegyet jól erősítse meg, mert a nélkül Budát eredményesen megszállni nem lehet. A vár ostroma szempontjából a jól megerősített Szent Gellért-hegy a leghasznosabb lehet, mert ha harcolni kell, ezt biztosan az alsó fürdőkön túl lehet megselekedni, ahol a hajóhad és a hegy javunkra szolgál. Van itt egy igen szép síkság (Kelenföld), ahol a felség hadi népe igen kényelmesen fölállítható.¹⁸⁶⁾ Úgy látszik, hogy mindaddig, amíg a főváros megszerzése tárgyalások útján is remélhető volt, a vár ostroma lanyhábban folyt. De május 11-én Ferdinánd Bécsből a kalocsai érseknek (aki ekkor, mint tudjuk, a birodalmi gyűlésen volt) azt írja, hogy a főváros békés megszerzésére irányuló tárgyalások eredményre nem vezettek, és most már komolyan lövik a várost. A tárgyalásoknál a közvetítő a lengyel követ volt.

Most már Ferdinánd is gyakran hangoztatja azt, amit eddig legtöbbször Thurzótól hallott, hogy Budát mindenképpen el kell foglalni, mert ettől függ minden egyéb. Perényi Péter lovasságával Kelenföldön táboroz, ahol Martinuzzi (Fráter) Györggyel és Batthyány Orbánnal újabb tárgyalások folytak, melyek folyamán a mieink Budavár átadását követelték. A követ a királyné részére állítólag *salvus conductus* kért, hogy Budáról eltávozhassék, amit nem akartak megadni, mire a követ (Gorka) azt mondta volna, hogy akkor a királyné e nélkül fogja Budát elhagyni. Erre a *comissio* viszont kijelentette, hogy ezen esetben a királynét elfogják és honorifice őrizni fogják.

Jelzi Ferdinánd, hogy Buda immár körül van véve, úgyhogy onnan ki-, vagy oda bemenni nem lehet, és mielőtt az oszmán segítség ideérne, addig remélhetőleg Budát elfoglalják.

Amint a kémek jelentik, Mehmet bég 60.000 vagy 70.000 emberrel Buda felé közeledik, akit azonban Buda elfoglalásával meg akarnak előzni.

Ezt már csak azért is elérni remélik, mert bár Buda erős vár, élelmiszer, puskapor, hadianyag is elég van benne, mégis őrséggel nincsen kellőképpen ellátva. — Török Bálint már többször próbált Budára bejutni, de hiába. — A mi csapataink Pestről a Dunán át el tudták már ágyúkkal érni az úgynevezett vízi tornyot és azt lövik is. — György barát Szent György napján a lengyel követet kihívta a várból a városba és többé a várba nem is engedte vissza. Ferdinánd még ezt is jó jelnek veszi.¹⁸⁷⁾

Nyilvánvaló tehát, hogy Buda ostroma megkezdődött, és május 16-án Thurzó Ferdinánd királynak jelenti, hogy felséged szolgája, Lévai Gábor Buda alatt ágyúlövéstől találva elesvén, özvegye segélyt kér, s Thurzó javasolja, hogy a király adjon az özvegynek valamit.¹⁸⁸⁾ Ferdinánd király május 17-én és 18-án a birodalmi gyűlésen levő kalocsai érseknek és társainak, továbbá Thurzó Eleknek megírja, hogy Buda most már annyira körül van zárva, hogy oda bemenni, vagy onnan kijönni teljes lehetetlenség. Május 16-ának reggele óta a mieink több helyen már el kezdték a város falait ágyúkkal töretni. Egyelőre nem tudja, hogy az oszmánság hol van, mennyi a számuk és milyen gyorsan óhajtanak a főváros segítségére sietni. Ő mindenesetre azon lesz, hogy az oszmánságot Buda elfoglalásával megelőzze. Egyébként tudatja Frangepánnal Lévai Gábor halálát is.¹⁸⁹⁾

Buda lövetéséről Batthyány Kristóf hírt ad Keglevics Péter varasdi főispánnak és írja, hogy a felség Buda alatti táborából érkezett ember jelentette, hogy Buda város falait az ágyúk már három helyen törik.¹⁹⁰⁾

Ügylátszik Budavár eredményes ostromában egy ember nem bízott csak és ez Perényi Péter volt. Perényi május vége felé Ferdinánd királynak bejelentette, hogy Buda alól haza akar menni. Ferdinánd erre május 30-án azt a választ adja, hogy Perényi most nem mehet haza, hiszen Budavár ostroma »in hoc statu versatur, ut propediem sit aliam faciem habitura«. Így tehát Ferdinánd Perényit nem engedte haza, annál is inkább — írja Ferdinánd — mert reméli, hogy a vár és város ostromát folytatni tudja.¹⁹¹⁾ Ez utóbbi kifejezés azt látszik igazolni, hogy Buda ostroma körül valami nem volt rendben. Perényi ezt valószínűleg észrevette és ezért akarta az ostromot otthagyni. Lehet, hogy a Pálczán-féle árulás fölfedezése volt az ok, amiért Perényi távozni óhajtott, aki mint jószemű ember, hamarosan észrevette, hogy Roggendorf Budát sohasem fogja elfoglalni tudni. Buda ostromával kapcsolatban, amint az már lenni szokott, a német birodalmi gyűlésen mindenféle hírek kerültek forgalomba. Így pl. június 4-én Röchlinger Farkas, az egyik augsburgi követ Herbart György augsburgi polgármesternek azt írja, hogy György barát Budáról kirohanást rendezett és néhány gabonás hajót elfogott. Híre jár annak is, hogy ezen a héten Budát egész komolyan meg fogják rohamozni.

Június 7-én ugyancsak Röchlinger az augsburgi polgármesternek jelenti, hogy Roggendorffék a királyi vár alatti kertet már elfoglalták volna és remélik, hogy néhány napon belül a budai várat és a várost is elfoglalják. Némelyek még mindig azt állítják, hogy György barát Budáról kirohanást rendezett és ezzel nagy károkat okozott volna.¹⁹²⁾

Az augsburgi követ által említett roham Buda városa ellen június elsején tényleg megtörtént, de nem sikerült. Június 8-án maga Ferdinánd

király is kénytelen volt ezt bevallani azon levelében, amelyet Frangepán kalocsai érsekhez, Nádasdyhoz és Batthyány Ferenchez (tehát a birodalmi gyűlésen jelenlevő követekhez) intézett. Ferdinánd azt is bevallja, hogy jó néhány száz katonája »ab igne artificiali«, továbbá kilőtt kövektől és golyóktól megsebesült, azonban háromszáznál többen nem haltak meg. Az ostrom, dacára ennek, tovább folyik, és újabb módokat fognak kigondolni arra nézve, hogy Buda város vagy megadás vagy erőszak által megszeressék, még mielőtt az oszmánok hada megérkezik.¹⁹³⁾ A sikertelen roham mindenesetre jó volt arra, hogy a birodalmi gyűlést segítség megadására hangolja, ámde az ostromló seregben minden valószínűség szerint ez a körülmény erős erkölcsi lehangoltságot okozott, viszont az ostromlottakat további még hevesebb ellentállásra ösztönözte. Úgy látszik tehát, hogy májussal a bizakodás hónapja visszahozhatatlanul elmúlt.

Erről a szerencsétlen rohamról Augsburg város követei (Röchlinger és Hoser) is megemlékeztek s városuk tanácsának megírták, hogy a június elsei roham kudarcot vallott, és 800 katona (Knecht) részint meghalt, részint pedig megsebesült. Ugyanekkor azt is megírták, hogy a keringő hírek szerint három basa körülbelül százezer emberrel a Szerémségbe érkezett.¹⁹⁴⁾

Javában folyt időközben a regensburgi birodalmi gyűlés, és végre két hónapi várakozás után, amint a gyűlés a vallási kérdésekkel végzett, szóhoz jutott a magyar követség is. Június 9-én a magyar követség vezetője, Frangepán Ferenc kalocsai érsek elmondta európai hírű beszédét, melyben természetesen megemlékezett Buda városáról is. Elmondta, hogy Nándorfejérvár és a Szerémség elvesztése óta az oszmán hadak előtt Magyarország tárva-nyitva áll, és sem a Duna, sem a Dráva-Száva vonala ezen országot már többé nem védi. Védtelen az út az ország szívéig, fővárosáig, s védtelen maga a főváros is. Természetesen ezen az alapon segítség megadására hívta föl a birodalmi gyűlést, és talán ennek a beszédnek a hatása alatt jött létre a Buda visszavételére irányuló 1542. évi nagy hadivállalat, amely azonban szintén eredménytelenül végződött.¹⁹⁵⁾

Alig hangozott el a nyolc nyomtatott kiadást megért hatalmas és hírneves beszéd,¹⁹⁶⁾ Röchlinger és Hoser augsburgi követek siettek azt városuk polgármesterével közölni, megemlítve, hogy Frangepán főleg Buda védtelenségére helyezte a hangsúlyt.¹⁹⁷⁾

Ferdinánd seregeinek, mintha csak a fátum üldözte volna őket, ez alkalommal sem volt Buda alatt szerencsájük. A sikertelen és szerencsétlen roham után Roggendorfék folytatták ugyan az ostromot, de különösebb eredmény nélkül. Úgy látszik tehát, hogy mégis Perényi Péternek volt igaza, amidőn Buda alól hazakéredzett, mert az ostrom minden volt, csak éppen eredményes nem!

Június 13-án kelt levelükben Augsburg követei városuk tanácsának jelentik, hogy Budánál a helyzet változatlan, és a város még most sincs elfoglalva. Érkezett ide ugyan bizonyos lárma arról, hogy a várost bevették volna, ámde ez a hír — sajnos — nem bizonyult valósnak. Vaklárma volt az egész, mégis Ferdinánd a főváros ostromát most sem akarja abbahagyni.¹⁹⁸⁾

1541 június elején Maylád István erdélyi vajda valamiért Ferdinándtól segítséget kért. Ferdinánd június 14-én Bécsből válaszol neki és azt

írja, hogy (elvben) hajlandó ugyan segítséget adni, ő azonban mindenekelőtt sokkal szükségesebbnek tartja, hogy Pestet megvédelmezze és Buda várát ostrom alatt tartsa, ami minden rendelkezésre álló erejét igénybeveszi. Budavár ostromát folytatnia kell és ha az oszmánokat a város és a vár elfoglalásával meg is előzhetné, mégis ezeknek esetleges támadása ellen is kellő erőt kell majd kifejtenie, ilyenformán tehát most segítséget nem adhat, csak akkor, ha Buda ostroma jobbrafordul.¹⁹⁹⁾

Ha Ferdinánd Mayládnak a valóságot írta meg és nem nagyított, akkor ezek szerint Buda ostroma, dacára a föl-fölbukkanó kedvező vaklármáknak, nem állott éppen kedvezően. Nemcsak Augsburgban, máshol is föl-fölbukkantak holmi hamis hírek. Így június közepe felé Nürnbergben is elterjedt az a hír, hogy Ferdinánd seregei Buda városát (de nem a várat) bevették volna, s most már csak a vár elfoglalása van hátra. A város tanácsa ezt a vakhírt Volchhammer Kelemennek és Ebner Erazmusnak nagy örömmel meg is írta, remélve, hogy most már Isten segítségével Budavár is mielőbb elesik. Buda város elfoglalásának híret Nürnberg város tanácsa annyira komolyan vette, hogy ezt még a város jegyzőkönyvébe is pro perpetua memoria bevezettette.²⁰⁰⁾

Úgy látszik, ez a hír megelőzte azt a magyar követséget, amely június 13-án a birodalmi gyűlésre érkezett azzal a — mint már tudjuk — hamis hírrel, hogy Buda városát Ferdinánd seregei elfoglalták. Azonban »dernach ist solchs widerumb erloschen«, írják Augsburg város követei a tanácsnak.

Mivel ez a hír bizonytalan volt, és senki hivatalos helyről meg nem erősítette, az augsburgi követek fölkérték a tanácsot, hogy míg biztos értesüléseket nem kapnak, ezt a hírt ne is terjesszék.²⁰¹⁾

A tényeknek megfelelő helyzetképet Thurzó Elektől a birodalmi gyűlésen jelenlevő Batthyány Ferenc kapott. Thurzó június 17-én kelt levelében nem éppen örvendetes hírekkel szolgált. Ellenkezőleg, azt írja, hogy ők Bécsben nagy aggodalomban vannak. Sőt, írja, ez már nem is aggodalom, amiben vannak, hanem kész veszedelem abban az esetben, ha a közeledő oszmán haderő miatt a mieink Buda ostromát kénytelenek lesznek abbahagyni. Nem is látom, hogy mi módon tudna a mi kevés seregünk az oszmánoknak ellentállni vagy csak bevárni a nagy számban közeledő ellenséget, mely már csak az aratást várja. Eszék és a Szerémség nincsen nagyon messze Budától, és ha az oszmánok Budát megszerzik, amitől Isten óvjon bennünket, nagyon félek, hogy ez a hely többé soha a keresztények kezébe nem kerül.²⁰²⁾

Így tehát a helyzet Buda körül Thurzó szerint nem volt rózsásnak mondható, s ekkor már Ferdinánd is tudta, hogy a szultán hadai ezen a nyáron Buda felé igyekeznek. Ferdinánd velencei követe jelentette ezt június 18-án, annak hozzáadásával, hogy a szultán azért indította el hadait, mert meghallotta, hogy felséged Buda alatt álló seregét megerősítette és számát szaporította.²⁰³⁾

Az a hamis hír, amelyről fentebb szó volt, hogy t. i. Buda elesett volna, s amelyet Augsburg és Nürnberg oly nagy örömmel fogadott, később meg lett cáfolva. Augsburg város követei június 19-én városuk tanácsának megírják, hogy az a »geschray«, hogy Buda városát Ferdinánd

seregei bevették volna, nem bizonyult igaznak, mert erről sem a császárnak, sem pedig tanácsosainak biztos értesülései nincsenek. Június 20-án az augsburgi követek Herbard György augsburgi bírónak már csak arról írnak, hogy Budát *remélhetőleg* be fogják venni. Morvából a segédcapatok már Buda alá indultak, és remény van arra, hogy a római király (t. i. Ferdinánd) 40.000 embert tud Buda alá küldeni. — A Buda elfoglalásáról szárnyrakelt vakhírnek okát tudják adni. Ugyanis Budán némelyek (t. i. Pálczán Péter és társai) titkon összejátszottak a királyi felség hadi népével és kitervezték a város átadását, ámde a titkos terv kipattant, és a budai polgármester, a bíró némely személyekkel együtt kénytelen volt a városból elmenekülni.²⁰⁴⁾

Érdekes jelenség, hogy míg a magyarság tisztában volt azzal, hogy a Buda körül táborozó ostromló sereg helyzete a nagy erővel közeledő szultán miatt éppen nem volt rózsás, addig a császáriak rendkívül bizakodók valának, mintha csak nem is sejtették volna, hogy nemsokára milyen kétségbeejtő helyzetbe kerülhetnek. Június 21-én Batthyány Ferencné Batthyány Kristófnak nyíltan meg is írja, hogy neki az oszmánok felől, akik Buda fölmentésére sietnek, rossz hírei vannak.²⁰⁵⁾ Ezzel szemben Salm gróf június 22-én a Buda alatti táborból feleségével azt a reményét közli, hogy Buda városát néhány napon belül elfoglalják.²⁰⁶⁾ A szultán tehát közeledett Buda felé. Ez olyan tény volt, ami előtt még Ferdinándnak is meg kellett hajolnia és tudomásul kellett vennie. 1541 június 25-én Ferdinánd király a regensburgi birodalmi gyűlésen előterjesztette a szultán elleni hadjáratot illető javaslatait. Ferdinánd ekkor már biztosan tudta, hogy a szultán nagy erővel Észékre érkezett és innen szárazon és vizen Magyarország, helyesebben Buda felé folytatja útját. A szultán a főváros alól Ferdinánd ostromló seregét el akarja kergetni vagy meg akarja verni, Budát pedig megszállani és megtartani akarja. Buda elfoglalásával együtt egész Magyarországot is bírni óhajtja, hogy ez az ország neki a német birodalom elleni támadásra stratégiai bázisul szolgáljon.

Ferdinánd ezen nagyszabású terv ellen védekezni akart, midőn Budát nagyszámú hadinéppel ostrom alá vette. Ezen haderőt már jó ideje nagy költséggel fegyverben tartja, mert Buda város és vár bevétele máig elhúzódott, és a királynak számolnia kell azzal, hogy az ostrom még folytatódni fog. Nehogy tehát Ferdinánd hadait Buda alól elkergezzék és a fővárost az ostrom alól fölmentsék, kell gyorsan a segítség.²⁰⁷⁾

Budavár ostromának folytatását június 30-án Ferdinánd nővérével, Mária királynéval is tudatta. Reméli, hogy ha az oszmán őt nem »zavarja«, akkor a várost el is foglalja.²⁰⁸⁾ — Naivitás volt Ferdinánd részéről azt gondolni, hogy a szultán talán azért siet Buda alá, hogy páholyból szemlélje Buda ostromát és vigyázzon arra, hogy hadai Roggendorfékat eme szórakozásukban ne zavarják. Tisztában lehetett azzal, hogy a szultán nagyon is zavarni akarja terveit.

Tudjuk már, hogy Gorka András lengyel követ májusban Budára érkezett. Nem tudjuk, hogy a követ meddig volt Budán, de azt már tudjuk, hogy június végén Bécsben volt és e hó 29-én azt írja urának, Zsigmond lengyel királynak, hogy Izabella királyné helyzete Budán igen szomorú. Szolgáit állítólag az éhség miatt nagyobbrészt el kellett bocsá-

tania, lovai elhullottak, s ha Budáról távoznia kellene, Ferdinánd segítségére szorulna. Szerinte egyébként a szultán hadai gyorsan közelednek Buda felé.²⁰⁹⁾ Kissé különös, hogy a lengyel követ így ír. Nem szabad azonban felednünk, hogy a levél Bécsben kelt, s talán a sötét kép megfőstésében Ferdinándnak is volt némi része.

Azonban nemcsak Gorka követ, hanem Thurzó Elek is igen sötétnek látta a helyzetet, mégpedig Ferdinánd szempontjából. Ebbéli véleményét a július 8-án Galgócról keltezett levelében nem is titkolja. Mint már előbbi levelemben is megírtam, »res in extremis periculis versantur« — írja Thurzó — s ha kívülről a Buda alatti táborot segítséggel annyira meg nem erősítik, hogy az ellenségnek ellentállni tudjon, akkor mind Buda, a főváros, mind pedig az egész ország elvész, melynek romjai, amitől Isten óvjon, kétségkívül a szomszédos országokat is a pusztulásba és veszedelembe rántják.

A következő napon írt levelében Thurzó Ferdinándnak azt is megírja, hogy Török Bálint tudatta vele, hogy az oszmán egész bizonyosan Buda segítségére siet, és ő csatlakozni fog hozzájuk.²¹⁰⁾

Július 23-án Batthyány Ferencné Batthyány Kristófnak azt írja, hogy az oszmán már Buda alatt van.²¹¹⁾ Ez úgylátszik, igaz is volt, mert Röchlinger és társai Augsburg város tanácsának július 24-én éjjel Regensburgból ugyancsak azt jelentik, hogy az oszmánok nem messze a mieinktől Buda alatt állanak s ki- és belovagolnak a városba, ami ellen a mieink védekezni vagy ellene tenni nem tudnak. A mieink Pestre a Dunán hajóhidat építettek.²¹²⁾

Így állván a dolgok, Ferdinánd július végén még egy kísérletet tett Buda békés megszerzése érdekében. Ezen kísérlet, úgylátszik, V. Károly császár egyenes kívánságára történt, aki július folyamán Ferdinándhoz és Izabella királynéhez is követet küldött azzal, hogy igyekezék Budát békés úton megszerezni, illetve Ferdinánddal megszereztetni, mégpedig mind Buda városát, mind pedig a várat. Izabella királyné tanácsadóival meg kell értetni, hogy Ferdinánd őket előbbeni méltóságukban meg fogja hagyni, sőt több beneficiumot is ad nekik, ha igyekeznek Budát a királyi várral együtt Ferdinánd kezére juttatni. A császár kívánságára Ferdinánd július 23-án Regensburgból Herberstein Zsigmondot a Buda alatti táborba küldé azzal az utasítással, hogy minden módon iparkodjék azon, hogy Buda városa és a királyi vár mentől tűrhetőbb föltételek mellett és mielőbb a kezébe jusson. Főleg arra ügyeljen, hogy olyan föltételt el ne fogadjon, amit ő később teljesíteni nem tudna.²¹³⁾ Javára írható Ferdinándnak, hogy ebben a játékban nyílt kártyákkal és becsületesen óhajtott játszani, ámde Buda sorsa ekkor már eldőlt, és a magyar főváros reá nézve már végleg elveszett.

Augusztus másodikán Batthyány Ferencné újra ír Batthyány Kristófnak és jelzi, hogy már négy hónapja elmúlt, hogy a Batthyányak csapata »propriis expensis« Buda alatt táborozik. Tudomása szerint újabban Buda alá csak 5000 oszmán harcos jött (valószínűleg a szultáni had elővédje volt ez), ámde a mieink is naponta sokasodnak. Így pl. most más hadakkal együtt 3000 cseh katoná érkezett Buda városa alá. Ugyanő augusztus 15-én kelt levelében Batthyány Kristófnak jelzi, hogy a szultán

már Buda felé közeledik.²¹⁴⁾ Hiába érkeztek Buda alá a segédc csapatok,²¹⁵⁾ a végzetet föltartóztatni már semmiféle segítség sem tudta. Ugyanis a szultán közeledtére augusztus 22-én Pest város német helyőrsége a város falai közül kiszaladt, és az oszmánok vonultak oda be. Így a Duna balparti stratégiai támpontot Ferdinánd már elvesztette. Pest elfoglalásával tekintélyes zsákmány került a győztes oszmánok kezébe. Ezek itt 300 kocsit, nyolc nagy ágyút, a kalmár boltokat árustul, a német katonák fizetésére ottmaradt pénzt, 600 hordó bort, 1600 hordó lisztet, 1000 mérő zabot, 300 hordó puskaport, 160 mázsa ólmot, nagyszámú vas- és kőgolyót, 200 tüzes nyilat és 200 tüzes golyót zsákmányoltak.²¹⁶⁾

Augusztus 22-én Roggendorf a szultán közeledtének hírére hirtelen abbahagyta Buda ostromát és seregével sürgősen távozni óhajtott Buda alól. Ugyanezen napon Ferdinánd Bécsújhelyről írt levelében Melignano örgrófjának, János Jakab császári kapitánynak megköszöni, hogy 3000 főnyi olasz segédc csapatot hozott, amde az oszmán Buda alá nagy erőt hozott és a császári sereget megverte.²¹⁷⁾ A segítség tehát későn érkezett. Ferdinánd nemcsak elkésett, de míg elég ideje volt, azalatt sem tudott kellő erőt kifejteni.

Roggendorft a szultán csapatai tehát csúfosan elverték, de a súlyos vereséget Ferdinánd, amennyire lehetett, igyekezett szépíteni. Ferdinánd augusztus 27-én Bécsújhelyről Augsburg város tanácsának azt írja, hogy a szultán hadainak közeledtére Buda alatt álló serege elhatározta, hogy abbahagyja az ostromot s a Dunán át Pest felé »ainen ordenlichen Abzug«-ot rendez. A terv állítólag az lett volna, hogy Ferdinánd seregei Pesten fogják az érkező segítséget bevárni. Az »ordenlich Abzug«-nak tervezett visszavonulás azonban nem sikerült, mert a szultán már elkezdte azt a zavarást, amelyet Ferdinánd a nővérének írt levelében emlegetett.

Amidőn az elmúlt hétfőn (azaz augusztus 22-én) — írja Ferdinánd — reggel a sereg ezt a rendezett elvonulást végre akarta hajtani, az oszmánok teljes erejükkel a seregbe vetették magukat, úgyhogy a sereg és az ágyúk egy része elveszett, és ennek hatása alatt Pestet helyőrsége kénytelen volt elhagyni. Ferdinánd kéri a város tanácsát, hogy a birodalmi gyűlésen engedélyezett csapatokon fölül sürgősen küldjenek segítséget.²¹⁸⁾

Augsburg segítségét Ferdinánd már aligha a magyar főváros, hanem inkább Bécs segítségére kérhette. Hiszen tisztában kellett lennie azzal, hogy Buda végzete már beteljesedett. Pontosan tudhatta, hogy a szultán seregével nem azért jött ide, hogy a budai hegyvidék szépségében gyönyörködjék, hanem megunván a folytonos provokálást és megeléglélvén a Buda birtoklása körül folyt sokszínű játékot, most már ennek egyszersmindenkorra véget akart vetni. Ezt meg is cselekedte és 1541 augusztus 29-én, pontosan a mohácsi gyásznapi tizenötödik évfordulóján Buda városát és a királyi várat minden különösebb föltűnés nélkül, békésen birtokbavette — másfél évszázadra!

Buda ezzel megszűnt Magyarország fővárosa lenni, s ezzel elmúltak a sorsdöntő évek is. A magyar főváros egy pasalik székhelyévé süllyedt!

Ugyanazon a napon, amidőn a szultán birtokbavette Budát, Bécs város tanácsa levelet írt Augsburg város tanácsához. Ekkor már az augusztus 22-én Buda alatt történt eseményeket Bécsben nemcsak hogy ismerték,

de már azoknak következményeit is mérlegelték. Megírják a bécsiek, hogy ezen évben a felség Buda alatt nagy költséggel számos ágyút és hadi népet gyűjtött össze és tartott fegyverben, azonban a várost elfoglalni nem tudta. A vár és a város elfoglalása az akkori fogalmak szerint hallatlan áldozatba került volna. Így történt azután, hogy a felség ostromló serege egy nagyobb oszmán sereg érkezése elől kénytelen volt Kelenföldre vonulni, ahol táborba szállva elsáncolta magát és itt akarta az érkező segítséget bevárni. Azonban az oszmán saját seregét egyre erősíté, elannyira, hogy a király hada kénytelen volt a Dunán át Pestre vonulni. De ezenközben az oszmán sereg a budai barát (Martinuzzi) segítségével a király hadában, emberben és ágyúban tetemes kárt okozott. Mivel a bécsi tanács azt véli, hogy a szultán most már egyenesen Bécs város ellen fog fordulni, sürgősen segítséget kér.²¹⁹⁾

Augusztus végén (30-án) Eperjesen Verner György királyi tanácsos is tudomást szerzett az augusztus 22-én történt csúfos vereségről és meg is írja Ferdinándnak, hogy felséged táborának Buda alatti szerencsétlen esete milyen rémületet és megütközést keltett, azt a dolog és a veszély nagyságához képest felséged is megítélheti.²²⁰⁾

Buda elestének híre az országban gyorsan elterjedt, és a város elvesztésével kapcsolatban mindenféle rémmesék keltek szárnyra. Az emberek ugyanis mindig hajlandók voltak túlozni. Serédy szeptember 4-én Tokajból Ferdinándnak és Fels Lénárdnak is azt írja, hogy a szultán a Budán talált magyarokat mind lefejeztette, hogy a kincstartót (Martinuzzit), Török Bálintot, Werbőczy Istvánt, Batthyány Orbánt, Petrovicsot elfogatta és lefejeztette. Majd azt írja, hogy a magyarok egy részét a szultán fegyvertelenül hazaküldte aratni, ami augusztus 29-én egy kissé hihetetlenül hangzik.²²¹⁾

Szeptember 8-án Batthyány Ferenc Németújvárról Ferdinándnak azt írja, hogy a szultán György barátot lefejeztette; Török Bálintot egy szál ingben (!), lánccraverve Buda utcáin végigvezették, azon a néven nevezve őt, amelyet megérdemelt. A királynét és a budai polgárokat Nándorfejérvár felé küldték, a nőket és a leányokat pedig a janicsároknak adták át.²²²⁾

Bánffy Boldizsár Körmendről szeptember 9-én Ferdinándnak azt írja, hogy azokat a nagystílű árulókat, akik a hazát, Budát, úrnőjüket és uruk gyermekét elárulták, a szultán úgy jutalmazta, hogy ez mindenkinek intó példaul szolgálhat, »quoniam qui Demoní servit poenis tormentis et cruciatibus eam solvit.«²²³⁾

Lassankint azonban kiderült, hogy a szultán senkit sem öletett meg, és mindössze csak Török Bálint került fogságba. A rémhírek tehát elcsöndesedtek, és Ferdinánd király szeptember 16-án Linzből már egészen a tényeknek megfelelő jelentést terjeszt a német választófejedelmek elé. Ezen jelentésben Ferdinánd többek közt megírja, hogy augusztus 29-én Budáról díszes hintóban a szultán elé vitték János király fiát, és ezalatt a szultán békésen és csendben Buda városát és a királyi várat megszállatta, ezután a királyfit visszaküldte Budára. Török Bálint, Petrovics, Révay a szultán táborában tartattak, Budán levő embereiket pedig innen küldték, akiket, amint Budáról kiértek, az oszmánok kiraboltak és sokat közülök megöltek.

A szultán elhatározta, hogy az özvegy királynét és néhai János király fiát Budáról Erdélybe vagy pedig Lippára küldi, Budára pedig egy basa fog beülni.²²⁴⁾

A keresztény világ közvéleménye még jóideig foglalkozott a magyar főváros elvesztésével. Még október 7-én is erről levelez Augsburg város tanácsa, amidőn Frigyes szász választófejedelemnek minden szépítés nélkül megírja, hogy Ferdinánd serege augusztus 22-én Buda és Pest előtt »jamerlich« megveretett, úgyhogy csak kevesen menekültek meg, és állítólag Roggendorf is elesett volna. (Ez persze nem volt igaz!) Ugyancsak elesett »herr Egkh von Reischach« és fiainak egyike. Erre a nagy győzelemre a szultán Budát erősen megszállotta és a barátot (Martinuzzit) tette meg parancsnoknak.²²⁵⁾

Buda elvesztését itt-ott meg is gyászolták. Így pl. Batthyány Ferenc Batthyány Kristófnak október 3-án azt írja: »Tudod, hogy Budán vagyon a császár, nem tombolhatunk most annyit, mint ez előtt.«²²⁶⁾

Különösen meggyászolta Buda elvesztését az az Augsburg, amely a magyar főváros sorsát állandóan élénk figyelemmel és részvétellel kísérte. Erről az augsburgi krónikában a következő sorokat olvassuk:

»Wie man zu Augspurg alle Freüd verboten hatt.

An diesem Jar ist alhie zu Augspurg in Ansehung des grossen schadens, so der Cristenhait von dem Türckhen vor Offen begegnet, alle eüszzerliche Freudt, alsz Sungen, Tantzen, schlittenfaren und andere Kurtzweil ab gestellt und auch verboten worden.«²²⁷⁾

Buda és Pest sorsdöntő évei ezzel végetértek. Megszűntek magyar városok lenni, oszmán igazgatás alá kerültek s így a nyugati keresztény kultúrára nézve elvesztek. Ez lett tehát a vége a két keresztény király viszálykodásának, s így lett az egykor fényes magyar fővárosból az ázsiai barbárság egyik elhanyagolt fészke.

1941 augusztus 29-én, Buda elestének négyszázados évfordulóján.

Iványi Béla

JEGYZETEK.

- 1) *Thury József*: A török hódítás kezdete Magyarországon. Századok, 1893. évf. 561. l.
- 2) Staatsarchiv, Bécs, Ungarn, Allgemeine Akten (ezután röviden: *A A*) 1526 júl. 15. 2. csomó.
- 3) 1526 szept. 5. Zágráb, Bécs, AA 2. csomó.
- 4) Hg. Batthyány-levéltár, Körmend (ezután röviden: *Körmend.*) Missilisek, 1526 okt. 6. Pozsony.
- 5) Hofkammerarchiv Bécs, Hungarn, 14355. csomó és a 15368. számú «Königin Maria» feliratú csomó.
- 6) 1526 szept. 8. Pozsony, A A 2. csomó.
- 7) A mohácsi csata után »hat der Türklisch Kaiser mit Heresz krafft die Statt Offen und Pest und sunst vil andere Vesten eingenomen, die zerrissen, zerstört, verbrenndt, vast jedermann vnbarhertziglich, alsz ain wüttender hundt ermordt vnd getödt, auch grosen mechtigen schaden dem Hungerlandt gethan.« Hg. Festetics-könyvtár Keszthely, XIII. 124. számú kézirat, 223—224. l.
- 8) »Darnach ist der turck fur Ofen gerucktt, alles geblundert, zerhacket, erwurgett vnd verbrent, was er gefunden, vnnnd letzlich als er in die Juden gassen komen, da sind von im 3000 5 hundert Judenn (bis vf zwaintzig die entlaufen waren) erschlagen worden.« Hg. Festetics-könyvtár, Keszthely, 1568. évi nürnbergi kézirat krónika, XIII. 103. szám 210. l.
- 9) »Im 1526. Jar ist die Stadt Ofenn vom Turckenn erobert vnnnd gewunnen wordenn.« 1558. évi kézirat nürnbergi krónika, hg. Festetics-könyvtár, XIII. 321. szám, 133. l. Ugyanezt írja egy csonka nürnbergi krónika, ugyanott: XIII. 326. szám, 276. l., továbbá XIII. 2169. szám, 98. l.
- 10) *Ballagi Aladár*: Buda és Pest a világirodalomban, I. köt. 162, 165, 200. l.
- 11) 1526 okt. 11. Pozsony. A A 2. csomó.
- 12) München, Hauptstaatsarchiv, Staatsverwaltung 587. kötet fol. 386/b—388. l.
- 13) 1527 május 15 és 1527 július 13. A A 4. és 5. csomó.
- 14) 1527 július 27 és augusztus 2. A A 5. csomó.
- 15) *Ráth*: Magyar királyok hadjáratai, 289. l.
- 16) 1527 aug. 18, 21 és 22. A A 5. csomó.
- 17) 1527 aug. 21 és 22. Augsburg város levéltára, Litteraliensammlung.
- 18) 1527 aug. 22. Augsburg város levéltára Litteraliensammlung, azután Augsburgi krónika 1527. »Auch in disem Jahr hat kinig Ferdinandus ainen tag gen Offen angesetzt, dar in er Kinig zu Hungern erwelt ist worden.« Hg. Festetics-könyvtár, XIII. 124. sz. kézirat 226. lap. — *Ballagi*: Id. m. 176. l.
- 19) 1527 aug. 22. A A 5. csomó.
- 20) 1527 szept. 6. Bécsújhely, A A 6. csomó.
- 21) München, Hauptstaatsarchiv, Staatsverwaltung, 587. kötet 382/b. l. — Ugyanitt: Brandenburg. Litt. 1086/4. szám.
- 22) 1528 május 8. A helytartótanács jelentése, A A 8. csomó.
- 23) 1528 aug. 2; aug. 5 és okt. 6; nov. 25 és dec. 9. A A 9. csomó.
- 24) 1528 vége felé; A A 9. csomó. 1529 jan. 3; jan. 28 és febr. 11. A A 10. csomó.
- 25) 1529 márc 23. A A 10. csomó.
- 26) 1529 márc. 29. A A 10. csomó.
- 27) 1529 ápr. 10; ápr. 12; ápr. 18; ápr. 22. A A 11. csomó.
- 28) 1529 május 9. A A 11. csomó.
- 29) 1529 május 19. Linz. A A 11. csomó.
- 30) 1529 május 26 és június 10. Linz. A A 11. csomó.
- 31) 1529 június 10. Buda. A helytartótanács jelentése Ferdinándhoz. A A 11. csomó.
- 32) 1529 június 15, 17 és 22. A A 11. csomó.
- 33) 1529 június 23, 24 és 27. A A 11. csomó.
- 34) 1529 június 27 és jún. vége körül, A A 11. csomó. 1529 júl. elején, A A 12. csomó.
- 35) 1529 július 1, júl. 5 és júl. 13. A A 12. csomó.
- 36) 1529 július 15. A A 12. csomó.

- 37) 1529 július 19. A A 12. csomó.
 38) 1529. sine dato, A A 13. csomó.
 39) 1529 aug. 10. A A 12. csomó. Heeresarchiv, Bécs, Feldacten 1529. fasc. 8. pos. 1.
 40) 1529 aug. 17 és szept. 1. Szeremlyéni Zsigmond szerint: Feria secunda ante Bartholomei. A A 12. csomó.
 41) *Ipolyi Arnold*: Oláh Miklós levelezése, »Jam sole clarius intelligunt Turcum Budam usque pervenisse.« 17. l. — 1529 szept. 5 és 6. A A 12. csomó.
 42) Ez talán az úgynevezett Friss palota lehetett.
 43) 1529 szeptember 10-e körül, A A 12. csomó. Buda 1529. évi bevételét illetőleg ld.: *Ballagi*: Id. m. 185—188. l.
 44) 1529 szept. 15. A A 12. csomó.
 45) 1529 szept. 17. A A 12. csomó.
 46) 1529 október 15. A bécsi haditanács levele Frigyes herceg palotagrófnhoz. Augsburg város levéltára, Litteraliensammlung.
 47) 1529 okt. 16. Ugyanott.
 48) 1529 november 11. Keczesdorff. A A 13. csomó.
 49) 1529 november 24. Buda. A A 13. csomó.
 50) 1529 november 29. Dévény és nov. 30. Pozsony, A A 13. csomó.
 51) 1530 március 4. Körmend. A A 14. csomó.
 52) 1530 március 28. A A 14. csomó.
 53) 1530 április 22. Pozsony. Körmend. Missilisek.
 54) 1530 április 24. A A 14. csomó.
 55) 1530 május 20. A A 15. csomó.
 56) 1530 június 16. A Boldogkő vár alatti táborban, A A 15. csomó.
 57) 1530 október 11. Buda. Körmend. Memorabilia.
 58) 1530 október 26. Pozsony, A A 16. csomó.
 59) *Ipolyi*: Oláh Miklós levelezése, 103, 104, 105. ll.
 60) U. o.: 105. l.
 61) U. o.: 108. l.
 62) Heeresarchiv, Bécs, Feldacten 1520, fons 11. pos. 2.
 63) 1530 december 4. Speier, A A 16. csomó.
 64) Heeresarchiv, Bécs, Feldacten 1530, fons 12. pos. 2.
 65) 1530 december 22. A A 16. csomó.
 66) *Ipolyi*: Id. m. 115, 119—120, 122. l.
 67) 1530 december 24. Pozsony. A A 16. csomó.
 68) Hauptstaatsarchiv, München, Brandenburg. Litt. nro 1034.— Acta antiqua, Alm. 5. lad. 7. nro. 168, 169. Körmend.
 69) 1531 január 5—10-e körül, A A 17. csomó.
 70) 1531 október 31. Bakics Pál levele Ferdinándhoz, A A 18. csomó.
 71) 1532 február 13. Pozsony. A A 20. csomó.
 72) 1532 április 15. Pozsony. A A 20. csomó.
 73) *Ballagi*: Id. m. 206. l.— 1532 szeptember 30. Bécs, Echemm Ferenc levele, Augsburg város levéltára, Litteraliensammlung.
 74) 1532 október 18. Pozsony. A A 21. csomó.
 75) 1532 november 20. Nagyszombat. A A 21. csomó.
 76) 1533 január 28. Palota és 1533 február 27. Pozsony. A A 22. csomó.
 77) 1533 június 24. Bécsújhely, 1533 augusztus 25, szeptember 5 és 12. A A 23. csomó. — 1533 augusztus 10. Pozsony, Pemflinger István levele, Körmend, missilisek.
 78) 1534 március 8. Dombró, Erdődy Simon levele, Körmend, missilisek. — 1534 április 1, június 8. A A 24. csomó. — 1534 július 15. Staatsarchiv, Bécs, Turcica (ezután röviden: *Turcica*) 2. csomó, Convolut C. — 1534 augusztus 1 és 12. Győr. A A 25. csomó.
 79) 1536 február 18. A A 28. csomó.
 80) 1536 február 28 és március 28. A A 28. csomó.
 81) 1536 augusztus 2. A A 29. csomó.
 82) 1536 augusztus 5. A A 29. csomó.
 83) 1536 augusztus 10. Győr. A A 29. csomó.
 84) 1536 augusztus 26 és szeptember 30. A A 29. csomó.

- ⁸⁵⁾ 1537 január 9, 1537 február 26 és április 10. A A 30. csomó.
- ⁸⁶⁾ 1537 április 28. Thurzó Elek levele. A A 30. csomó.
- ⁸⁷⁾ 1537 május 4. A A 31. — *Károlyi Arpád*: Adalékok a nagyváradi béke s az 1536—1538. évek történetéhez. Századok, 1878. évf. 571, 687 és 791. ll.
- ⁸⁸⁾ 1538 május 19. A A 35. csomó.
- ⁸⁹⁾ 1538 körül. A A 34. csomó.
- ⁹⁰⁾ 1538 május 19, június 10. Ugyanezt kiadja I. Ferdinánd, 1538 augusztus 1. Linz. A A 35. csomó és 36. csomó. — Reichsregistraturbücher, I. Ferdinánd IV. kötet 42/a. l.
- ⁹¹⁾ 1538 május körül. A A 35. csomó. — 1538 június 10. Turcica fasc. 3. Convolut D.
- ⁹²⁾ 1538 június 26. A A 35. csomó.
- ⁹³⁾ 1538 július 25 és július 28. A A 36. csomó.
- ⁹⁴⁾ 1538 augusztus 1: A A 36. csomó.
- ⁹⁵⁾ 1538 augusztus 1 és 9. A A 36. csomó. — Nürnberg, Kreisarchiv, Briefbücher 118. kötet 18/a és 25/a lap.
- ⁹⁶⁾ 1538 augusztus. A A 36. csomó. — Gemeins. Finanzarchiv, Bécs: Österr. Gedenkbücher 47. kötet 221/a—b. lap.
- ⁹⁷⁾ 1538. A A 36. csomó.
- ⁹⁸⁾ 1538 szeptember 4. A A 37. csomó. — *»Von ainem Türcken Zug von dem Römischen Reich. Item da man zalt von der geburt Cristi 1537. Jar, da haben die Reichstett küngelicher Maiestat ir hilff vnd beistandt gethan, vnd etlich fenlin Knecht auf ir Costen in Hungern geschickgt, aber nichts ausgericht worden.«* Hg. Festetics-könyvtár, Keszthely, XIII. 124. számú kézirat, 237/b. lap.
- ⁹⁹⁾ München, Hauptstaatsarchiv, Brandenburg. Litt. nro. 1070. fol. 153.
- ¹⁰⁰⁾ 1540 március 27 és 31. A A 41. csomó.
- ¹⁰¹⁾ 1540 április 6. Turcica fasc. 4. Convolut I.
- ¹⁰²⁾ 1540 április 8 és április 10. A A 41. csomó.
- ¹⁰³⁾ 1540 április 20, 24 és 26. A A 41. csomó.
- ¹⁰⁴⁾ Moritz Mosch Félix kapitány levele György brandenburgi örgrófhoz, 1540 május 5. München, Hauptstaatsarchiv, Brandenburg. Litt. nro. 1070. fol. 213—214.
- ¹⁰⁵⁾ 1540 május 14. A A 42. csomó.
- ¹⁰⁶⁾ Ld erre nézve Thurzó és Ferdinánd levélváltását, 1540 május 8, június 16, június 27. A A 42. csomó.
- ¹⁰⁷⁾ 1540 június 30. A A 42. csomó.
- ¹⁰⁸⁾ 1540 július 28 és július 30. Esztergom. A A 42. csomó.
- ¹⁰⁹⁾ 1540 augusztus 4. A A 43. csomó.
- ¹¹⁰⁾ 1540 augusztus 10. Bécs. Ugyanilyen tartalmú levelet kap Ferdinándtól Serédy Gáspár is 1540 aug. 17-én. A A 43. csomó.
- ¹¹¹⁾ Hauptstaatsarchiv, München, Brandenburg. Litt. Nro. 1070. fol. 265—268. Hauptstaatsarchiv, München, Fürstensachen Nro. 337. Vilmos és Lajos bajor hercegek levele Ernő bajor herceghez. Ugyanitt Vilmos és Lajos bajor hercegek instrukciója a passauai püspökhöz küldött Tramer részére. Ugyanitt, ugyanezen szám alatt.
- ¹¹²⁾ 1540 augusztus 29. Bécsújhely. Ferdinánd király levele Thurzó Elekhez; 1540 szeptember 5. Bécsújhely. Ferdinánd levele Serédy Gáspárhoz; 1540 szeptember 10. Bécsújhely. Ferdinánd levele Thurzóhoz; 1540 szeptember 12. Bécsújhely. Ferdinánd levele Serédy Gáspárhoz stb. Mind A A 43. csomó.
- ¹¹³⁾ 1540 szeptember 3. Galgóc. Thurzó Elek levele Ferdinándhoz. A A 43. csomó. — 1540 szeptember 10. Laski Jeromos levele Ferdinándhoz. Turcica, fasc. 4. Convolut I.
- ¹¹⁴⁾ 1540 szeptember 18. Gradiska. Laski Jeromos levele Ferdinándhoz. Turcica, fasc. 4. Convolut I.
- ¹¹⁵⁾ 1540 szeptember 20. Brünn. Ferdinánd levele br. Fels Lénárdhoz. A A 43. csomó.
- ¹¹⁶⁾ 1540 szeptember 22. Galgóc. Thurzó Elek levele Ferdinándhoz; 1540 szeptember 25. Bécsújhely. Ferdinánd levele Athinay Simonhoz. A A 43. csomó.
- ¹¹⁷⁾ 1540 szeptember 27. Galgóc. Thurzó levele Ferdinándhoz; 1540 szeptember 29. Sempte. Thurzó levele Ferdinándhoz. A A 43. csomó.

- ¹¹⁸⁾ 1540 szeptember 30. Sempte. Thurzó levele Ferdinándhoz; 1540 szeptember 30. Sempte. Nádasdy Tamás Ferdinándhoz. A A 43. csomó.
- ¹¹⁹⁾ 1540 szeptember hava. Thurzó Elek utasítása a Ferdinánd királyhoz küldött Mérei Mihály számára. A A 43. csomó.
- ¹²⁰⁾ 1540 szeptember (és nem október) vége felé. Fels levele Lascanohoz. A A 44. csomó.
- ¹²¹⁾ 1540 október 1. A királyi táborból. Br. Fels Lénárd levele Bebek Ferenchez. A A 44. csomó.
- ¹²²⁾ 1540 október 2. Az Almás és Neszmély közti királyi táborban. Fels levele Thurzóhoz. 1540 október 2. Bécsújhely. Ferdinánd levele Thurzóhoz. A A 44. csomó.
- ¹²³⁾ 1540 október 4. Az Esztergom melletti táborban. Fels levele Thurzóhoz. A A 44. csomó.
- ¹²⁴⁾ 1540 október 4. Az Esztergom melletti táborban. Fels levele Zalay Jánoshoz. Ugyanekkor ugyanennek levelei Serédy Gáspárhoz, Bebek Ferenchez, Batthyány Ferenchez. Mind A A 44. csomó.
- ¹²⁵⁾ 1540 október 5. Az Esztergom melletti táborban. Fels levele Izabella királynéhez. A A 44. csomó.
- ¹²⁶⁾ 1540 október 5. Az Esztergom melletti táborban. Fels levele Thurzó Elekhez. A A 44. csomó.
- ¹²⁷⁾ 1540 október 6. Az Esztergom melletti táborban. Fels levele Serédy Gáspárhoz. A A 44. csomó.
- ¹²⁸⁾ 1540 október 8-a után. Fels levele Zalay Jánoshoz. A A 44. csomó.
- ¹²⁹⁾ 1540 október 12. A Visegrád melletti táborban. Fels levele Lascano esztergomi kapitányhoz. — 1540 október 13. A Visegrád melletti táborban. Fels levele Thurzóhoz. A A 44. csomó. Ugyanennek ugyanekkor levele Zalay Jánoshoz. A A 44. csomó.
- ¹³⁰⁾ 1540 október 15. A Visegrád melletti táborban. Fels levele Wissiczkyhez. 1540 október 16. A Visegrád melletti táborban. Fels levele Serédy Gáspárhoz. 1540 november 2. Óbuda. Fels levele a Homonnai Drugethekhez. A A 44. csomó.
- ¹³¹⁾ 1540 október 17. Bécsújhely. Ferdinánd király instrukciója Felshez. A A 44. csomó.
- ¹³²⁾ 1540 október 17. Fels Vác vára őrségéhez. 1540 október 18. A Várad (Váccal szemben lévő) falu melletti táborban. Fels levele Lascano esztergomi kapitányhoz. A A 44. csomó.
- ¹³³⁾ 1540 október 19. A Vác alatti táborban. Gerstner Pál kamarás levele. München, Hauptstaatsarchiv, Brandenburg. Litt. Nro 1070. fol. 369—370.
- ¹³⁴⁾ 1540 október 25. Az Óbuda melletti táborban. Fels levele Lascano esztergomi kapitányhoz. A A 44. csomó.
- ¹³⁵⁾ 1540 október 26. Az Óbuda melletti királyi táborban. Fels levele Bebek Ferenchez. A A 44. csomó.
- ¹³⁶⁾ 1540 október 27. Óbuda. Gerstner Pál kamarás levele György brandenburgi örgrófhöz. »Das alles hab ich von dem Spiegel unnd Melchor Motzer, die bayde hewt dato aus der stat in das leger komen sein warhaftiglich gehört.« München, Hauptstaatsarchiv, Brandenburg. Litt. Nro. 1070. fol. 381.
- ¹³⁷⁾ 1540 október 30. Az Óbuda melletti királyi táborban. Fels levele Zalay Jánoshoz. Most árkokat, sáncokat ásat, s ha ezek készen lesznek, »mox ad eiusdem oppugnationem omnes nervos intendam«. A A 44. csomó. — 1540 október. Absbergi Siger János levele György brandenburgi örgrófhöz. Fráter Györgyről megjegyzi: »Man meindt wan im das pisthum Wardein plib, er gebe sich an Kíng«. Spiegel »der kurfirstin von Prandenburg dener« most a királynéhez megy, »mir schicken unsern dalmacz mit ime edbes zu erfaren.« München, Hauptstaatsarchiv, Brandenburg. Litt. Nro. 1070. fol. 364—365.
- ¹³⁸⁾ 1540 november 2. Az Óbuda melletti királyi táborban. Fels valami főemberének levele a pápai nunciushoz. A A 44. csomó.
- ¹³⁹⁾ 1540 november 5. Az Óbuda melletti táborban. Fels Ottház János szalánkeméni királyi naszádos vajdának az ellenséghez pártolt és most Budán tartózkodó Kemledy Barnabás pesti polgár pesti házáat adományozza. Ugyanakkor Fogas Ambrus királyi naszádos vajdának a hitlen Lalicsics István ráckevei polgár ráckevei házáat adományozta. A A 44. csomó.

- ¹⁴⁰⁾ 1540 november 6. Bécsűjhely. Ferdinánd király levele György brandenburgi örgrófhhoz. München, Hauptstaatsarchiv, Brandenburg. Litt. Nro. 1070. fol. 371—372.
- ¹⁴¹⁾ 1540 november 9. Absbergi Siger János levele György brandenburgi örgrófhhoz. München, Hauptstaatsarchiv, Brandenburg. Litt. Nro. 1070. fol. 379, 380, 382. — Fráter György, Török Bálint és Petrovics »dye wellen... gar nichsg dem kinig huldigen und kein deycen kinig nit haben, lieber der Dircken der kin sy beschiczen.«
- ¹⁴²⁾ 1540 november 10. Az Óbuda fölötti királyi táborban. Fels levele Wass Mihályhoz. A A 44. csomó.
- ¹⁴³⁾ 1540 november 12—14. A Visegrád melletti királyi táborban. Fels levele Hont vármegye hatóságához. A A 44. csomó.
- ¹⁴⁴⁾ 1540 november 11. Bécsűjhely. Ferdinánd király privilégiuma. Fogalmazvány. A A 44. csomó.
- ¹⁴⁵⁾ 1540 november 14. A Visegrád melletti királyi táborban. Fels levele Lascanohoz. A A 44. csomó. Ugyanekkor (november 18) ugyanennek levele Serédy Gáspárhoz, az előbbivel azonos tartalommal. Mind a kettő A A 44. csomó.
- ¹⁴⁶⁾ Hofkammerarchiv, Bécs, R. protocollum 189. kötet, 112. l. Speciacasa-tól és társától nemcsak Pest megerősítésére vonatkozólag kértek szakvéleményt, hanem a császári kamara intézkedett »auch wegen hinab bringung alles fless holcz«.
- ¹⁴⁷⁾ 1540 december 11. A komáromi várban. 1540 december 15. Győr. Fels innen keltezett levelei. — 1540 december 14. Augsburg. Augsburg város titkos tanácsának levele a wormsi birodalmi gyűlésen jelenlévő Langmantel Máté, Merbart Jakob és és Dr. jur. Hel Konrádhoz. Ez utóbbi levél Augsburg város levéltárában, Litteraliensammlung. A két előbbi A A 44. csomó.
- ¹⁴⁸⁾ (1540) december 1—5-e közt. Konstantinápoly. Laski Jeromos követ levele Ferdinánd királyhoz. Turcica, fasc. 4. Convolut I.
- ¹⁴⁹⁾ 1540 december 15. Bécsűjhely. Ferdinánd levele Thurzó Elekhez. A A 44. csomó.
- ¹⁵⁰⁾ 1540 december 15. Bécsűjhely. Ferdinánd levele Werbőczy Istvánhoz. A A 44. csomó.
- ¹⁵¹⁾ *Óvári Lipót*: A magyar tudományos akadémia történelmi bizottságának oklevélmásolatai. Budapest 1890. II. köt. 76. l.
- ¹⁵²⁾ 1540 december 18. Győr. Fels levele Thurzóhoz. A A 44. csomó.
- ¹⁵³⁾ 1540 december 21. Bécsűjhely. Ferdinánd levele Balassa Imréhez. A A 44. csomó.
- ¹⁵⁴⁾ 1540 december 19. Egy ismeretlen levelének fogalmazványa, mely Fülöp hesseni Landgrafhoz van intézve. Augsburg város levéltára, Litteraliensammlung.
- ¹⁵⁵⁾ 1540 december 20. Bécsűjhely. Ferdinánd levele Thurzóhoz. A A 44. csomó.
- ¹⁵⁶⁾ 1540 december 23. Buda. Horváth Márk latin nyelvre fordítja Szulejmán szultán levelét. A A 45. csomó.
- ¹⁵⁷⁾ 1541 január 8-a előtt. Szulejmán szultán levelének fordítása, mely mellékelye van a veszprémi püspök 1541 január 8-án Veszprémben kelt és Ferdinándhoz intézett leveléhez. A A 45. csomó.
- ¹⁵⁸⁾ 1541 január 12. (Augsburg) Augsburg város tanácsának levele Langmantl Jánoshoz és társaihoz. Török Bálint és Fráter György »sollen mitteinander spennig sein«. Augsburg város levéltára, Litteraliensammlung.
- ¹⁵⁹⁾ *Károlyi Arpád*: A német birodalom hadi vállalata Magyarországon 1542. Századok, 1880. évfolyam 287. l.
- ¹⁶⁰⁾ 1541 március 17. Bécs. Ferdinánd király levele Augsburg város tanácsához. Augsburg város levéltára, Litteraliensammlung.
- ¹⁶¹⁾ 1541 március 20. Sempte. Thurzó Elek levele Ferdinánd királyhoz. A A 45. csomó.
- ¹⁶²⁾ 1541 március 26. Sempte. Thurzó Elek levele Ferdinándhoz. A A 45. csomó.
- ¹⁶³⁾ 1541 március 27. Bécs. Ferdinánd levele Izabella királynéhoz. »Suspiciamur serenitatem vestram id consilii, quod minime laudare possimus.« A A 45. csomó.
- ¹⁶⁴⁾ 1541 március 29. Bécs. Ferdinánd római király levele Augsburg város tanácsához. Augsburg város levéltára, Litteraliensammlung.
- ¹⁶⁵⁾ 1541 március 29. Sempte. Thurzó Elek levele gróf Salm Miklóshoz. Kérdi, hogy vajjon »ain folk herab kumen wider dy Thyirken? Körtmend. Missilisek.

- ¹⁶⁶⁾ 1541 április 3. Sempte. Thurzó Elek levele Ferdinánd királyhoz. A A 45. csomó.
- ¹⁶⁷⁾ 1541 március 30. Német-Újvár. Batthyány Ferenc levele. Körmend. Missilisek.
- ¹⁶⁸⁾ 1541 április 6. (Regensburg) Röchlinger Farkas és társai levele Augsburg város tanácsához. Augsburg város levéltára, Litteraliensammlung. — *Ballagi*: Id. m. 226. 1.
- ¹⁶⁹⁾ 1541 április 8. Tardoskedd. Thurzó Elek levele Ferdinánd királyhoz. A A 45. csomó.
- ¹⁷⁰⁾ 1541 április 8. Nyárhíd. Thurzó Elek levele Ferdinánd királyhoz. A A 45. csomó.
- ¹⁷¹⁾ 1541 április 9. Bécs. Ferdinánd levele Frangepán Ferenc kalocsai érsekhez. Mehmet bég e hó 6-án »soluta obsidione, retrocessisse, idque non sine suorum clade, in qua etiam Murat beg globo bombardae ictus interiit.« A A 45. csomó.
- ¹⁷²⁾ 1541 április 9. Bécs. Ferdinánd levele »in civitate nostra Pesthiensi militantibus«. A A 45. csomó. — 1541 április 9. (Regensburg) Röchlinger és társai levele Augsburg város tanácsához. Augsburg város levéltára, Litteraliensammlung. — 1541 április 9-én este. Regensburg. Röchlinger és társai levele Augsburg város tanácsához. Ugyanott.
- ¹⁷³⁾ 1541 április 10. Bécs. Ferdinánd levele Thurzóhoz. A A 45. csomó.
- ¹⁷⁴⁾ 1541 április 10. Sempte. Thurzó Elek levele Anna királynéhoz, melyben április 6-án kelt levelére felel. Turcica, fasc. 4. Convolut I. — 1541 április 11. (Augsburg) Augsburg város tanácsának levele Ferdinánd királyhoz. Augsburg város levéltára, Litteraliensammlung. — 1541 április 17. Regensburg. Röchlinger és társainak levele Augsburg város tanácsához. Ugyanott. — 1541 április 18. Regensburg. Röchlinger és társai levele Augsburg város tanácsához. Ugyanott.
- ¹⁷⁵⁾ 1541 április 19. Bécs. Ferdinánd levele Serédy Gáspárhoz. A A 45. csomó.
- ¹⁷⁶⁾ 1541 április 21. (Augsburg) Augsburg város tanácsának levele Ferdinánd királyhoz. Augsburg város levéltára, Litteraliensammlung.
- ¹⁷⁷⁾ 1541 április 23. Pest. Speciacasa János Mario olasz hadmérnök levele Ferdinánd királyhoz. »Quaranta fiorini el mese per mio salario« kér. A A 45. csomó.
- ¹⁷⁸⁾ Hofkammerarchiv, Bécs, R. protoc. 190. kötet 40/b. lap. — *Hatvani*: Magyar történelmi okmánytár, II. kötet 38. l. »Marchent mes gens auant au siege de Buda, que espere ce fere procheine semaine.«
- ¹⁷⁹⁾ *Óvári Lipót*: Id. m. II. kötet 76—79. ll.
- ¹⁸⁰⁾ A lengyel követnek Izabella királynénál való tartózkodásáról ld *Hatvani*: Id. m. II. kötet 38. l. »Lambasandeur de Pologne, qui estoieit ale vers la veue du Vaiuoda, est retourne aujourduy apres le auoeir oy, vous aduertiray de sa charge.« 1541 április 19. (Bécs) Ferdinánd király Thurzóhoz. A A 45. csomó.
- ¹⁸¹⁾ 1541 április 21. Regensburg. Röchlinger Farkas levele Herbart György augsburgi polgármesterhez. Írja »das der Munich gefangen und verwunt worden seye«. Augsburg város levéltára, Litteraliensammlung.
- ¹⁸²⁾ 1541 május 4. Bécs. Ferdinánd levele Thurzóhoz. A A 45. csomó. — Századok 1917. évfolyam 565. l. — *Hatvani*: Id. m. II. köt. 38. l. »Madame, je tiens que aures entendu de lempereur Monseigneur, come le turk sen soeit retourne a Constantinople, et que est a esperer que pour ceste annee ne fera expedicion en person en Hungrie.«
- ¹⁸³⁾ 1541 május 10. Esztergom. Várdai Pál esztergomi érsek levele Ferdinándhoz. A A 45. csomó.
- ¹⁸⁴⁾ *Óvári*: Id. m. II. kötet 79. l.
- ¹⁸⁵⁾ 1541 május 26. Regensburg. Röchlinger és Hoser követek levele Augsburg város tanácsához. Augsburg város levéltára, Litteraliensammlung.
- ¹⁸⁶⁾ 1541 május 8—június 10. (Konstantinápoly) Kivonat Laski Jeromos konstantinápolyi követi jelentéséből. Turcica fasc. 4. Convolut II.
- ¹⁸⁷⁾ 1541 május 11. Bécs. Ferdinánd király levele Frangepán Ferenc kalocsai érsekhez és Nádasdy Tamáshoz. »Inceperunt itaque iam nostri ex Pest trans Danubium quaterne machinis bellicis turrin illam aquaticam e regione extractam.« A A 45. csomó.
- ¹⁸⁸⁾ 1541 május 16. Sempte. Thurzó Elek levele Ferdinándhoz. Írja, hogy Lévai Gábor ictu artelariae occubuerit.« A A 45. csomó.
- ¹⁸⁹⁾ 1541 május 17. Bécs. Ferdinánd levele Frangepán Ferenc kalocsai érsekhez és követtársaihoz. A A 45. csomó.

- ¹⁹⁰⁾ 1541 május 19. Csáktornya. Keglevics Péter varasdi főispán levele Batthyány Kristófhoz. Körmend, Missilisek.
- ¹⁹¹⁾ 1541 május 31. Bécs. Ferdinánd király levele Perényi Péterhez. A A 45. csomó.
- ¹⁹²⁾ 1541 június 4. Regensburg. Röchlinger Farkas követ levele Herbart György augsburgi polgármesterhez. Írja, hogy »der Münich uff Offen gefallen umnd ettlich scheff mit Trayd erobert unnd gen Ofen onbeschdedlich gepracht, dise woche hat man entlich mit allem ernst sollen stirmen.« Augsburg város levéltára, Litteraliensammlung.
- ¹⁹³⁾ 1541 június 8. Bécs. Ferdinánd levele »Colocensi, Nadasdy et Batthyáni«. Írja, hogy »verum esse quod in eo aggressu aliquot centum milites ab igne artificiali, lapidibus proiectis et globis amissis laesos fuisse, attamen ultra trecentos non interiisse.« A A 45. csomó.
- ¹⁹⁴⁾ 1541 június 9. Regensburg. Röchlinger és Hoser követek levele Augsburg város tanácsához. Augsburg város levéltára, Litteraliensammlung.
- ¹⁹⁵⁾ Frangepán érsek június 9-én Regensburgban a birodalmi gyűlésen tartott beszédét, illetve a beszéd tartalmát ld Századok 1917. évfolyam 566—570. l.
- ¹⁹⁶⁾ Ballagi : Id. m. 222—224. l.
- ¹⁹⁷⁾ 1541 június 9. Regensburg. Röchlinger és Hoser követek levele Augsburg város polgármesteréhez Frangepán magyar követ beszéde tárgyában. Augsburg város levéltára, Litteraliensammlung.
- ¹⁹⁸⁾ 1541 június 13. Regensburg. Röchlinger és Hoser követek levele Augsburg város tanácsához. »Mit Offen stet es wie vor, das solichs noch nit gewinnen, wiewol heut ein geschray herkhumen, das solichs eingenumen, aber daran ist laider nichts.« Augsburg város levéltára, Litteraliensammlung.
- ¹⁹⁹⁾ 1541 június 14. Bécs. Ferdinánd király levele Maylád István erdélyi vajdához. A A 45. csomó.
- ²⁰⁰⁾ Nürnberg, Staatsarchiv, Briefbücher 125. kötet, 1051/b. lap. — Ugyanitt : Nürnberger Ratsverlässe 1541. II. füzet 33/a. lap. Kivonat Nürnberg város tanácsi jegyzőkönyvéből.
- ²⁰¹⁾ 1541 június 16. Regensburg. Röchlinger, Hoser és Hel követek levele Augsburg város tanácsához. Augsburg város levéltára, Litteraliensammlung.
- ²⁰²⁾ 1541 június 17. Bécs. Thurzó Elek országbíró, királyi helytartó levele a Regensburgban lévő Batthyány Ferenchez. Körmend, Missilisek.
- ²⁰³⁾ 1541 június 18. Kivonat Ferdinánd király velencei követének jelentéséből. Augsburg város levéltárában, Litteraliensammlung.
- ²⁰⁴⁾ 1541 június 20. Regensburg. Röchlinger követ levele Herbart György augsburgi bírónak. Magyarázza, hogy hogyan terjedt el a híre annak, hogy Budát bevették. »Ist ursach gewesen das ain haimlicher verstand in der Statt Offen gewest, mit konigliche Mayestat Kriegsuolckh, wo die unnd wie die Statt were gewesen zu erobern, aber es ist offenbar gewesen unnd ein Burgermaister unnd ein Rychter sampt ettlichen Personen sollen uss der Statt desshalben gefallen sein.« Augsburg város levéltárában, Litteraliensammlung.
- ²⁰⁵⁾ 1541 június 21. Szalónak. Batthyány Ferencné levele Batthyány Kristófhoz. »Ex parte Turcarum mala fama viget.« Körmend, Missilisek.
- ²⁰⁶⁾ 1541 június 22. »Im veltleger vor Ofen.« Gróf Salm levele feleségéhez. Körmend, Memorabilia Nro 205.
- ²⁰⁷⁾ 1541 június 25. Ferdinánd király javaslati, amelyeket a birodalmi gyűlés elé terjesztett. — 1541 június 25. Regensburg. Röchlinger, Hoser és Hel követek levele Augsburg város tanácsához. — 1541 június 30. Regensburg. Röchlinger és Hoser levele Augsburg város tanácsához. Mind a három irat Augsburg város levéltárában, Litteraliensammlung.
- ²⁰⁸⁾ Hatvani : Id. m. II. kötet 39. l. »De lestat de Hungrie depuis mes dernieres ny a aultre schosse, sinon que mes gens continuent lasigemant de Boude, et espere ancoires avec ques laide de Dieu de lauoeir et principalemet sy les turks qui sont en schemin comme lon dit, ne me font empeschemant.«
- ²⁰⁹⁾ Óvári : Id. m. II. kötet 79—80. l.
- ²¹⁰⁾ 1541 július 8. Galgóc. Thurzó Elek levele Ferdinándhoz. »Res in extremis periculis versantur et nisi externo auxilio castra augeantur ita ut stare contra hostes possint, verendum est, ne et Buda et totum pariter Hungariae regnum amittatur,

- quae ruinae vicina regna quoque in periculum secum trahent. » A A 46. csomó. — 1541 július 9. Galgóc. Thurzó Elek levele Ferdinándhoz. Ugyanott.
- ²¹¹⁾ 1541 július 23. Németújvár. Batthyány Ferencné levele Batthyány Kristófhoz. Körmend, Missilisek.
- ²¹²⁾ 1541 július 24. éjjel, Regensburg. Röchlinger, Hoser és Dr. Hel követek levele Augsburg város tanácsához. Augsburg város levéltára, Litteraliensammlung.
- ²¹³⁾ 1541 július vége felé. V. Károly császár utasítása a Ferdinánd királyhoz és Izabella királynéhez induló követe számára. A A 46. csomó.
- ²¹⁴⁾ 1541 augusztus 2. Németújvár. Batthyány Ferencné levele Batthyány Kristófhoz. — 1541 augusztus 15. Németújvár. Ugyanennek levele ugyanahhoz: »Plagiarii sint cum cesare Turcarum, qui sub Bwdam vadit.« Körmend, Missilisek.
- ²¹⁵⁾ Augsburgi krónika (1541.)
»Von ainem Zug an Türckhen.
Auch in disem Jar, da hat dasz Römisch Reich ain Anzall Volckhs zu hilf wider den Türckhen in Hungern geschickht, vnder Graff Friderichs von Fürstenbergs Regiment, welches aber erst nach beschechner that vnd also laider zu spatt hinab komen, dasz sie ohn sondere ausrichtung bald widerumb haingezogen.« Hg. Festetics-könyvtár, Keszthely, XIII. 124. számú kézirat 241—242. l.
- ²¹⁶⁾ Ballagi: Id. m. 229—230. l.
- ²¹⁷⁾ 1541 augusztus 22. Bécsújhely. Ferdinánd levele »Joan Jacobo de Medices marchese di Melignano« császári kapitányhoz. A A 46. csomó.
- ²¹⁸⁾ 1541 augusztus 27. Bécsújhely. Ferdinánd levele Augsburg város tanácsához. Augsburg város levéltára. Litteraliensammlung.
- ²¹⁹⁾ 1541 augusztus 29. (Bécs) Bécs város tanácsának levele Augsburg város tanácsához. Ugyanott, Litteraliensammlung.
- ²²⁰⁾ 1541 augusztus 30. Eperjes. Verner György királyi tanácsos levele Ferdinánd királyhoz. A A 46. csomó.
- ²²¹⁾ 1541 szeptember 4. Tokaj. Serédy Gáspár, Magyarország felső részei kapitányának levele Ferdinánd királyhoz. A A 46. csomó. Ugyanekkor ugyanennek levele Felshez.
- ²²²⁾ 1541 szeptember 8. Németújvár. Batthyány Ferenc levele Ferdinánd királyhoz. »Dicunt enim quod Thurcae fratri Georgio Budensi caput amputarunt, Valentinum autem Therek vinctum cathena in una camisia per vicos deducentes nomine quo meretur nominarunt. Reginam autem et cives versus Nandoralbam miserunt, uxores autem et filias janychariis tradiderunt.« A A 46. csomó.
- ²²³⁾ 1541 szeptember 9. Bánffy Boldizsár levele Körmendről Ferdinánd királyhoz. A A 46. csomó.
- ²²⁴⁾ Heeresarchiv, Bécs, Feldacten 1541. fasc. 9. pos. 1. Ld még Óvári: Id. m. II. kötet 80—82. l.
- ²²⁵⁾ 1541 október 7. (Augsburg) Augsburg város tanácsának levele Frigyes szász választófejedelemhez. Augsburg város levéltára, Litteraliensammlung.
- ²²⁶⁾ 1541 október 3. Németújvár. Batthyány Ferenc levele Batthyány Kristófhoz. Körmend, Missilisek.
- ²²⁷⁾ Herceg Festetics-könyvtár, Keszthely, XIII. 124. számú kézirat 241—242. l.